

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Міністерство освіти і науки України

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

БАХВАЛОВА АЛІНА ВАЛЕНТИНІВНА

УДК 159.923.2

ДИСЕРТАЦІЯ

ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ
ПРОФЕСІЙНОЇ САМООЦІНКИ ЖУРНАЛІСТА

053 – психологія

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії у галузі
психології

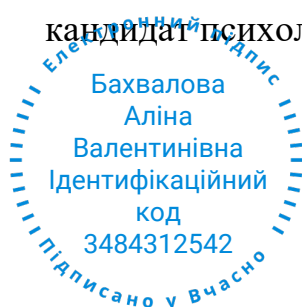
Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ А. В. Бахвалова

Науковий керівник:

Юрчинська Ганна Кирилівна

кандидат психологічних наук



Київ – 2022

АНОТАЦІЯ

Бахвалова А. В. «Психологічні детермінанти професійної самооцінки журналіста». – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 психологія (05 Соціальні та поведінкові науки). – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, 2022.

У дисертації представлено та статично перевірено вплив об'єктивних та суб'єктивних детермінант на професійну самооцінку журналіста. Об'єктом дослідження є професійна самооцінка особистості. Предметом дослідження – психологічні детермінанти професійної самооцінки журналіста.

Основною метою роботи є визначення психологічних детермінант професійної самооцінки журналіста. Задля досягнення даної мети було сформовано ряд завдань, які відтворюють логіку дослідницького процесу:

- проаналізувати стан розробленості проблеми дослідження професійної самооцінки журналістів в іноземних та вітчизняних публікаціях, а також створити теоретичну модель психологічних детермінант професійної самооцінки журналіста;
- розробити психодіагностичну методикку для оцінки професійно важливих якостей журналістів;
- встановити залежність професійної самооцінки журналіста від об'єктивних та суб'єктивних детермінант;
- розкрити вплив фаху та спеціалізації на індивідуально-психологічні властивості, а через них – на професійну самооцінку журналіста;
- розкрити взаємозв'язки між детермінантами, професійною самооцінкою та успішністю журналіста;
- розробити рефлексивну програму по роботі із професійною самооцінкою та перевірити її ефективність на практиці.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що *вперше*

встановлено вплив наступних детермінант на професійну самооцінку журналіста: вмотивованість, рефлексивність, низька тривожність, масштаб медіа, готовність до комунікації, соціальні цінності, новаторство. Серед цих детермінант наявні індивідуально-психологічні властивості особистості журналіста: структури темпераменту (ергічність, пластичність, темп, емоційність тощо), риси характеру (екстравертованість, сміливість, експресивність тощо), соціальний інтелект, мотивація та цінності;

розкрита структура професійної самооцінки журналіста: операційно-діяльнісний аспект – представлений твердими та м'якими навичками; особистісний аспект – представлений професійно важливими якостями (когнітивними, практичними та якостями емоційної стійкості); самооцінка потенціалу – представлена оцінкою власних кар'єрних перспектив; самооцінка результату – представлена задоволеністю діяльністю;

встановлено вплив на професійну самооцінку журналіста ряду об'єктивних детермінант: вищий рівень заробітної плати, більший об'єм аудиторії та вища частота отримання відгуків сприяють підвищенню професійної самооцінки журналіста;

емпірично показано вплив фаху та спеціалізації на професійну самооцінку, що опосередкований відмінностями у індивідуально-психологічних властивостях особистості;

запропоновано модель взаємозв'язку між успішністю професійної діяльності та професійною самооцінкою журналістів, в якій об'єктивні детермінанти професійної самооцінки одночасно утворюють об'єктивну сторону успішності;

встановлено, що успішність діяльності журналіста зумовлена сформованістю таких індивідуально-психологічних властивостей як самоконтроль, емоційна стабільність, низькі чутливість до невдач та тривога;

виявлено, що властивості психодинамічного рівня відіграють провідну роль у професійній діяльності журналіста: у більш успішних журналістів серед

виявлених облічних залежностей домінують психофізіологічні та психологічні властивості.

Дисертаційна робота складається із чотирьох розділів. У першому розділі – «Теоретико-методологічні аспекти дослідження професійної самооцінки журналіста» – здійснено теоретико-методологічний аналіз феномену професійної самооцінки, а також розглянуто результати досліджень, присвячених індивідуально-психологічним властивостям журналістів. Встановлено, що професійна самооцінка є центральним елементом професійної Я-концепції, який першопочатково формується завдяки інтеріоризації зовнішніх оцінок, а згодом підтримується та коригується завдяки порівнянню власних Я-образів у процесі рефлексії. Професійну самооцінку можна визначити як комплексну оцінку суб'єктом діяльності себе як професіонала, тобто оцінку своїх твердих та м'яких навичок, професійно важливих якостей, перспектив, задоволеності діяльністю і своїми результатами. У цьому визначенні відображено підхід Реана А.О., в якому професійна самооцінка представлена наступними складовими: операційно-діяльнісний аспект, особистісний аспект, самооцінка потенціалу, самооцінка результату.

Дослідження індивідуально-психологічних властивостей журналістів зосереджують увагу лише на окремих якостях (соціальна перцепція, комунікабельність, креативність), а не особистості в цілому. Проблема професійної самооцінки журналіста висвітлена слабо, здебільшого у теоретичних описах.

На основі теоретичного аналізу виокремлено дві групи детермінант професійної самооцінки журналіста: об'єктивні та суб'єктивні. До першої групи відносяться економічні фактори, тобто зарібок журналіста, його професійні досягнення, представлені нагородами та відзнаками, а також затребуваність у медійній сфері, яку можна розкласти на такі складові як: об'єм аудиторії, наявність відгуків на свої матеріали, отримання запитів на

створення матеріалів від тих ЗМІ, де журналіст не працює, наявність публікацій в іноземних ЗМІ.

До суб'єктивних детермінант відносяться властивості трьох рівнів особистості журналіста. Окремою детермінантою виступає рефлексія як джерело виникнення професійної самооцінки.

У другому розділі – *«Програма емпіричного дослідження психологічних детермінант професійної самооцінки журналіста»* – викладено методологію дослідження та його емпіричну модель із детальним описом методів, що використовувалися. Зокрема, для дослідження суб'єктивних детермінант (індивідуально-психологічних властивостей) та складових професійної самооцінки використано ряд психодіагностичних методик, тоді як для дослідження об'єктивних – використано метод анкетування.

Для дослідження особистісного аспекту професійної самооцінки була створена авторська методика. Методика являє собою шкалу Лайкерта, яка допомагає оцінити три групи професійно важливих якостей журналіста: когнітивні, емоційної стійкості та практичні. Необхідність створення такої методики полягала у наявності доволі специфічних професійно важливих якостей журналіста, як-от, об'єктивності та оперативності, які відсутні у вже наявних методиках.

Процедура дослідження, з огляду на карантинні обмеження та високу зайнятість потенційних досліджуваних, була реалізована у дистанційному форматі. Створена форма на платформі Google Forms складалася із: вступу (хто проводить дослідження, мета, конфіденційність даних), блоку персональних даних, тестового блоку, що містив 11 методик, блоку запитань анкети.

У третьому розділі – *«Результати емпіричного дослідження психологічних детермінант професійної самооцінки журналіста»* – висвітлено результати проведеного дослідження. Зокрема, вибірка складалася із 323 осіб, серед яких було 103 особи, що взяли участь в апробації авторської

методики, 110 журналістів, 62 представники інших професій, 48 студентів-журналістів.

Перевірка теоретичної моделі методом регресійного аналізу показала, що до числа детермінант ввійшли такі фактори: вмотивованість (об'єднує ряд показників мотивації), рефлексивність (чутливість, заглибленість у себе та високу моральну нормативність), тривожність (здійснює негативний вплив на відміну від інших факторів; поєднує концентрацію на власних невдачах, тривогу, напруженість, емоційну нестабільність), масштаб ЗМІ (об'єм аудиторії, відгуки аудиторії, заробітну плату), готовність до комунікації (об'єднує ряд комунікативних властивостей та властивостей темпераменту), соціальні цінності (статус, повага, соціальна активність та ін.), новаторство (радикалізм, нонконформізм, домінантність, цінність пізнання).

Враховуючи наявність суб'єктивних оцінок журналістів щодо власної впізнаваності у суспільстві, впливовості та довіри з боку аудиторії був створений ще один фактор – образ журналіста в очах аудиторії. Даний фактор показав позитивний вплив на професійну самооцінку журналіста.

Наявність різних професійних та вікових груп у вибірці дозволила встановити вплив фаху на індивідуально-психологічні властивості, а через них – відмінності у детермінантах професійної самооцінки. У порівнянні з представниками інших професій журналісти на рівні структур темпераменту мають вищий інтерес до нового, кращі мовленнєві навички та здатність до переключення, нижчу ригідність. Також журналісти демонструють вищу чутливість, товариськість, нонконформізм, соціальний інтелект; менше уваги надають значенню матеріального благополуччя. Професійна самооцінка журналістів також виявилася вищою, ніж у представників інших професій. Відмінності між журналістами та студентами-журналістами виявилися аналогічними.

Перелік детермінант професійної самооцінки журналістів та представників інших професій є однаковим, однак ступінь їх впливу на залежну змінну відрізняється. Зокрема, фактор «Цінності» є одним з основних

для представників інших професій, тоді як у журналістів його вплив є найменшим; протилежна ситуація із «Рефлексивністю», яка є однією з основних детермінант для журналістів і найменш значущою – для представників інших професій. На професійну самооцінку студентів значущий вплив здійснюють лише три фактори – вмотивованість, готовність до комунікації, цінності – що може говорити про недостатню сформованість як структури професійної самооцінки, так Я-концепції в цілому.

Порівняння представників основних журналістських спеціалізацій показало, що репортери володіють найрозвиненішими професійно важливими якостями емоційної стійкості, публіцисти відрізняються високою самооцінкою потенціалу, а ведучі мають найбільш розвинені комунікативні властивості всіх рівнів особистості (від соціальної ергічності до соціального інтелекту). Склад регресійних моделей професійної самооцінки також відрізняються у різних спеціалізаціях: у репортерів предикторами професійної самооцінки є тривожність, новаторство і рефлексивність; у публіцистів – тривожність, вмотивованість, соціальні цінності й обізнаність; у ведучих – образ журналіста в очах аудиторії, масштаб медіа, новаторство; у змішаній групі – вмотивованість і рефлексивність.

Також встановлені відмінності в індивідуальних властивостях та детермінантах професійної самооцінки журналістів телебачення, друкованих видань та змішаної групи. Зокрема, на професійну самооцінку журналістів телебачення впливають: образ журналіста в очах аудиторії, новаторство, тривожність, масштаб медіа; для журналістів друкованих видань – це образ журналіста, вмотивованість і новаторство; для змішаної групи – вмотивованість, рефлексивність і соціальні цінності.

Сформована модель успішності журналіста, яка складається із чотирьох факторів (дохід, взаємодія з аудиторією, популярність і досягнення), що об'єднуються в інтегральний показник успішності. Завдяки регресійному аналізу вдалося встановити каузальний зв'язок між професійною самооцінкою та успішністю.

Використання кластерного аналізу дозволило виділити дві групи журналістів у вибірці: більш успішні та менш успішні. Перші відрізняються від других: вищими самоконтролем, консервативністю, емоційною стабільністю, рівнем професійної самооцінки; меншими тривогою і чутливістю до невдач; більшою гнучкістю та адаптивністю завдяки більшій кількості облічних зв'язків у структурі особистості.

У четвертому розділі – «Розробка тренінгу по роботі із професійною самооцінкою журналістів» – представлено основні засади створення тренінгу, його мету і задачі, а також подальший перехід до формату рефлексивної програми. Першочергово планувалося створити та перевірити на практиці тренінгову програму. Однак після першого заняття було виявлено ряд обмежень даної форми роботи та прийнято рішення про перехід до формату рефлексивної програми зі збереженням виокремлених задач та трансформацією тренінгових вправ для індивідуального виконання там, де це можливо. Рефлексивна програма у формі 8 блоків із текстовими завданнями надсилалася журналістам по одному блоку на тиждень через обраний канал комунікації: електронна пошта, соціальні мережі тощо.

За результатами програми був виявлений статистично значущий приріст показників усіх складових професійної самооцінки у порівнянні із контрольною групою. Різниця показників до та після програми аналогічна різниці між показниками професійної самооцінки більш успішних та менш успішних журналістів.

Практичне значення результатів дослідження, по-перше, пов'язане зі створенням авторської методики дослідження професійно важливих якостей журналістів, яку можна використовувати у наступних дослідженнях. По-друге, на основі отриманих результатів розроблено тренінг та рефлексивну програму по роботі із професійною самооцінкою. Програма була апробована на практиці та показала значний приріст у м'яких навичках, професійних якостях, оцінці власного потенціалу та результатів учасників. По-третє, елементи даної програми впроваджено у діяльність кількох українських медіа,

а результати дослідження збагатили викладання навчальних дисциплін «Психологія праці» і «Профорієнтація та профвідбір» у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка.

Ключові слова: професійна самооцінка, детермінанти, індивідуально-психологічні властивості, особистість, професійно важливі якості, задоволеність діяльністю, мотивація, рефлексивність, риси характеру, соціальний інтелект, темперамент, професійна успішність, цінності.

ABSTRACT

Bakhvalova A. V. «Journalist's professional self-esteem psychological determinants». – Qualifying research paper on the rights of the manuscript.

The PhD thesis on the competition for a scientific degree of the Doctor of Philosophy in the speciality 053 Psychology (05 Social and Behavioral Sciences). - Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, 2022.

The dissertation presents and statically examines the influence of objective and subjective determinants on the professional self-esteem of a journalist. The object of research is personality's professional self-esteem. The subject of the research is the psychological determinants of a journalist's professional self-esteem.

The main purpose of the work is to determine psychological determinants of journalist's professional self-esteem. Achieving this goal was connected to several tasks:

- to analyze the state of studying journalist's professional self-esteem in foreign and domestic publications, as well as to create a theoretical model of journalist's professional self-esteem psychological determinants;
- to develop a psychodiagnostic technique for researching the professionally important qualities of journalists;
- to establish the dependence of a journalist's professional self-esteem on objective and subjective determinants;
- to reveal the influence of the profession and specialization on the journalist's professional self-esteem;

- to reveal the relationships between determinants, professional self-esteem and journalist's success;
- to develop a reflective program for working with professional self-esteem and test its effectiveness in practice.

The scientific novelty of the obtained research results is that *for the first time the influence* of the following journalist's professional self-esteem determinants *was established*: motivation, reflexivity, low anxiety, the scale of the media, willingness to communicate, social values, innovativeness. Among these determinants are the individual psychological properties of different personality levels: temperament structures (ergonicity, plasticity, tempo, emotionality, etc.), character traits (extroversion, courage, expressiveness, etc.), social intelligence, motivation and values;

the structure of professional self-esteem of a journalist *was revealed*: operational-activity aspect is represented by hard and soft skills; personal aspect – is represented by professionally important qualities (cognitive, practical and qualities of emotional stability); potential self-esteem – is represented by an assessment of one's career prospects; result self-esteem – is represented by satisfaction with the activity;

the influence of objective determinants on the journalists' professional self-esteem *was established*: a higher level of salary, a larger audience and a higher frequency of receiving feedback help to increase a journalist's professional self-esteem;

the influence of profession and specialization on professional self-esteem *is empirically shown* and this influence is mediated by individual psychological properties of the personality;

the model of the relationship between the journalists' professional activity success and professional self-esteem *is proposed*, in which the objective determinants of professional self-esteem simultaneously form the objective side of success;

the journalists' professional success depends on the formation of such individual psychological properties as self-control, emotional stability, low sensitivity to failure and anxiety;

the properties of the psychodynamic level play a leading role in the journalist's professional activity: in personality of more successful journalists psychophysiological and psychological properties dominate among oblique dependencies.

The PhD thesis consists of four chapters. *The first chapter – «Theoretical and methodological aspects of the journalist's professional self-esteem study»* – is dedicated to a theoretical and methodological analysis of the professional self-esteem phenomenon, and researches on journalist's individual psychological properties. Professional self-esteem is a central element of professional self-concept, which is initially formed by internalizing external evaluations, and later maintained and adjusted by comparing own self-images in the process of reflection. Professional self-esteem can be defined as a comprehensive assessment of the activity subject as a professional, i.e. the assessment of hard and soft skills, professionally important qualities, prospects, satisfaction with the activity and results. This definition reflects the approach of A. Rean, in which professional self-esteem is represented by the following components: operational-activity aspect, personal aspect, potential self-esteem, and result self-esteem.

Studies of individual psychological characteristics of journalists focus only on separated qualities (social perception, sociability, creativity), and not the personality as a whole. The problem of journalists' professional self-esteem is poorly covered, mostly in theoretical descriptions.

Based on the theoretical analysis, two groups of journalists' professional self-esteem determinants were distinguished: objective and subjective. The first group includes economic factors, i.e. the journalist's earnings, his professional achievements, presented with awards and honours, as well as demand in the media field. The last one can be broken down into such components as audience size, availability of feedback on their materials, the availability of publications in foreign

media and requests to create materials from outlets media where a journalist is not employed.

Subjective determinants include the properties of the three levels of journalist's personality. A separate determinant is a reflection as a source of professional self-esteem.

The second chapter – «Empirical program of journalist's professional self-esteem psychological determinants researching» – describes the research methodology and its empirical model with a detailed description of the methods used. In particular, some psychodiagnostic methods were used to study subjective determinants (individual psychological properties) and components of professional self-esteem, while a questionnaire method was used to study objective ones.

An author's technique was created to study the personal aspect of professional self-esteem. The methodology is a semantic differential (Likert scale) that helps to assess three groups of professionally important qualities of a journalist: cognitive, emotional stability and practical. The need to create such a technique was due to the presence of quite specific professionally important qualities of a journalist's profession, such as objectivity and efficiency, which are absent in existing similar techniques.

The research procedure, given the quarantine restrictions and high business of potential subjects, was implemented remotely. The form created on the Google Forms platform consisted of an introduction (who conducts research, purpose, data confidentiality), a block of personal data, a test block containing 11 methods and a block of questionnaires.

The third chapter – «Results of journalist's professional self-esteem psychological determinants researching» – highlights the results of the study. In particular, the sample consisted of 323 people, including 103 people who took part in testing the author's technique, 110 journalists, 62 representatives of other professions, and 48 student-journalists.

Testing the theoretical model by regression analysis showed the next determinants of professional self-esteem: motivation (combines several indicators

of motivation), reflexivity (sensitivity, depth and high moral standards), anxiety (made a negative impact; combines concentration on one's sensitivity to failures, anxiety, tension, emotional instability), media scale (audience size, audience feedback, salary), willingness to communicate (combines some communicative properties and temperamental qualities), social values (status, respect, social activity, etc.) and innovation (radicalism, nonconformism, dominance, the value of knowledge).

The journalists' subjective assessments of their recognition in society, influence and trust from the audience were united to another factor – the image of the journalist in the eyes of the audience. This factor showed a positive impact on the journalist's professional self-esteem.

The presence of different professional and age groups in the sample allowed us to establish the influence of the profession on professional self-esteem. Compared to representatives of other professions, journalists at the level of temperament structures have a higher interest in the new, better speaking skills and the ability to switch, lower rigidity. Journalists also demonstrate higher sensitivity, warmth, nonconformism, and social intelligence; less attention is paid to the importance of material well-being. Journalists' professional self-esteem was also higher than that of other professions representatives. The differences between journalists and student journalists were similar.

The list of professional self-esteem determinants for journalists and for representatives of other professions is the same, but the degree of each determinant influence on the dependent variable differs. In particular, the factor "Values" is one of the main for representatives of other professions, while for journalists it has the least influence; the opposite situation is for "Reflexivity", which is one of the main for journalists, but the the least in representatives of other professions. Only three factors have a significant impact on students' professional self-esteem, motivation, willingness to communicate and values, which may indicate a lack of formation of both the structure of professional self-esteem and self-concept in general.

A comparison of the main journalistic specializations showed that reporters have the most developed professionally important qualities of emotional stability, publicists have high potential self-esteem, and presenters have the most developed communicative properties at all levels of personality (from social ergonicity to social intelligence). The composition of professional self-esteem regression models also differs in different specializations: reporters' predictors of professional self-esteem are anxiety, innovation and reflexivity; publicists – anxiety, motivation, social values and awareness; presenters – the image of a journalist in the eyes of the audience, the scale of the media, innovation; in a mixed group – motivation and reflexivity.

There are also differences in the individual properties and professional self-esteem determinants of television journalists, print media journalists and mixed group. In particular, the professional self-esteem of television journalists is influenced by: the image of the journalist in the eyes of the audience, innovation, anxiety, the scale of the media; for print journalists – the image of the journalist, motivation and innovation; for a mixed group – motivation, reflexivity and social values.

A model of a journalist's success consists of four factors (income, interaction with the audience, popularity and achievements), which are combined into an integrated indicator of success. Regression analysis has established a causal link between professional self-esteem and professional success.

The using of cluster analysis identified two groups of journalists in the sample: more successful and less successful. The former differ from the latter with: higher self-control, conservatism, emotional stability, level of professional self-esteem; less anxiety and sensitivity to failure; greater flexibility and adaptability due to more oblique links in the personality structure.

The fourth chapter – «Development of journalists' professional self-esteem training» – presents the basic of training, its purpose and objectives, as well as further transition to the format of a reflective program. First of all, it was planned to create and test a training program in practice. However, after the first practice day,

a number of restrictions of this work form were identified, so we decided to move to the reflective program format with the preservation of selected tasks and the transformation of training exercises for individual performance where possible. The reflective program in the form of 8 blocks with text tasks was sent to journalists one block per week through the selected communication channel: e-mail, social networks, etc.

The results of the program showed a statistically significant increase in all components of professional self-esteem compared to the control group. The difference in indicators before and after the program is similar to the difference between the indicators of more successful and less successful journalists' professional self-esteem.

The practical significance of the research results is, first of all, creation of an author's technique for researching journalists' professionally important qualities, which can be used in further researches. Secondly, on the basis of the obtained results the training and the reflective program to work with professional self-esteem were developed. The program was tested in practice and showed a significant increase in soft skills, professional qualities, assessment of potential and results in participants. Third, elements of this program have been implemented in the activities of several Ukrainian media, and the results of the study enriched the teaching of «Labor Psychology» and «Career Guidance and Professional Selection» at Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Keywords: professional self-esteem, determinants, individual psychological properties, personality, professionally important qualities, job satisfaction, motivation, reflexivity, personality traits, social intelligence, temperament, professional success, values.

Список публікацій здобувача

Статті у наукових фахових виданнях України та наукових періодичних виданнях інших держав, які входять до міжнародних наукометричних баз даних (одноосібні):

1. Бахвалова А. В. Експертна оцінка професійно–важливих якостей журналістів. *Психологічний часопис*. 2019. № 4. Вип. 5. С. 7-19.
2. Бахвалова А. В. Методика дослідження професійно важливих якостей журналіста. *Науковий вісник Херсонського державного університету: Серія Психологічні науки*. 2020. № 3. С. 7-14.
3. Бахвалова А. В. Професійні ідеали як складова Я-концепції журналіста. *Science and education a new dimension. Pedagogy and Psychology*. 2021. IX(97). Issue 246. С. 46-51.
4. Бахвалова А. В. Особливості індивідуально-психологічних властивостей інтегральної індивідуальності журналістів. *Габітус*. 2021. Вип. 24. Том 2. С. 14-19.
5. Бахвалова А. В. Тривожність у структурі інтегральної індивідуальності журналіста. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Психологія»*. 2021. №1(13). С. 5-10.
6. Бахвалова А. В. Зв'язок між професійною самооцінкою журналістів та їх успішністю. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2021. Том 32 (71). №5. С. 45-50.
7. Бахвалова А. В. Професійна самооцінка журналіста як інтегруюче утворення його індивідуальності. *Наукові праці МАУП. Психологія*. 2021. Вип. 3 (52). С. 7-14.
8. Бахвалова А. В. Особливості індивідуально-психологічних властивостей журналістів із різним рівнем успішності. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. 2021. №11. С. 16-22.
9. Bakhvalova A. V. (2022). Psychological traits of different specializations journalists. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*, №2, 31-38.

*Статті у наукових фахових виданнях України та наукових
періодичних виданнях інших держав (у співавторстві):*

10. Юрчинська Г. К., Бахвалова А. В. Особливості взаємозв'язку когнітивної основи комунікативної компетентності й індивідуально-психологічних характеристик журналіста. *Virtus: Scientific Journal*. 2020. №46. С. 52-56.
11. Юрчинська Г. К., Бахвалова А. В. Об'єктивні та суб'єктивні детермінанти професійної самооцінки журналіста. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2021. №5(41). Vol. 2. С. 62-69.

Тези наукових доповідей

12. Бахвалова А. В. Теоретичний огляд психологічних особливостей професійної діяльності журналістів. *V Всеукраїнська науково-практична конференція «Об'єднані наукою: перспективи міждисциплінарних досліджень»*. 2018. С. 21-23.
13. Бахвалова А. В. Дослідження професійної діяльності журналістів. *VI Міжнародна науково-практична конференція «Соціалізація і ресоціалізація особистості в умовах сучасного суспільства»*. 2018. С. 11-13.
14. Бахвалова А. В. Дослідження структури професійної самооцінки журналістів. *Всеукраїнська науково-практична конференція «Психологія в контексті сучасних досліджень проблем розвитку особистості»*. 2018. С. 5-8.
15. Бахвалова А. В. Методики дослідження метаіндивідуальності людини. *XXI Міжнародна конференція молодих науковців «Проблеми розвитку особистості в сучасній науці: результати та перспективи дослідження (PPMSRPR)»*. 2019. С. 17-19.
16. Бахвалова А. В. Структура самооцінки та професійної самооцінки у зарубіжних теоріях. *XII International youth conference. «Perspectives of science and education»*. 2019. С. 465-470.

17. Бахвалова А. В. Психологія та журналістика: точки перетину. XXII Міжнародна конференція молодих науковців «Проблеми розвитку особистості в сучасній науці: результати та перспективи дослідження (PPMSRPR)». 2020. С. 24-27.
18. Бахвалова А. В. Програма тренінгу психологічного супроводу для журналістів. Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю «Особистість у життєвих ситуаціях: світові тенденції та національні особливості» (PLSWTNP). 2020. С. 14-16.
19. Бахвалова А. В. Професійні компетенції журналіста як основа його професійної діяльності. I Міжнародна науково-практична конференція «Психолого-педагогічні координати розвитку особистості до 90-річчя Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка». 2020. С. 22-25.
20. Бахвалова А. В. Інтернет-блогери та журналісти як агенти медіасоціалізації. VII Міжнародна науково-практична конференція «Соціалізація і ресоціалізація особистості в умовах сучасного суспільства (SRPCMS)». 2020. С. 9-11.
21. Бахвалова А. В. Огляд основних складових структури професійної діяльності журналіста. *The 1st International scientific and practical conference «Achievements and prospects of modern scientific research»*. 2020. С. 399-405.
22. Бахвалова А. В. Інтелект як ключова індивідуально-психологічна властивість когнітивної сфери журналістів. *The 2nd International scientific and practical conference «Achievements and prospects of modern scientific research»*. 2021. С. 361-365.
23. Bakhvalova A. V. The influence of journalist's personality on their own self-esteem. *International Scientific Conference on Mental Health, Wellbeing, and Loneliness*. 2021. P. 39.
24. Бахвалова А. В. Огляд складових структури успішності професійної діяльності журналістів. XXIII Міжнародна конференція молодих

науковців «Проблеми розвитку особистості в сучасній науці: результати та перспективи дослідження (PPMSRPR)». 2021. С. 12-16.

25. Бахвалова А. В. Основні складові вчинку у діяльності журналістів. «Тенденції розвитку психології в Україні: історія та сучасність». Міждисциплінарний круглий стіл присвячений 95-річчю від дня народження ... Володимира Роменця. 2021. С. 13-15.
26. Бахвалова А. В. Відмінності у індивідуально-психологічних властивостях журналістів із різним рівнем емоційної стійкості. Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю «Особистість у життєвих ситуаціях: світові тенденції та національні особливості» (PLSWTNP). 2021. С. 8-11.
27. Бахвалова А. В. Детермінанти успішності діяльності журналіста. XXIV Міжнародна конференція молодих науковців «Проблеми розвитку особистості в сучасній науці: результати та перспективи дослідження (PPMSRPR)». 2022. С. 20-23.

Особистий внесок здобувача у [10] полягає у здійсненні дослідження, обробці результатів та написанні первинного тексту. Особистий внесок здобувача становить 60%, а саме 0,29 авторських аркушів. Науковий керівник та співавтор кандидат психологічних наук Юрчинська Г.К. внесла правки у теоретичну частину, представлення загальних результатів, виокремлення смислових груп конструктів соціального інтелекту, формулювання мети та висновків статті. Особистий внесок співавтора становить 40%, а саме 0,2 авторських аркушів. Загальний обсяг статті складає 12 сторінок (0,49 авторських аркушів).

Особистий внесок здобувача у [11] полягає у виконанні роботи зі збору та обробки даних, а також їх представлення у формі первинного тексту. Особистий внесок здобувача становить 60%, а саме 0,56 авторських аркушів. Співавтор Юрчинська Г.К. уточнила співвідношення між елементами у теоретичній моделі дослідження, внесла правки у теоретичну частину та опис методології дослідження. Особистий внесок співавтора становить 40%, а саме 0,38 авторських аркушів. Загальний обсяг статті складає 21 сторінку (0,94 авторських аркушів).

ЗМІСТ

ВСТУП	24
РОЗДІЛ 1: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ САМООЦІНКИ ЖУРНАЛІСТА	33
1.1.Професійна самооцінка як предмет психологічних досліджень.....	33
1.2.Індивідуально-психологічні властивості особистості журналіста як детермінанти його професійної самооцінки.....	45
1.3.Види детермінант професійної самооцінки журналіста. Теоретична модель дослідження	60
Висновки до першого розділу.....	72
РОЗДІЛ 2: ПРОГРАМА ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ДЕТЕРМІНАНТ ПРОФЕСІЙНОЇ САМООЦІНКИ ЖУРНАЛІСТА	75
2.1.Створення емпіричної моделі дослідження та підбір психодіагностичного інструментарію.....	75
2.2.Створення авторської методики дослідження	86
2.3.Методичне забезпечення та організація дослідження	95
Висновки до другого розділу	100
РОЗДІЛ 3: РЕЗУЛЬТАТИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ДЕТЕРМІНАНТ ПРОФЕСІЙНОЇ САМООЦІНКИ ЖУРНАЛІСТА	103
3.1.Аналіз індивідуально-психологічних властивостей журналіста як детермінант його професійної самооцінки.....	103
3.2.Порівняння індивідуально-психологічних властивостей журналістів, представників інших професій та студентів	127

3.3.Відмінності між показниками індивідуально-психологічних властивостей в основних журналістських спеціалізаціях.....	148
3.4.Розгляд структури успішності професійної діяльності журналіста та її зв'язок із професійною самооцінкою.....	162
Висновки до третього розділу.....	182
РОЗДІЛ 4: РОЗРОБКА ТРЕНІНГУ З РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ САМООЦІНКИ ЖУРНАЛІСТІВ.....	188
4.1.Створення тренінгової програми для розвитку м'яких навичок журналіста.....	188
4.2.Створення рефлексивної програми по роботі із професійною самооцінкою для журналістів	195
4.3.Вимірювання ефективності рефлексивної програми	200
Висновки до четвертого розділу.....	207
ВИСНОВКИ.....	210
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	217
ДОДАТКИ.....	240

Перелік умовних позначень

β – стандартизований коефіцієнт регресійної моделі

$p < 0,01$ – рівень статистичної значущості менше 0,01

$p < 0,05$ – рівень статистичної значущості менше 0,05

r – сила кореляційного зв'язку

ВПФ – вищі психічні функції

Знч. – рівень статистичної значущості

ПВЯ – професійно важливі якості

ПС – професійна самооцінка

Сер.знч. – середнє значення в зазначеній групі

j – група журналістів

d – група представників інших професій

s – група студентів

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. У сучасному інформаційному суспільстві зростає роль такої професії як журналіст – медіавиробник, який через підготовлені ним матеріали (тести, репортажі, інтерв'ю тощо), формує суспільну думку, ставлення до тих чи інших подій та процесів, що відбуваються у світі. Основним завданням журналіста є трансляція новин широким масам. При цьому постать самого журналіста часто залишається «за лаштунками» медіапроцесу.

Продуктивність та успішність діяльності журналіста, ефективно виконання поставлених задач та обов'язків залежить від численних факторів, серед яких помітне місце займає і професійна самооцінка. Остання також детермінується цілим рядом факторів, до яких можна віднести як внутрішні, індивідуально-психологічні властивості самого професіонала, так і зовнішні – зворотний зв'язок з аудиторією, затребуваність журналіста у медійному просторі, професійні досягнення тощо.

Стан наукової розробленості проблеми в українській та зарубіжній науці. Досі проблема професійної самооцінки журналістів не була ґрунтовно досліджена, а її огляд у наукових роботах дослідників носив переважно описовий характер та не був підкріплений емпіричними результатами (Дзялошинський І.М., Панасенко Н.М.). Серед українських публікацій є ряд робіт, які стосуються проблеми дослідження індивідуально-психологічних властивостей журналістів: креативності (Мітлош А.В.), соціального інтелекту та довіри (Петрик О.В.), а також численні роботи присвячені дослідженню індивідуально-психологічних властивостей студентів-журналістів: соціальної перцепції, показники якої зростають від молодших курсів до старших (Костюченко О.М.); комунікабельності, комунікативної толерантності, здатності до емпатії та творчого потенціалу, які розвинені у студентів-журналістів на достатньому рівні (Потапчук Л.В.) тощо. Також не можна не згадати інтегральні описи професії журналіста Ворошилова В.В., Дзялошинського І.М., Світіч Л.Г., Сімкачової М.В. та ін., які містять

відомості як про професію, так і про особистість та якості самого професіонала.

Проблема професійної самооцінки тісно пов'язана із актуальними на сьогодні українськими дослідженнями: самодетермінації та самоефективності особистості (Сердюк Л.З.), психологічного благополуччя (Данилюк І.В.), Я-концепції (Коваленко А.Б.), зміни професійної ідентичності (Мілютіна К.Л.), професійної свідомості та самосвідомості (Дробот О.В.), професійної успішності (Сингаївська І.В.) і т.д. Вищезгадані вчені звертаються як до проблем самоставлення та самоприйняття, так і до впливу самоставлення на благополуччя особистості й сфери її життя.

Проблема вивчення професійної самооцінки неодноразово висвітлювалася у контексті дослідження особистості вчителів (Ларіонова М.О., Ракович В.В.), суддів (Кащенко О.В.), держслужбовців (Козієвська О.В., Одінцева В.М.), пілотів (Корнеєва Л.М.) і т.д.

Серед іноземних публікацій переважає тематика вивчення впливу психотравмуючих подій на розвиток посттравматичного стресового синдрому у журналістів (Пієвич К., Фейнштейн А. та ін.), а також їх реакцій на стрес (Аль Муала І., Бекгольм К. та Бьоркквіст К., Монтейро С.). Очевидно боротьба із негативними впливами та пошук превентивних заходів для підтримки психологічного благополуччя журналістів – один з основних запитів, який надходить із практики. Однак поряд із цими роботами також є нечисленні публікації, що містять дослідження індивідуальних властивостей, наприклад, Закарія Хан А.М. дослідив зв'язки між нейротизмом/екстраверсією та умовами роботи журналіста. Що ж до самооцінки журналістської діяльності, то існують також дослідження, присвячені оцінці умов праці та задоволеності власною роботою на фоні порівняння професій журналіста та піар-менеджера (Ткалац-Версік А. і Колік В.).

Отже, можна зробити висновок про недостатню вивченість проблеми дослідження професійної самооцінки, її детермінант, а також індивідуально-психологічних властивостей журналістів.

Мета дослідження: теоретично та емпірично визначити психологічні детермінанти професійної самооцінки журналіста.

Об'єкт дослідження: професійна самооцінка особистості.

Предмет дослідження: психологічні детермінанти професійної самооцінки журналіста.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз стану розробленості проблеми дослідження професійної самооцінки журналістів в українських та іноземних публікаціях, виокремити її психологічні детермінанти та побудувати теоретичну модель.
2. Розробити психодіагностичну методику для оцінки професійно важливих якостей журналістів як складової особистісного аспекту професійної самооцінки.
3. Встановити залежність професійної самооцінки журналіста від об'єктивних та суб'єктивних детермінант.
4. Розкрити професійний фах та спеціалізацію як фактори диференціації індивідуально-психологічних властивостей особистості журналіста і детермінанти його професійної самооцінки.
5. Встановити взаємозв'язки між детермінантами, професійною самооцінкою та успішністю журналіста.
6. Розробити та здійснити апробацію рефлексивної програми з розвитку професійної самооцінки журналіста.

Методи дослідження:

- теоретичні методи: аналіз, синтез, порівняння, моделювання, систематизація, узагальнення, індукція, дедукція – використовувались у процесі опрацювання наукових джерел та створення концептуальної моделі дослідження;
- психодіагностичні: методика діагностики рівня розвитку рефлексивності Карпова А.В.; опитувальник структури темпераменту

Русалова В.М.; Шістнадцятифакторний опитувальник Кеттелла Р.; методика діагностики ціннісних орієнтацій особистості Бубнової С.С.; методика діагностики соціального інтелекту особистості СОІНТ-2 Каліної Н.Ф.; методика вивчення професійної мотивації Замфір К. в модифікації Реана А.О.; методика «Мотивація до кар'єри» Ное А., Ное Р., Баххубера Д. в адаптації Могільовкіна Є.О.; методика вивчення професіоналізму журналіста Закірзянової Л.А.; методика дослідження професійно важливих якостей журналіста Бахвалової А.В.; методика дослідження самооцінки особистості Будассі С.А.; опитувальник «Інтегральна задоволеність працею» Фетискіна Н.П.;

- метод анкетування для дослідження об'єктивних детермінант та факторів успішності журналіста;
- статистичні: кореляційний, регресійний, кластерний та факторний аналіз, параметричні (t-критерій Стьюдента) та непараметричні (H-критерій Крускала-Уолліса, U-критерій Манна-Уїтні, T-критерій Вілкоксона) критерії для порівняння кількох вибірок тощо.

Вибірка дослідження склала 323 особи, з яких 103 особи брали участь у валідазації методики (20 чоловіків, 82 жінки та одна особа з небінарною гендерною ідентичністю); 110 журналістів (27 чоловіків та 83 жінки), 62 представники інших професій (20 чоловіків та 42 жінки), 48 студентів-журналістів (усі – жінки). Базами дослідження виступили соціальні мережі (Facebook) та месенджери (Viber, Telegram), в яких потенційним досліджуваним надавалося посилання на анкету в Google Forms, а також Інститут журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Вибірка є рандомною: кожен досліджуваний, як журналіст, так і представник іншої професії, мав рівні шанси потрапити у вибірку.

Наукова новизна та теоретичне значення отриманих результатів полягає у тому, що *вперше*:

- встановлено вплив індивідуально-психологічних властивостей особистості журналіста на його професійну самооцінку, а саме: структуру темпераменту (ергічність, соціальна ергічність, пластичність, соціальна пластичність, темп, соціальний темп, емоційність, соціальна емоційність), рис характеру (екстравертованість, сміливість, експресивність, конформізм, товариськість, практичність, тривожність, чутливість тощо), соціального інтелекту, мотивації та цінностей (пізнання, статус, соціальна активність, повага, гедонізм, відпочинок);
- розкрита структура професійної самооцінки журналіста: операційно-діяльнісний аспект – представлений твердими та м'якими навичками; особистісний аспект – представлений професійно важливими якостями (когнітивними, практичними та якостями емоційної стійкості); самооцінка потенціалу – представлена оцінкою власних кар'єрних перспектив; самооцінка результату – представлена задоволеністю діяльністю. Домінуючим у структурі професійної самооцінки журналіста є особистісний аспект;
- встановлено вплив на професійну самооцінку журналіста ряду об'єктивних детермінант: вищий рівень заробітної плати, більший об'єм аудиторії та вища частота отримання відгуків сприяють підвищенню професійної самооцінки журналіста;
- встановлено наявність відмінностей у суб'єктивних детермінантах професійної самооцінки журналістів та представників інших професій, зокрема спільними детермінантами виступають: вмотивованість, готовність до комунікації, тривожність, рефлексивність, новаторство, цінності. Вмотивованість здійснює найбільший вплив на професійну самооцінку в обох групах, однак для представників інших професій цінності є однією із найбільш значущих детермінант, а рефлексивність – найменш значущою, тоді як для журналістів – все навпаки: рефлексивність є однією із ключових детермінант, а цінності за впливовістю знаходяться на останньому місці;

- виявлено, що детермінантами професійної самооцінки в залежності від спеціалізації є: для репортерів – тривожність, новаторство, рефлексивність; для публіцистів – тривожність, вмотивованість, соціальні цінності, обізнаність; для ведучих – образ журналіста в очах аудиторії, масштаб медіа, новаторство;
- емпірично показано взаємовплив професійної самооцінки та успішності професійної діяльності журналістів: об'єктивна сторона успішності одночасно слугує об'єктивними детермінантами професійної самооцінки;
- емпірично доведена чотирьохфакторна структура успішності професійної діяльності журналіста, яка містить наступні складові: дохід, взаємодія з аудиторією, популярність, досягнення;
- встановлено, що успішність діяльності журналіста зумовлена сформованістю таких індивідуально-психологічних властивостей як самоконтроль, емоційна стабільність, низькі чутливість до невдач і тривога;
- виявлено, що властивості психодинамічного рівня відіграють провідну роль у професійній діяльності журналіста: у більш успішних журналістів серед виявлених облічних залежностей домінують психофізіологічні та психологічні властивості;

розширено та доповнено наступні положення:

- самоаналіз виступає джерелом і детермінантою професійної самооцінки журналіста на особистісному рівні самосвідомості, де самооцінювання здійснюється завдяки порівнянню власних Я-образів, а не завдяки присвоєнню сторонніх оцінок;
- професійна самооцінка розглядається і як інтегральний показник, і у вигляді окремих складових (операційно-діяльнісний аспект, особистісний аспект, самооцінка потенціалу, самооцінка результату);
- причинно-наслідкові одно-однозначні зв'язки наявні між властивостями психологічного рівня особистості журналіста. Встановлено каузальний

- вплив на тривожність ряду властивостей: емоційної нестабільності, сором'язливості, підозрливості, низького самоконтролю, напруженості, тривоги, домінантності та рішучості;
- професійна самооцінка виступає як інтегральним показником особистості журналіста, так і чинником структури індивідуально-психологічних властивостей особистості журналіста;
 - структура особистості більш успішних журналістів має вищий рівень гнучкості та адаптивності завдяки облічним зв'язкам. Більша кількість облічних зв'язків забезпечує вищу успішність діяльності журналіста.

Практичне значення дослідження. Створена рефлексивна програма може використовуватися журналістами різних спеціалізацій – репортерами, публіцистами, ведучими – для професійного саморозвитку, а також психологами у рамках розробки професійних тренінгових програм та проведення індивідуальних консультацій, спрямованих на розвиток м'яких навичок, професійних якостей, особистого потенціалу та задоволеності діяльністю журналіста. Виокремлені у ході дослідження особливості індивідуально-психологічних властивостей особистості журналіста, а також детермінанти його професійної самооцінки та успішності можуть використовуватися у професійному відборі персоналу в медіа, діагностиці професійної придатності та наданні консультацій з приводу пошуку шляхів професійного зростання.

Результати у вигляді комплексу детермінант та структури професійної самооцінки, а також створеної авторської методики можуть використовуватися для досліджень у галузі психології та суміжних наукових напрямках, пов'язаних із проблематикою професійної Я-концепції. Виокремлені особливості психологічних детермінант професійної самооцінки можуть використовуватися у практичній роботі психологічної служби ЗВО з формування професійної Я-концепції студентів-журналістів. Здобуті у дослідженні результати можуть збагатити змістовне наповнення навчальних дисциплін відповідних освітніх програм ЗВО у контексті розуміння

особливостей професійної діяльності, професійної Я-концепції, професійної самооцінки та успішності.

Зв'язок із навчальними планами та програмами. Результати дослідження представлені у темі науково-дослідної роботи кафедри загальної психології факультету психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка №19 КП 016-02 «Психологія особистості у життєвих ситуаціях: підходи, програми комплексної психологічної допомоги особистості» (2019-2021 р.р., номер державної реєстрації 0119U001488).

Результати дослідження впроваджено у діяльність наступних медіа: ПАТ «КП в Україні» (довідка №02/10.05-1 від 10.05.22) та український туристичний журнал «Mandry» ТОВ «Якісні рішення» (довідка від 10.05.22), а також використано у навчальних програмах таких дисциплін як «Психологія праці» і «Профорієнтація та профвідбір» Київського національного університету імені Тараса Шевченка (довідка №016/32 від 17.05.22).

Апробація результатів дослідження була здійснена у рамках виступів на наступних конференціях: V Всеукраїнська науково-практична конференція «Об'єднані наукою: перспективи міждисциплінарних досліджень» (Київ, 2018), VI Міжнародна науково-практична конференція «Соціалізація і ресоціалізація особистості в умовах сучасного суспільства» (Київ, 2018), Всеукраїнська науково-практична конференція «Психологія в контексті сучасних досліджень проблем розвитку особистості» (Запоріжжя, 2018), XXI Міжнародна конференція молодих науковців «Проблеми розвитку особистості в сучасній науці: результати та перспективи дослідження (PPMSRPR)» (Київ, 2019), XII International youth conference «Perspectives of science and education» (Нью-Йорк, 2019), XXII Міжнародна конференція молодих науковців «Проблеми розвитку особистості в сучасній науці: результати та перспективи дослідження (PPMSRPR)» (Київ, 2020), Всеукраїнська науково-практична конференція (з міжнародною участю) «Особистість у життєвих ситуаціях: світові тенденції та національні особливості (PLSWTNP)» (Київ, 2020), I Міжнародна науково-практична конференція «Психолого-педагогічні

координати розвитку особистості до 90-річчя Національного університету "Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка"» (Полтава, 2020), VII Міжнародна науково-практична конференція «Соціалізація і ресоціалізація особистості в умовах сучасного суспільства (SRPCMS)» (Київ, 2020), I International Scientific and Practical Conference «Achievements and prospects of modern scientific research» (Буенос-Айрес, 2020), II International Scientific and Practical Conference «Achievements and prospects of modern scientific research» (Буенос-Айрес, 2021), International Scientific Conference on Mental Health, Wellbeing, and Loneliness (Соніпат, 2021), XXIII Міжнародна конференція молодих науковців «Проблеми розвитку особистості в сучасній науці: результати та перспективи дослідження (PPMSRPR)» (Київ, 2021), Міждисциплінарний круглий стіл присвячений 95-річчю від дня народження Володимира Роменця «Тенденції розвитку психології в Україні: історія та сучасність» (Київ, 2021), Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю «Особистість у життєвих ситуаціях: світові тенденції та національні особливості (PLSWTNP)» (Київ, 2021), XXIV Міжнародна конференція молодих науковців «Проблеми розвитку особистості в сучасній науці: результати та перспективи дослідження (PPMSRPR)» (Київ, 2022).

Публікації. Огляд результатів дисертаційного дослідження представлено у 27 публікаціях: 11 статтях та 16 тезах виступів на конференціях. Зокрема, опубліковано 7 статей в українських фахових виданнях, внесених до переліку ВАК та 4 статті в іноземних журналах, рецензованих у міжнародних наукометричних базах (Index Copernicus, Google Scholar, Citefactor, ResearchVib тощо).

Структура та обсяг дисертації. Робота складається із вступу, чотирьох розділів, висновків до цих розділів, загальних висновків, списку використаної літератури та додатків. Загальний обсяг роботи становить 276 сторінок, основний зміст викладено на 184 сторінках. Робота містить: 39 таблиць на 25 сторінках, 10 рисунків на 5 сторінках та 14 додатків на 37 сторінках.

РОЗДІЛ 1: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ САМООЦІНКИ ЖУРНАЛІСТА

Розділ висвітлює аналіз наукових публікацій, присвячених дослідженням професійної самооцінки, а також різним аспектам діяльності та особистості журналіста, які виступають детермінантами його професійної самооцінки. На основі результатів цього аналізу виокремлено ряд детермінант професійної самооцінки журналіста та створена теоретична модель дослідження.

1.1. Професійна самооцінка як предмет психологічних досліджень

Джерела феномену професійної самооцінки варто шукати ще у конструкті самосвідомості людини, адже, саме «у рамках дослідження самосвідомості самооцінці відводиться головна роль – вона характеризується як стрижень цього процесу» [71, с. 5]. До речі, на думку Ширапової Д.Д. суттєві відмінності у визначенні самооцінки різними авторами беруть корені саме з різних підходів до проблеми самосвідомості [177]. Молчанова О.І. зазначає, що психологічна культура журналіста – це і є його професійна свідомість, в яку входить професійна самосвідомість [116]. Остання формується у процесі трудової діяльності та взаємодії з іншими людьми, а її центральним утворенням є професійна самооцінка [127; 138].

Загальна самооцінка є основою для розвитку самоставлення та самоприйняття, які є важливими чинниками психологічного благополуччя людини. Проблема дослідження психологічного благополуччя не лише є однією із центральних у психологічній науці, але й однією із найпопулярніших: її наразі досліджують Сердюк Л.З. [151; 152], Данилюк І.В. [56; 57; 187], Коваленко А.Б. [85; 86] та інші.

Якщо розглядати професійну самооцінку – як підвид загальної самооцінки, то для неї будуть справедливі майже усі ті самі положення, що і для загальної. Зокрема, її місце у самосвідомості та механізм походження.

Структура самосвідомості містить три основні складові: когнітивну (самопізнання), емоційну (самоствалення/ самооцінку) та поведінкову (саморегуляція); аналогічну структуру має і професійна самосвідомість [62]. Цікаво, деякі науковці стверджують, що, навпаки, самосвідомість існує саме завдяки самооцінці [88; 149]. Рубінштейн С.Л. визначав самооцінку як стрижень особистості, її центральний компонент, що не лише пов'язаний зі ставленням до себе та інших, але і виступає важливим регулятором її поведінки та діяльності [146].

Джерела самооцінки, як зазначалося вище, лежать у площині самосвідомості, яка за Століним В.В., має три рівні – організмений, індивідний та особистісний; самооцінка виникає на індивідному рівні [161]. Вона формується через інтеріоризацію оцінок інших людей та сигналізує про можливість або неможливість досягнення певної мети, тобто виконує адаптивну функцію. На індивідному рівні самосвідомості самооцінка – це сукупність оцінок отриманих ззовні, як писав Петрушин С.В.: ««Я-концепцію» треба було б назвати «Ти-концепцією», бо це те, що про нас хтось сказав, а ми в це повірили» [131, с. 32].

З переходом на особистісний рівень на перший план виходить поняття конфліктного смислу: боротьби мотивів, визнання власних слабких сторін, поганих вчинків тощо. У результаті усвідомлення або відкидання цих смислів формується один із наступних типів самосвідомості: 1) така, що базується на визнанні та аналізі власних конфліктних смислів і вчинків; 2) така, що ігнорує власні негативні вчинки та прояви, орієнтована на підтримку виключно позитивного самоствалення. Отже, на особистісному рівні зовнішні оцінки відходять на другий план, а основним стає порівняння себе із собою вчорашнім, аналіз власних переваг та недоліків із подальшим самовдосконаленням. Досить влучно із цього приводу висловився Брель П.Ю.: «Самооцінка є однією із суттєвих умов, завдяки якій індивід стає особистістю. Вона формує в індивіда потребу відповідати не тільки рівню оточення, але і

рівню власних особистісних оцінок» [39, с. 237]. Самооцінка формується після виокремлення «Я» із середовища (індивідний рівень) та усвідомлення себе як активного діяча (особистісний рівень).

Водночас Мар'яненко Д.О. відзначає, що самооцінювання через інтеріоризацію зовнішніх оцінок притаманне екстравертам, що орієнтуються на традиційні цінності; натомість самооцінювання через самоаналіз характерне для інтровертів, серед цінностей яких превалюють самостійність та гедонізм [108]. Отже, особистісні властивості впливають не лише на результат самооцінювання, але і на його механізм.

Основними джерелами ПС журналіста виступають: зовнішні оцінки професійної спільноти (колег або референтної групи) та індивідуально-психологічні, соціальні й професійні якості самого журналіста [58]. Навіть на особистісному рівні повністю звести нанівець вплив зовнішніх оцінок неможливо, адже людина – істота соціальна і вона так чи інакше підлаштовує свою активність під правила, експектації та норми.

Садкова А.В. пише, що ключову роль у формуванні ПС грають стосунки з іншими людьми, референтною групою, оточенням. У випадку невідповідності власних та чужих оцінок виникає внутрішній дискомфорт, для зняття якого людина може або знецінити думку референтної групи, або розірвати стосунки з нею. Теорія підтримки самооцінки (Self-evaluation maintenance theory) Тессера А. також підтверджує, що на самооцінку впливають відносини з іншими людьми, особливо близькими [232].

Самооцінка як складова самосвідомості пронизує усю структуру діяльності, підтвердженням чого є один з основних принципів наукової психології – принцип єдності свідомості та діяльності [102; 170]. Леонтьев О.М. та Рубінштейн С.Л. підкреслювали, що внутрішню діяльність недоречно відокремлювати від діяльності зовнішньої, що «свідомість та всі психічні властивості індивіда у діяльності не лише *проявляються*, а й *формуються* [курсив – авт.]» [146, с. 90]. Те саме можна сказати й про

професійну самооцінку, яка формується у процесі діяльності, під час взаємодії з іншими людьми та засвоєння їх оцінок.

Численні визначення самооцінки передбачають оцінювання своїх вмінь, якостей, потенціалу; наявність критичної позиції щодо себе; ставлення до своїх здібностей, рис, помилок; ставлення до власного професійного Я-образу, ПВЯ, результатів (у випадку із ПС) тощо [10; 37; 67; 95]. Всі ці визначення охоплюють ті чи інші детермінанти самооцінки, на основі оцінювання яких і встановлюється її рівень.

Однак існують два протилежні погляди на проблему константності самооцінки. По-перше, ототожнення самооцінки із психологічною властивістю, яка є відносно константною протягом життя. Цю точку зору поділяють зарубіжні дослідники, наприклад, автори моделі ядерних оцінних структур (Core self-evaluations approach) Джадж Т., Локк Е., Дарам К. і Клюгер А. [209]. Автори виділили чотири базові складові – самооцінку (self-esteem), локус контролю, нейротизм та узагальнену самоефективність – які не змінюються з часом. Модель ядерних оцінних структур дозволяє на основі вищезазначених складових передбачити, яким буде процес виконання тієї чи іншої роботи, яких результатів очікувати, прогнозовану задоволеність роботою і т.д.

Такої ж думки дотримувався і Браун Дж., який створив та емпірично перевіряв дві моделі самооцінки – когнітивну (bottom-up) та афективну (top-down):

1. Когнітивна. Зворотний зв'язок від інших людей породжує парціальні оцінки себе, які одразу формують відчуття власної гідності, а з часом – і загальну самооцінку. Як приклад наводиться теорія Тессера А.; назва моделі «bottom-up» (знизу нагору) є відображенням напряму стрілок, що направлені від оцінок інших людей, вгору, до самооцінки;

2. Афективна. У цій моделі, навпаки, глобальна самооцінка разом з оцінками оточення корегують парціальні оцінки, а ті, своєю чергою, впливають на відчуття гідності [191]. Людина засвоює той зворотний зв'язок і

ті оцінки, які відповідають її самооцінці, але відкидає ті, які їй суперечать. У цій моделі зв'язки, навпаки, йдуть згори донизу, що відображено у назві «top-down».

Браун Дж. та його колеги емпірично довели, що саме друга модель точніше описує процес формування самооцінки [190]. Відповідно до афективної теорії джерела самооцінки беруть початок з оцінок інших, засвоєних у дитинстві, та із темпераменту самої людини. Ідею акумуляції зовнішніх оцінок у внутрішню самооцінку можна зустріти у Дзялошинського І.М. [58], Захарової А.В. [71], Століна В.В. [161], Ширапової Д.Д. [177]. Надалі наявний рівень самооцінки підтримується захисним фільтраційним механізмом. Тобто самооцінка виступає відносно ригідним утворенням.

Особистісною властивістю самооцінку також вважали Корнеєва Л.М. та Ларіонова М.О. водночас визнаючи можливість зміни її рівня [93; 101]. Наприклад, Кувшинов О.В., який досліджував вибірку педагогів, дійшов висновку, що професійне самооцінювання може поєднувати у собі характеристики процесу та властивості [98]. Дійсно, ПС зазнає змін протягом професійного становлення або під час проживання професійних та особистісних криз.

Другий підхід трактує самооцінку як процес, тобто «самооцінювання». Такий погляд на проблему самооцінки та ПС передбачає постійний її перегляд відповідно до різних подій, зовнішніх та внутрішніх факторів (підвищення, звільнення, опанування нових знань тощо). Наприклад, Колесник Л.В., описуючи рівні сформованості ПС вчителів, найвищий рівень сформованості назвала динамічним (поряд із дифузним, ситуативним, консервативним рівнями), підкреслюючи активне начало суб'єкта діяльності у його взаємодії з оточенням [90].

За Раковичем В.В. «самооцінка є заснованою на рефлексії адаптивно-аналітичною функцією свідомості, ядром і регулятором якої є ціннісні орієнтації людини, а результатом – певне самоставлення особистості» [140,

с. 7]. До речі, ключову роль цінностей у процесі самооцінювання підкреслює і Шибутані Т., який називає самооцінку ядром особистості, яка є місцем перетину різноманітних цінностей [176].

Походження самооцінки на особистісному рівні самосвідомості лежить у процесі рефлексії. Як відомо, рефлексія – це «мисленнєвий процес, направлений на аналіз, розуміння, усвідомлення себе» [36, с. 423]. Фактично, саме рефлексія є точкою зародження самооцінки, адже самі по собі Я-образи або уявлення про себе – це лише інформація, яку ще потрібно правильно проаналізувати, зіставити та зробити відповідні висновки. Чеснокова І.І. зазначає, що саме поєднання самопізнання (когнітивної складової) та емоційно-ціннісного ставлення до себе (емоційної складової) і породжує самооцінку як елемент самосвідомості [173].

У визначенні самооцінки на перший план може виходити її когнітивне, емоційне або регуляційне наповнення. Наприклад, Позіна М.Б. досліджувала саме когнітивну самооцінку, тобто оцінку успішності акту пізнання, рівня компетентності у певній пізнавальній діяльності [134]. Самооцінка як самоцінність або позитивне самоставлення передбачає домінування емоційної складової. Яскравий акцент на регуляційній складовій наявний у визначенні Кармель С.: «Професійна самооцінка – це установка працівника щодо рівня своєї компетентності, процесу виконання роботи та власної цінності, що може варіюватися від позитивної до негативної» [194, с. 591]. Кулюткін Ю.Н. та Сухобська Г.С. розглядають «Я-концепцію» як комплекс установок індивіда щодо самого себе [99]. Самооцінка може бути представлена у якості соціально-вольового компонента установки [39] або як центральна ланка саморегуляції.

Самооцінка характеризується наступними параметрами: рівнем, адекватністю, стійкістю, гнучкістю [63]. В міру входження у професію та просування шляхом саморозвитку всі ці показники зростають; однак за відсутності роботи над собою ПС може стати неадекватною, нестійкою, ригідною.

Окрім двох вищезазначених, існує численна кількість підходів до розуміння самооцінки, наприклад у якості когнітивних схем [91], захисного механізму [225], механізму адаптації та росту [74], засобу із розв'язання задач тощо. Однак ці підходи є менш поширеними та орієнтованими на задачі конкретного дослідження.

Цікавим також є співвідношення між загальною самооцінкою (як складовою самосвідомості) та її підвидом або частиною професійною самооцінкою. Галкіна І.О., вивчаючи зв'язок самооцінки та виконавської діяльності, прийшла до висновку, що наявність значних відмінностей між показниками професійної та загальної самооцінки знижує ефективність діяльності внаслідок виникнення внутрішньоособистісного конфлікту [52]. Однак Садкова А.В. зазначає, що, зазвичай, професійна самооцінка є відображенням самооцінки особистісної, тому їх рівні частіше є однаковими, ніж відрізняються [149].

Генералізована самооцінка позначається поняттям «self-esteem», тоді як «self-evaluations» та «self-appraisals» – це позначення парціальних самооцінок або Я-образів [204]. Також «self-evaluations» і «self-appraisals» – це конструкти теорії самоефективності Бандури А., яка пов'язана з оцінюванням власної компетентності у тій чи іншій сфері [229].

Різноманіття семантично пов'язаних термінів підкреслює багатогранність феномену самооцінки в іноземних наукових публікаціях: «self-assessment» (самооцінювання, судження про себе), «self-value» (самоцінність), «self-confidence» (впевненість, віра у себе, самоефективність), «self-belief» (віра у себе), «self-worth» (відчуття власної гідності) тощо.

За Лірі М. та Террі М. поняття «self-beliefs» є аналогом Я-образу, «self-evaluation» – оцінка цього Я-образу, «self-esteem» – самоствавлення, що є результатом сукупної оцінки усіх Я-образів; «self-verification» – сприймання виключно тієї інформації, яка підтверджує наявний рівень самооцінки [216]. Також автори розглядають поняття «self-compassion» – турботу про власне

благополуччя та здоров'я, прийняття себе, самоповагу, позитивне самоставлення [231].

Саме термін «self-esteem» пов'язаний з оцінкою численних сфер життя: зовнішній вигляд, схвалення інших людей, перевершення інших у змаганнях, академічна обізнаність, любов та підтримка з боку сім'ї, наявність чеснот і Божої любові [195].

Оскільки ПС може бути визначена як різновид загальної самооцінки, то англomовним аналогом даного поняття є «professional self-esteem» [31]. Це визначення можна знайти, наприклад, у статтях Хезерлоу І., де проілюстровано зворотний зв'язок ПС з емоційним вигоранням і деперсоналізацією вчителів [212]. Також автор описав п'ятифакторну структуру професійної самооцінки, яка містить у собі: задоволеність власним видом діяльності, прагнення розвиватися далі, підтримку необхідного кваліфікаційного рівня, звикання до умов праці, готовність до спілкування та передачі своїх знань і досвіду іншим.

Ще один погляд на структуру ПС запропонували Ікбал Х.М. та його співавтори, виокремивши у ній: прийняття людиною власної професії, змога пишатися нею, її значущість для суспільства, віра у власні можливості та функціональність обраної професії [208].

Після огляду складових ПС в іноземних дослідженнях слухним видається зауваження Голубєвої О.В. та Лебедевої Т.Е.: «Європейські та американські дослідники вважають самооцінку основним механізмом, який гармонізує взаємовідносини індивіда із навколишнім світом» [53, с. 144]. Дійсно, більшість її складових є соціальними за своєю природою і передбачають взаємодію професіонала з оточенням.

На пострадянському науковому просторі ПС розглядається, переважно, як компонент професійної Я-концепції (у працях Захарової А.В. [71], Пантілеєва С.Р. [126], Реана А.О. [138] тощо), рідше – як складова професійної ідентичності [133]. Я-концепція – це сукупність усіх уявлень про себе або Я-образів, отже, професійна Я-концепція є уявленням про себе як

професіонала. Зрештою, у професійній Я-концепції можна виділити численну кількість Я-образів: Я-минуле, Я-теперішнє, Я-майбутнє; Я-реальне, Я-ідеальне; Я-командне, Я-індивідуальне тощо. В цьому контексті Маркова А.К. виділяє ретроспективну, актуальну, потенційну та ідеальну професійну самооцінку, які є результатами порівняння деяких вищезгаданих Я-образів [107]. Самооцінка, в т.ч. ПС, може формуватися та/або коригуватися внаслідок зіставлення Я-ідеального і Я-реального образів [14; 44].

На користь приналежності ПС до Я-концепції говорять результати наступного дослідження. Шаріков О.В. та його співавтори виявили, що запрошені експерти у процесі оцінювання телеведучих відштовхувалися від власного Я-ідеального образу та Я-концепції [174]. Тобто процес зовнішнього оцінювання тісно переплітався із власним самооцінюванням, оскільки експертами виступили співробітники телекомпаній, викладачі та спеціалісти по зв'язках із громадськістю.

Наведемо структуру Я-концепції та ідентичності журналіста за Сосновською А.М. Авторка виділяє у журналіста самоідентичність (ґрунтується на його власних рисах), публічну ідентичність (персону або соціальний імідж, те, яким журналіст хоче себе показати), соціальну ідентичність (те, як він сам гадає, його сприймає оточення) та ідентичність практичну (інтеграція усіх попередніх видів, яка проявляється у діяльності). Ці види ідентичності формують Я-концепцію: самоідентичність виступає її когнітивною складовою (охоплюючи різноманітні Я-образи), публічна та соціальна ідентичність – формують емоційно-оцінну складову; практична ідентичність, відповідно, утворює поведінкову складову (сукупністю установок щодо того, як діяти) [159]. Звернемо увагу, що тут важливою складовою ПС є заломлення зовнішніх оцінок крізь призму сприйняття самої особистості. Фактично, те, як особистість гадає її сприймає оточення, і є тим самим фільтром підтримки наявного рівня самооцінки.

Крім того, одним із ключових питань даної роботи є наступне: для чого журналісту необхідна ПС? Відповідь криється у тому, що ПС є регулятором

діяльності суб'єкта праці, тобто допомагає професіоналу передбачити, чи впорається він із поставленою задачею, чи володіє він необхідними вміннями та навичками для її розв'язання. Саме ПС допомагає узгодити очікування із результатами, правильно оцінити свої можливості та ресурси. Разом з тим, ПС дозволяє професіоналу віднайти свої слабкі сторони та виокремити потенційні напрямки для професійного розвитку, зіставити образи Я-ідеального та Я-реального. Зрештою, ПС містить в собі інтеріоризовані приклади для наслідування, цінності, ідеали, експектації, етичні норми та вимоги, які виконують роль орієнтирів на шляху професійного розвитку і зростання. Врешті-решт, ПС є центральним елементом професійної Я-концепції, а без неї неможливо усвідомити себе як представника тієї чи іншої професії, як повноцінного суб'єкта діяльності та особистість.

Переходячи до структури ПС у даній роботі ми послуговуватимемося підходом Реана А.О., який виокремив у ПС наступні складові: операційно-діяльнісний аспект, який містить оцінку суб'єктом своїх вмінь та знань у професійній сфері; особистісний аспект, що передбачає оцінку особистих ПВЯ; самооцінку результату, що виражає ставлення до виконаної роботи, та самооцінку потенціалу – ступінь віри у себе та впевненості у своїх можливостях [138]. Якщо низька самооцінка результату суміщається разом із високою самооцінкою потенціалу, то формується мотивація саморозвитку, а виявлені відмінності між Я-реальним та Я-ідеальним образами стають джерелом для професійного самовдосконалення та розвитку.

Операційно-діяльнісний аспект відповідає оцінці власних компетенцій, а саме «hard skills» і «soft skills» або твердих та м'яких навичок. Ця термінологія запозичена із західної психології. Тверді навички відповідають вузькоспеціалізованим компетенціям, а м'які – універсальним компетенціям, необхідним у будь-якій професії [119]. До м'яких навичок, наприклад, відносяться: самоорганізація, постановка власних цілей та самоконтроль, самовдосконалення, рефлексія, вміння спілкуватися із різними людьми тощо.

Особистісний аспект передбачає оцінку власних ПВЯ. Останні формуються на основі індивідуально-психологічних властивостей людини, необхідних у професійній діяльності. Існують численні класифікації ПВЯ:

- за Карповим А.В. є абсолютні ПВЯ – властивості, необхідні для виконання діяльності на нормативному рівні, тобто базові для конкретного виду діяльності ПВЯ та відносні ПВЯ – дозволяють досягати наднормативних показників у діяльності (їх наявність бажана, але не є необхідною, тобто вони, у певному сенсі, надлишкові) [78];
- ПВЯ освоєння та ПВЯ виконання діяльності за Карповим А.В. або ПВЯ професійної діяльності та ПВЯ професійного розвитку і навчання за Поварьонковим Ю.П. [132];
- ПВЯ регуляції професійної діяльності та ПВЯ регуляції форм активності, що забезпечують становлення суб'єкта за Поварьонковим Ю.П.;
- ПВЯ, необхідні для якісної роботи, та ПВЯ продуктивності;
- ПВЯ для нормальних та екстремальних умов тощо.

Самооцінка потенціалу – це та складова ПС, яка утворюється завдяки порівнянню Я-реального та Я-ідеального професійних образів. Результатом цього порівняння є оцінка власних кар'єрних перспектив, сильних та слабких сторін, якостей, які необхідно розвинути тощо. Самооцінка результату передбачає задоволеність або незадоволеність своїми досягненнями, а також умовами праці та відносинами у колективі. До речі, саме задоволеність власними результатами є важливою складовою професійного самоздійснення за Кокуном О.М. [89].

Окрім цього, Реан А.О. стверджував, що ПС – це те утворення, від якого значною мірою залежить професійна успішність особистості. За Садковою А.В. самооцінка виступає як «критерій для організації зворотного зв'язку ... вона стимулює вироблення установки на практичну діяльність,

зумовлює професійне спрямування» [149, с. 27]. Тобто, професійна самооцінка впливає на результативність діяльності, що підтверджено у дослідженнях Козієвської О.В. [88], Корнєєвої Л.М. [93], Косар У.Б. [95], Міщенко М.С. [115], Садкової А.В. [149]. Вплив ПС на діяльність підкреслює і Столярчук О.А., визначаючи за першою такі функції: прогностичну (оцінка власного потенціалу), коригувальну (регуляція діяльності) та рефлексивну (аналіз власних дій, помилок, вдалих рішень) [161]. Косар У.Б. виявила, що ПС впливає не лише на ефективність управлінських рішень керівника, але і на вибір стилю управління: адекватна самооцінка пов'язана із демократичним стилем, завищена – з авторитарним, а занижена, відповідно, з ліберальним [95]. Такі результати яскраво демонструють вплив ПС на діяльність та її зв'язок з індивідуальним стилем діяльності, який виступає інтегруючим утворенням індивідуальності.

Отже, ПС у даному дослідженні можна визначити як комплексну оцінку себе як професіонала, а саме: своїх твердих та м'яких навичок, ПВЯ, професійних перспектив, задоволеності діяльністю і своїми результатами. ПС є компонентом професійної Я-концепції та передбачає єдність операційно-діяльнісного та особистісного аспектів, а також самооцінки потенціалу та результату.

Наразі, в іноземних джерелах містяться результати досліджень професійної самооцінки представників таких професій як: вчителі [204; 208; 212], лікарі [194], соціальні працівники [202] тощо. Якщо ж говорити про український науковий простір, то Кащенко О.В. у своєму теоретичному огляді згадує дослідження ПС інженерів, держслужбовців, директорів, викладачів, пілотів [80]. Також наявні роботи, в яких вивчена ПС студентів [10; 177], курсантів [38], психологів [162] та суддів [81]. Попри це, ґрунтовних праць, присвячених ПС журналістів, наразі немає, попри те, що представники цієї професії грають визначну роль у формуванні суспільної думки.

1.2.Індивідуально-психологічні властивості особистості журналіста як детермінанти його професійної самооцінки

Журналістика – це і професія, і система видів діяльності, і повноцінний соціальний інститут, і сукупність творів, і комплекс каналів передачі масової інформації [49]. Оскільки це досить широке поняття, то надалі ми будемо розглядати журналістику саме як професійну діяльність.

«Журналіст – творчий працівник, який професійно збирає, одержує, створює і займається підготовкою інформації для засобів масової інформації» – зазначається у Законі України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» [70]. Діяльність журналіста надзвичайно важлива у сучасному глобалізованому інформаційному суспільстві. Світіч Л.Г. порівнює журналіста із дзеркалом, у якому суспільство бачить, пізнає себе та розвивається [150]. Онацький Є.Д. також відзначав помітний вплив журналіста на суспільство через метафору: «Преса – це мозок і серце нації: мозок, що думає за всю націю, обмірковує всі її справи, підказує ті чи інші рішення; серце, що відчуває за націю, б'ється в такт мільйонів сердець, що не вміли б – без журналістів – знайти для своїх почувань відповідних слів і висловів» [123, с. 450]. Відомий німецький спеціаліст в області комунікацій Донсбах В. зазначив, що сприйняття світу пересічної людини багато в чому ґрунтується на сприйнятті журналістів, від яких вона отримує інформацію про світ [198]. Журналістів (та пресу в цілому) називають «четвертою владою» [182], а їх вплив на суспільство здійснюється не лише в інформаційній, але й у культурно-виховній площині [65].

Професія журналіста висуває досить суттєві вимоги до особистості. У Законі України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» підкреслюються такі умови діяльності журналістів: «творчий характер, інтенсивність інтелектуальної праці, її нерегульована тривалість за умов жорсткої регламентації редакційного і технологічного циклу підготовки та випуску видань і програм», «висока соціальна відповідальність за свою працю та її результати», «постійно значне

морально-психологічне навантаження і напруженість», «реалізація творчих планів у стресових ситуаціях», «систематичне перебування у відрядженнях та роз'їздах», «професійна творча діяльність в екстремальних умовах, виконання спеціальних завдань з ризиком для здоров'я і життя» тощо [70]. Очевидно, що такі умови висувають необхідність у цілому ряді індивідуально-психологічних властивостей та професійних якостей, які здатні надалі виступити детермінантами його професійної самооцінки.

Однак Мітлош А.В. наголошує на тому, що психологічна складова журналістської діяльності поки що досліджена недостатньо і «практично відсутні дослідження науковців саме індивідуально-психологічних відмінностей журналістів» [114, с. 218]. Необхідність дослідження не лише макrorівня діяльності журналістів, але і мікрорівня – особливостей конкретних професійних груп журналістів та самої особистості журналіста – проголошується й іншими авторами [49; 159].

Дійсно, досліджень, присвячених особисті і якостям типового журналіста, в англomовній науковій літературі відносно небагато, у порівнянні з численними дослідженнями впливу психотравмуючих чинників на представників даної професії [211], стресових розладів [181], психічних розладів [183], впливу воєнних умов на особистість журналіста [199], нейротизму як підґрунтя посттравматичного стресового розладу (ПТСР) [219], огляду типових копінг-стратегій [221] та впливу травмуючих подій на когнітивні схеми журналіста [224]. Екстремальна журналістика передбачає надання суспільству інформації з «гарячих точок» про збройні конфлікти, війни, природні катастрофи тощо, але вона також пов'язана із травмуванням самих журналістів, саме тому тематика подолання ПТСР є однією з ключових у зарубіжних дослідженнях.

Однак можна відшукати й дослідження діяльності та особистості журналіста у більш консервативних робочих умовах. Зрештою, фінські вчені Бекгольм К. та Бьоркквіст К. встановили, що особистісні кризи впливають на благополуччя (а, отже, і працездатність та самооцінку) журналістів значно

більше, ніж професійні кризи чи труднощі на роботі [184]. Водночас основною причиною стресів у житті журналіста залишається саме його робота, а підтримка балансу між такими сферами життя як робота і дім, повністю лягає на самого професіонала (немає спеціальних служб, які допомагали б саме журналістам, орієнтуючись на їх запити та особливості роботи) [189]. Ситуацію погіршує те, що 38% журналістів у дослідженні Берка Р. та Маттізена С. виявилися трудоголіками – залежними від роботи та ентузіастами роботи [193]. Зважаючи на значне перевантаження на роботі, журналісти найчастіше використовують наступні копінг-стратегії: зміна виду діяльності у вільний час (хобі, читання, перегляд телепередач), емоційне розвантаження (плач, написання текстів), розмови із близькими, вживання алкоголю, схильність до ризику, нагадування собі основної мети своєї діяльності [228].

Також можна відшукати нечисленні дослідження [32], присвячені вивченню журналістської креативності [114], цінностей [134], соціальної перцепції [96], соціального інтелекту [129] тощо. З метою структурування цих результатів використаємо модель інтегральної індивідуальності Мерліна В.С. у якості методологічного підґрунтя. Дослідник запропонував виділити три рівні детермінації психіки: систему індивідуальних властивостей організму (біохімічні, загальносоматичні та нейродинамічні властивості), систему психічних властивостей індивіда (психодинамічні властивості та властивості особистості) і систему соціально-психологічних властивостей (соціальні ролі у групах та соціально-історичних спільнотах) [50]. Модель Мерліна В.С. обрана не в останню чергу й тому, що у ній наявний концепт інтегрального утворення, яке об'єднує властивості різних рівнів детермінації. Зокрема, сам автор у якості такого утворення пропонував індивідуальний стиль діяльності, однак численні дослідження підтвердили, що таким утворенням можуть виступати різноманітні психологічні феномени [59].

Отже, до системи індивідуальних властивостей організму можна віднести вікові та гендерні характеристики, тип нервової системи, задатки,

природні потреби та потяги. Зрозуміло, що вікові та гендерні особливості журналістів-професіоналів можуть варіюватися у досить широкому діапазоні. Однак узагальнений портрет пересічного журналіста за результатами дослідження Ворошилова В.В. є наступним: це чоловік близько 40 років із професійною освітою, який вже має одного-двох дітей, прихильний до своєї професії, має центристські помірні погляди та стаж близько 16 років. Типовий американський журналіст має схожі риси: це чоловік 38 років, зі стажем 14 років, ступенем бакалавра, одружений, прихильний до обраної сфери діяльності [49]. Подібні портрети складені для журналістів різних країн світу в рамках міжнародних [235] та локальних досліджень [200; 207]. Втім, варто відзначити, що кількість жінок у журналістиці невідомо збільшується з кожним роком [213; 226], отже сьогодні типовим представником даної професії не обов'язково є саме чоловік.

Що стосується віку, Шестеріна А.М. наводить таку статистику: в телередакціях та Інтернет-виданнях середній вік співробітників менший, ніж у пресі та на радіо [175]. Такі дані можуть пояснюватися як рівнем стресовості роботи, так наявністю відповідних компетентностей.

Потреби журналіста за Дзялошинським І.М. поділяються на такі групи: біофізіологічні (їжа, безпека), психофізіологічні (спілкування, комфорт) та соціально-психологічні (самоідентифікація, статус, визначення ідеалів) потреби [58]. Ці групи потреб відповідають трьом мотиваційним комплексам: інтраіндивідуальному (присвоєння благ), інтеріндивідуальному (взаємодія з іншими індивідами) та метаіндивідуальному (орієнтація на цінності). Однак професійна мотивація відноситься вже до рівня соціально-психологічних властивостей, тому вона буде розглянута більш детально далі.

Особливості та тип нервової системи журналістів залишаються малодослідженими, як і задатки. Дослідження задатків має сенс у ранньому віці, а для вже сформованих професіоналів є неактуальним, тоді як особливості нервової системи знаходять відображення у більш доступному для дослідження предметі – темпераменті. Однак зважаючи на стресовість та

терміновість роботи журналіста (життя новин є дуже коротким), для цієї професії необхідна нервова система з наступними характеристиками: високі – сила, динамічність, швидкість/рухливість, лабільність, низькі – чутливість та ригідність. Фактично, журналісту необхідна така нервова система, яка дозволить виконувати роботу у високому темпі протягом довгого часу без виснаження ресурсів.

Александров Д.О. розглядає нервово-психічну стійкість як один із факторів, що підвищує впевненість та самооцінку професіоналів екстремальних видів діяльності [1]. Умови праці журналістів можуть бути екстремальними, тому нервово-психічна стійкість у даній професії є важливою якістю, яка до того ж може виступати однією із детермінант ПС.

Як бачимо, властивості системи організму в журналістів досліджені слабо, тому виокремити серед них детермінанти професійної самооцінки складно. Однак властивості цього рівня виступають основою для розвитку складніших утворень індивідуальності, наприклад, вони є частиною образу журналіста (тембр та темп мовлення, особливості невербальної комунікації) [92].

Отже, переходимо до другого рівня – системи психічних властивостей: темпераменту, інтересів та схильностей, ВПФ, здібностей, рис характеру; розпочнемо з темпераменту. Ряд авторів вважає, що для роботи журналіста найкращим є сангвіністичний темперамент (сильний і рухливий), що забезпечує одночасно швидке та якісне виконання роботи [92; 150]. Павлова К.К. вважає саме темперамент провідною складовою образу тележурналіста [124].

Дослідження Закарії Хана А.М. продемонструвало наявність зв'язків між умовами роботи журналіста та властивостями його темпераменту – нейротизмом та екстраверсією. Скажімо, напруження перед кінцевим строком задачі роботи, відчуття втрачених можливостей (пропущених новин) та відволікання шумом позитивно корелюють із нейротизмом, а схильність працювати з людьми та прискорювати темп роботи перед дедлайном – з

екстраверсією [211]. Виявлені зв'язки є слабкими за своєю силою, однак вони демонструють взаємозв'язок темпераменту та поведінки журналіста.

Інтереси та схильності журналіста мають бути достатньо широкими та належати до різних сфер, забезпечуючи високу ерудованість та можливість готувати новини за різними темами. Потужним інструментом для розвитку ерудиції є ВПФ – психічні процеси, що забезпечують когнітивну діяльність людини: увага, пам'ять, мислення, уява тощо.

Цікаво, що самі журналісти називають свою стратегію мислення алогічною, оскільки у ній частіше головує інтуїція: вони не можуть точно сказати, що саме привернуло їх увагу у тій чи іншій темі або явищі [122]. Мислення також тісно пов'язане з уявою, наприклад, у конструкті соціологічної уяви, яка дозволяє припустити чи передбачити перебіг подій у суспільстві, щоб вплинути на нього [111]. Загалом, пізнавальний інтелект, ерудованість, начитаність й допитливість – це риси, що першочергово необхідні журналісту [150]. Любов до істини, жадоба нових знань та радість відкриття доповнюють список ключових пізнавальних властивостей (інтелектуальних відчуттів) медіавиробників [92].

Інтелект, емоційність та воля – три «кити», на яких базуються здібності журналістів [58]. Недарма професійну свідомість журналістів Корконосенко С.Г. називає «емоційним мозком», підкреслюючи єдність когнітивного та емоційного [92].

Усі перераховані індивідуально-психологічні властивості знаходять своє відображення у необхідних журналісту ПВЯ: когнітивних ПВЯ – об'єктивність, гнучкість мислення, ерудованість, допитливість; емоційних ПВЯ – експресивність, здатність до емпатії, гуманістична спрямованість; вольових або регуляційних ПВЯ – самоконтроль, наполегливість, мужність, сміливість, рішучість [66; 142; 150]. Світч Л.Г. взагалі позиціонує модель особистості журналіста як сукупність різних груп якостей: професійно-творчих, особистісно-психологічних, соціально-демографічних, моральних та громадянських [150].

ПВЯ разом із загальними здібностями утворюють спеціальні здібності, які й забезпечують виконання конкретної діяльності [106]. Основними для професії журналіста, безумовно, є філологічні та комунікативні здібності, які пов'язані із відповідними ПВЯ. Професійні якості інтегрують у собі не лише психологічні, а й фізичні, антропометричні та фізіологічні властивості людини [35]. Руцька С.С. припускає, що професію тележурналіста частіше обирають ті, кому властива демонстративна акцентуація, тобто ця характеристика особистості може бути базисом для розвитку відповідних ПВЯ ведучого [148].

Проблема ПВЯ журналіста – одна з тих, які описані досить ґрунтовно. Ананьєв А.М. у ході опитування молодих журналістів зміг виокремити такі групи ПВЯ: інтелектуальні, емоційні, вольові, комунікативні та психомоторні [4]. Панасенко Н.М. відзначає до ключових ПВЯ журналіста відносяться розвинені ВПФ, інтелектуальні та регулятивні якості [125].

Професійні якості формуються на основі індивідуально-психологічних властивостей. Зважаючи на постійну взаємодію з оточенням та соціальною дійсністю у журналістів найбільш дослідженою є група комунікативних властивостей, серед яких: комунікабельність [134; 135], комунікативна компетентність [116], комунікативна толерантність [135], соціально-інформаційна компетентність [3], соціальна перцепція [96] і квінтесенція соціальних властивостей – соціальний інтелект [114] та його складові [129; 135].

Показники комунікабельності, комунікативної толерантності, здатності до емпатії та творчого потенціалу студентів-журналістів знаходяться на високому або середньому рівнях відповідно до результатів дослідження Потапчук Л.В. [135]. За результатами дослідження Костюченка О.М., соціальна перцепція майбутніх журналістів збільшується від низьких до середніх значень протягом навчання у ЗВО [96]. Говорячи про комунікативні властивості та взаємодію всередині медіа, доречно буде згадати слова Калмикова О.А. про журналістів: «Успішність діяльності спеціаліста визначається можливостями адаптації до професійного середовища» [77,

с. 34]. Дане твердження є абсолютно справедливим, оскільки будь-яка діяльність, особливо журналістська, передбачає активну взаємодію з іншими людьми, а вміння домовлятися, знаходити компроміси та обходити гострі кути та конфлікти є запорукою успішності.

Спеціальні здібності є основою для формування компетенцій – тих знань та навичок, які необхідні професіоналу для виконання своєї роботи. Професійні журналісти відзначають невтішну ситуацію у сфері підготовки кадрів: сучасні випускники мають недостатній рівень розвитку базових журналістських навичок та компетенцій, вони не вміють виражати свої думки, їм не вистачає юридичної грамотності [8]. Насправді створення моделі професійних компетенцій, як зазначає Байдарова О.О., є доволі тривалою та багатоетапною роботою: починаючи від вивчення нормативних документів, що регулюють даний вид професійної діяльності, закінчуючи створенням експертних груп, які будуть формувати та оцінювати блоки цієї моделі [6].

З плином часу необхідні компетенції змінюються, трансформуються, їх список розширюється [29]. За Вартавною О.Л. існує п'ять основних блоків компетенцій журналіста: базові (знання методології журналістики), загальнонаукові (розуміння журналістики як науки), інструментальні (використання мови та інших робочих інструментів), системні (здатність до навчання протягом життя) та інноваційні (володіння м'якими навичками) [45]. Якщо журналіст планує висвітлювати новини у якомусь вузькоспеціалізованому напрямі, то до цього списку додається також друга вища освіта або поглиблені знання із тієї тематики або сфери, у якій він планує працювати: економіка [2], театральне або музичне мистецтво [205] або інші тематичні спеціалізації [220]. Користь вищої освіти також відображають дані щодо уважнішого вивчення, аналізу та інтерпретації будь-якої проблеми журналістами із принаймні однією вищою освітою, у порівнянні з тими, хто мав лише середню [227]. Водночас вищий рівень освіченості призводить до зростання тривожності, зниження психологічної стійкості та вибору більш деструктивних копінг-стратегій серед журналістів [234].

У підсумку суттєвими детермінантами професійної самооцінки можуть виступити: темперамент, ВПФ, риси характеру, ПВЯ, компетенції. Вибір конкретних детермінант залежить від можливостей дослідження, адже, наприклад, дослідження компетенцій є комплексним і передбачає наявність моделі цих компетентностей та оцінку їх численних складових незалежними експертами.

Третій рівень особистості, рівень соціально-психологічних властивостей, охоплює моральні якості й почуття, соціальний інтелект, соціальну активність, переконання і світогляд, мотивацію особистості.

Вивченню соціального інтелекту журналістів присвячена дисертаційна робота дослідниці Петрик О.В., де соціальний інтелект представлений у «сукупності соціальних здібностей прогнозувати і реалізовувати міжособову взаємодію, об'єктивно й неупереджено інтерпретувати інформацію, демонструвати готовність до соціальної взаємодії і прийняття рішень у ситуаціях ризику та невизначеності» [127, с. 173]. У результаті дослідження було встановлено, що найвищий рівень соціального інтелекту мають редактори, за ними – аналітики, а найменший – репортери. Крім того, дослідниця показала зв'язки між довірою та складовими соціального інтелекту – соціальною перцепцією, соціальним мисленням, соціальною уявою; а також представила довіру як фактор успішності журналіста [128].

Мітлош А.В. також вимірював соціальний інтелект у журналістів: найвищим він виявився в аналітиків, дещо меншим – у репортерів та журналістів, що створюють художню публіцистику [114]. Дійсно, аналітикам необхідний високий соціальний інтелект, оскільки він призначений не лише для безпосередньої комунікації, а й для встановлення причинно-наслідкових зв'язків, формування цілісної картини подій.

Соціальний інтелект та комунікативні якості є тими інструментами, які визначають взаємодію журналістів як всередині власної професійної спільноти, так і поза нею. Тут доречно згадати про «спільну реальність» котра поділяється усіма представниками професійної групи або конкретного

колективу та базується на спільних цінностях та установках [198], а також про високий рівень інгрупового фаворитизму [201]. Фаворитизм виявляється у тому, що співробітників власного колективу або своєї спеціалізації (друкованих видань чи телебачення), їх рішення, рівень підготовки тощо журналісти сприймають кращими, ніж у чужих. Те саме стосується порівняння з іншими професіями, наприклад, із PR-агентами: журналісти вважають, що умови праці у сфері PR кращі, однак дотримання етичних стандартів – низьке [215; 233]. Напруженість та взаємна стереотипізація представників цих професій не випадкова: Сімкачова М.В. зазначила, що внаслідок відходу від етичних норм професія журналіста стала схожа на зв'язки із громадськістю: спонсорська підтримка ЗМІ передбачає необхідність створення матеріалів про тих чи інших публічних осіб, політиків тощо, що, фактично, є PR-діяльністю [49; 155]. Показово, що саме етичні норми відрізняють специфіку цих професій, адже: «[Етичні] кодекси дозволяють спільноті глибше та різносторонньо усвідомити свою професію, її значення, етос, місію, пов'язану з нею міру відповідальності» [7, с. 320].

Продовжуючи мову про соціально-психологічні властивості, не можна не згадати про соціальні ролі. Пронін Є.І. і Проніна Є.Є. на основі контент-аналізу публікацій найвідоміших журналістів, опитування читачів та проведення фокус-групи створили типологію ролей журналістів [136]. Кожен із типів мав свої творчі особливості та проповідував власні цілі (наприклад, тип «Лицар гласності» має на меті боротьбу за духовність, «Кіллер» – викриття правди про публічних персон і т.д.). Тобто, мета та мотиви діяльності лягають в основу образу та ролі журналіста у суспільстві. До того ж ролі, як виявилось у дослідженні Плезанса П. та Сьюкс Е., мають зв'язок із цінностями: «войовничий» тип (схильних до змагання) корелює із цінностями широкого світогляду, хоробрості та незалежності, тип «поширювачів» – зі справедливістю та відповідальністю, а тип «інтерпретаторів» – із широким світоглядом та хоробрістю [222].

Мотиви – одні із ключових елементів діяльності, які дають відповідь на питання: «Для чого суб'єкту необхідно здійснити певні дії?» [103]. Журналісти є переважно полімотивованими [58]. Це пояснюється тим, що вони є членами різних соціальних спільнот (професійних, політичних, класових), де виконують різні ролі, а, отже і присвоюють собі різні мотиви. Водночас взаємодія різних мотивів всередині особистості може спровокувати конфлікт між ними. Для запобігання цьому у журналістів формується так званий «демонстративний цинізм», який допомагає їм ліквідувати можливі внутрішні конфлікти шляхом відкидання певних норм, цінностей або правил, наприклад, у випадку розбіжності особистих та професійних ідеалів [175]. Цікаво, що у дослідженні Галкіної М.Ю. та її колег було виявлено наступне: великий відсоток журналістів приходять у професію саме із ідеалістичною мотивацією (внутрішньою), але через кілька років починає зростати значення прагматичної мотивації (зовнішньої позитивної), тобто грошової винагороди [144].

Ще одна властивість найвищого рівня детермінації – це здатність до творчості. Дяченко М.Д. пише, що розвиток творчих здібностей (та творчого потенціалу) – це запорука професійного самовдосконалення журналіста [64]. Кривошея Г.П. до творчого потенціалу журналіста відносить не лише його компетенції та ПВЯ, але і його світоглядні та ціннісні орієнтири [97]. Тобто, творчий потенціал тісно пов'язаний із громадянськими якостями (почуття соціальної справедливості, відповідальність перед аудиторією) та моральними (гуманізм, скромність, порядність, непідкупність) [150]. Закірзянова Л.А., вивчаючи особливості морально-етичних характеристик особистості журналіста у процесі його професіоналізації, виявила, що системотвірними показниками особистості студентів-журналістів виступають «людяність» та «відповідальність»; у випадку їх нестачі починають домінувати морально-деструктивні тенденції [68]. Жодна із компетенцій журналіста не принесе користі суспільству, якщо він не буде носієм моральних цінностей. Недарма проблема моральності журналістів привертає увагу багатьох дослідників, які

розглядають втілення моральних норм в етичних кодексах [47] та у формуванні професійної відповідальності [171]. Марк Дьоз виділяє 5 основних цінностей журналістів, як представників даної професії: служіння на користь суспільству, об'єктивність/ неупередженість, автономність/ незалежність, оперативність, моральність/ орієнтація на етичні норми [197]. Нагадування про те, що журналіст – це «очі та вуха суспільства, а не якась влада» (Богданов В.Л.) ніколи не будуть зайвими, адже, як сказав Галлер В.М.: «Мене вражає, що я не бачив надпису: «Ти відповідальний!» на жодному факультеті журналістики... Сьогодні саме моральна складова виходить на перший план, а навичкам її виконання варто навчати» [8, с. 182]. Потапчук Л.В., використовуючи методику Рокича М., створила рейтинг цінностей студентів-журналістів (від найбільш до найменш значущих): освіченість, цікава робота, суспільне визнання, відповідальність, продуктивне життя, терпимість, раціоналізм, чуйність, щастя інших [135]. У цьому списку ми можемо спостерігати примат «визнання» над «відповідальністю», «освіченості» над «терпимістю». Андреева Ю.В. у своєму дослідженні також виявила розрив між показниками реального та ідеального рівня розвитку моральних якостей журналістів та зробила висновок, що розвиток професійної етичної культури – одна з основних вимог для підтримки конкурентоздатності журналіста [5].

Лазутіна Г.В. відмітила, що особливістю журналістської інформації є те, що вона має ідеолого-етичну направленість, тобто здатна «поставити адресата інформації перед вибором власної лінії поведінки (ставлення) у контексті наявних ідеолого-етичних цінностей» [100, с. 74]. Разом з тим, Кім М.М., описуючи технологію створення журналістського тексту, звертає увагу на необхідність чіткого визначення світоглядної позиції журналіста щодо описуваних подій у тексті [82]. Ту саму думку можна знайти й в інших авторів, які також зазначають важливість збігу життєвої позиції журналіста із цінностями того ЗМІ, де він працює; у протилежному випадку можливий розвиток внутрішньоособистісного конфлікту [175].

Прохоров Є.П. зазначає, що журналіст не може бути позбавлений соціальної позиції, тобто, певних переконань, прихильності до тієї чи іншої соціальної групи. Працюючи у тому чи іншому медіа журналіст показує, що поділяє соціальну позицію та цінності цього ЗМІ: «Вибір лінії поведінки відносно масової свідомості залежить від соціальної позиції журналіста, яка проявляється в інформаційній політиці каналу масової інформації. Саме заради реалізації своєї масово-інформаційної політики засновник створює канал журналістики» [137, с. 15]. Навіть особиста сторінка журналіста у соцмережі стає ще одним із інструментів поширення новин ЗМІ, де він працює, що підкреслює тотожність особистої позиції журналіста із позицією цього медіа [192].

Дослідник також наводить наступну типологію соціальних позицій журналіста: 1) такі, що наполягають на правильності своєї позиції, не приймаючи жодних зауважень; 2) ті, хто демонструють усе різноманіття поглядів та думок своїй аудиторії, проте не розкривають власної позиції; 3) ті, що намагаються нівелювати потенційно «гострі кути» у своєму матеріалі, не давати категоричних оцінок, досягнути компромісу, примирення різних точок зору.

Зазначені соціальні позиції є близькими до наступних типів професійної ідеології журналіста: 1) «над аудиторією», коли читачів розглядають як об'єкти управління, яким необхідно транслювати певні поведінкові програми; 2) «поряд з аудиторією» – позиція на одному рівні з читачами, журналіст є постачальником інформації; 3) «в аудиторії» журналіст сам виступає членом групи, розділяє усі переживання людей, бореться разом з ними за захист прав і т.п. [58]. Норвезькі дослідники Хетчер Дж. та Хаавік Е. відзначили, що на відбір новин журналістами впливають не лише їх професійний досвід або вимоги керівництва, але і ступінь зв'язку з аудиторією, і яке місце журналісти займають відносно неї [206].

Наприклад, у СРСР журналістика була похідною від політики, тому в ній прослідковувалася чітка авторитарна позиція «над аудиторією», правильність

якої не підлягала жодним сумнівам: «Буржуазія ж прагне приховати свої погляди за стіною підтасованих, «голих» некоментованих фактів... У нашій країні не відмовляються від поняття «пропаганда» ... у нас пропаганда, партійність у подачі новин йдуть рука в руку з об'єктивністю, з реальним положенням речей» [9, с. 54-55]. За цими словами ми можемо побачити, що рядовому читачу не надавали права самостійно оцінювати та аналізувати факти, усе це робила партія, яка керувала усіма сферами життя, у т.ч. і журналістикою.

Як бачимо, рівень соціально-психологічних властивостей є чи не найосновнішим у професії журналіста. Тут можна виокремити такі детермінанти професійної самооцінки: соціальний інтелект, мотиви, цінності, соціальна позиція (та її збігу із позицією ЗМІ), соціальні ролі, а також такі зовнішні характеристики як відносини у редакційному колективі та ступінь зв'язку з аудиторією.

Огляд особистості журналіста тісно пов'язаний з особливостями його професійної діяльності. Це зв'язок відображений у моделях особистості журналіста. Структурно-функціональна модель за Нагорнюк Л.Є. поєднує у собі особистісний компонент (якості, знання, уміння, навички) та діяльнісний (умови, функції, сфери та види діяльності) [116]. Калмиков О.А. розкриває модель професіонала через детермінанти професійної діяльності: зовнішні (держава, соціум, ринок), внутрішні (вимоги професійного середовища, суспільства, професійної школи) та особистісні (потреба у самореалізації та соціальному статусі) [77]. Постійне напруження, високий темп роботи, відповідальність перед аудиторією – відображені у професійній моделі журналіста Закірзянкової Л.А., що включає: людяність, професійну позицію, гнучкість, саморегуляцію поведінки, комунікативну компетентність [69]. Водночас у цій моделі психологічними критеріями ефективності журналістської діяльності виступають: вміння керувати собою, наявність чітких цінностей, цілеспрямованість, саморозвиток, навички розв'язання проблем, творчий підхід, комунікативна компетентність та розуміння

особливостей журналістської діяльності. Усі ці критерії можна виміряти за допомогою методики, створеної цією ж дослідницею [13; 69].

У журналістиці, як професійній діяльності, поєднуються численні протилежності: індивідуальне-колективне, стандартизоване-творче, термінове-постійне, універсальне-спеціалізоване [21; 34]. Ці протилежності певним чином впливають і на самого професіонала, отже фах журналіста теж є суттєвою детермінантою його професійної самооцінки, незалежно від наявності відповідної освіти. Для прикладу згадаємо, що у Бразилії поширенням новин про події у фавелах – бідних кварталах – добровільно займається місцева молодь, яка часто не має спеціальної освіти, але є надзвичайно вмотивованою [217]. Також, сучасні дослідники розробляють ряд критеріїв, за наявності яких блогерів можна віднести до професійних журналістів [18; 182], в т.ч. критерії для оцінок створених матеріалів та дотримання стандартів журналістики [147]. Фактор наявності чи відсутності освіти видається вторинним у порівнянні з фактом наявності досвіду, стажу та актуального виконання професійної діяльності журналіста.

Ще однією особливістю професійної діяльності журналіста є наявність спеціалізацій не лише тематичних, але і таких, що пов'язані із самою специфікою діяльності (за Світіч Л.Г.):

- 1) репортерів, аналітиків, публіцистів та телеведучих [150];
- 2) деякі класифікації, окрім вищезгаданих спеціалізацій, також виділяють коментаторів, авторів оглядів, модераторів, шоуменів [49], інтерв'юерів та інформаційників (першими дізнаються про різноманітні події) [167];
- 3) спеціалізації також можуть бути виділені залежно від місця роботи (журналісти друкованих ЗМІ – газет, журналів у т.ч. електронних, журналісти телебачення, радіо тощо) або її специфіки (фотокореспонденти) [66];
- 4) у державному класифікаторі професій України за кодом «2451.2» наявна не лише професія «журналіст», але і «ведучий програми»,

«випусковий», «інокореспондент», «коментатор», «кореспондент», «оглядач», «редактор», «письменник», «драматург», а також похідні від них професії [83].

Спеціалізації суттєво впливають на зміст дій та операцій у діяльності журналіста, отже вони також можуть впливати і на ПС.

Журналіст – це медіавиробник, діяльність якого полягає у трансляванні новин про важливі події та явища на широкий загал. Дана професія формує численні вимоги до професіонала та його індивідуально-психологічних властивостей: необхідність сильної нервової системи та сангвіністичного темпераменту, розвинутих комунікативних властивостей, філологічних здібностей, соціального інтелекту, чіткої соціальної позиції та цінностей [30]. Усі ці властивості здатні виступити детермінантами його ПС.

1.3. Види детермінант професійної самооцінки журналіста.

Теоретична модель дослідження

У попередніх підрозділах вже були зроблені окремі спроби щодо виокремлення психологічних детермінант ПС, тому зараз спробуємо поглибити дану тему та інтегрувати окремі елементи у цілісну картину.

Детермінізм (від лат. *determinatus* – визначений, обмежений або *determinare* – визначати межі) – «вчення про загальну об'єктивну зумовленість явищ природи, суспільства та людської психіки» [54, с. 87]. Сутність даного вчення у наступному: «Ядром детермінізму є положення про існування причинності, тобто такого зв'язку явищ, у якому одне явище (причина) за певних умов зумовлює появу іншого явища (наслідку)» [170, с. 10-11].

У 1957 році Рубінштейн С.Л. визнав принцип детермінізму центральним у психологічній науці. Практичне значення цього принципу важко переоцінити: контролюючи детермінанти (причини) явища, можна прогнозувати його перебіг чи навіть трансформувати його. Тобто, проблема детермінації явища – це питання керування ним [145]. З цієї причини пошук

та відкриття детермінант і законів – це основна задача науки, за словами Петровського А.В. та Ярошевського М.Г. [134].

Досліджуючи взаємодію психічних явищ та об'єктивної реальності, вчені довгий час намагалися встановити, що з них є причиною, а що – наслідком. З однієї сторони, існувала формула Рубінштейна С.Л. («зовнішнє через внутрішнє» або первинним є матеріальне), а з іншої – формула Леонтьєва О.М. («внутрішнє через зовнішнє», де первинним вже є ідеальне, тобто, психіка).

Компромісне формулювання принципу детермінізму запропонував український вчений Ткаченко О.М.: «Психіка суб'єкта детермінується продуктами актуальної і постактуальної взаємодії з об'єктом і сама постає як важлива детермінанта поведінки і діяльності людини» [165, с. 60]. Ці слова вдало описують домінуючу нині постнекласичну парадигму дослідження, в якій кожне окремо взяте психічне явище, з одного боку, зазнає впливів численних зовнішніх та внутрішніх факторів, а з іншого – саме впливає на формування ряду психічних феноменів. Тобто, домінує системне циклічне бачення процесів, що знімає питання пошуку першопричини.

Подібного бачення дотримувалася і Захарова А.В., підкреслюючи двосторонній каузальний зв'язок самооцінки із діяльністю та спілкуванням [71]. Такий зв'язок формує циклічну модель впливу.

Отже, детермінанти – це, з однієї сторони, чинники, що впливають на появу, розвиток чи перебіг певного явища, а з іншої – ті фактори, які зазнають впливу того ж явища прямо чи опосередковано.

Ще одним підтвердженням такого двостороннього зв'язку між явищем та його детермінантами є те, що детермінізм не тотожний причинності, але включає її у себе [134]. Якщо причинний зв'язок є каузальним (причина → наслідок), то детермінація, у її сучасному розумінні, – це значно ширше поняття, що включає й інші типи зв'язків, наприклад, кореляційні, де варіації одного показника породжують зміни іншого.

Детермінантами ПС можуть бути усі характеристики, які пов'язані з нею регресійним, кореляційним або іншим статистично значущим зв'язком.

Розглянемо, які детермінанти ПС вже виокремлювалися іншими вченими у їх дослідженнях.

Садкова А.В. виявила зв'язок між ПС та акцентуаціями: істероїди мають псевдозанижену ПС, а астеніки, психопати та шизоїди – низьку ПС [149]. Також авторка виявила такі детермінанти ПС як: рівень професіоналізму (напівпрофесіонали часто мають вищу ПС, що пов'язано із наявністю амбіцій, а суперпрофесіонали – нижчу, бо для них самооцінка – це мотиватор для професійного саморозвитку); стосунки з іншими людьми (людина або прагне відповідати їх експектаціям, або нівелювати їх значущість, або взагалі розірвати стосунки); життєвий шлях, біографія (в т.ч. порядок народження та досягнення батьків); актуалізовані потреби, цілі діяльності, ситуативні та особистісні характеристики тощо.

Окрім того, різні автори виділяють такі детермінанти ПС: професійна ідентичність, направленість, цінності, зацікавленість у діяльності [53]; задоволеність змістом діяльності, досягнутими результатами, стосунками з колегами й керівництвом; нормативні кризи професійного розвитку [162].

Слушним також є поняття «когнітивної диференційованості», введене Мар'яненко Д.О., яке передбачає можливість адекватної оцінки себе за однією рисою і неадекватної – за іншою [108]. Саме тому, поняття узагальненої самооцінки є малоінформативним, а виділення конкретних аспектів, навпаки, дозволяє відшукати проблемні місця.

Упорядкувати детермінанти ПС можна за допомогою розподілу їх на групи. Наприклад, Ширапова Д.Д. у своєму дослідженні виділила дві групи факторів, що обумовлюють розвиток ПС студентів: індивідуально-психофізіологічні (вплив темпераменту, нейродинамічних властивостей) та соціально-особистісні (вплив характеру, схильностей, соціальних експектацій, загальноприйнятих норм тощо) [177]. По-друге, найпростішим є розподіл на зовнішні та внутрішні відносно суб'єкта детермінанти, які частіше згадуються як об'єктивні та суб'єктивні відповідно [81]. Третя точка зору пов'язана із розрізненням узагальнених, спільних для всіх та специфічних детермінант,

притаманних конкретній професії, ситуації або людині [48]. Наприклад, у роботах Раковича В.В. та Ларіонової М.О., присвячених становленню ПС викладачів, можна знайти ряд схожих умов для формування у них адекватної ПС: створення сприятливого середовища, практика взаємодії з учнями або студентами, поглиблення знань про себе, особистісний розвиток [101; 140].

У контексті даної роботи найдоречнішим видається розподіл детермінант ПС на об'єктивні та суб'єктивні або зовнішні та внутрішні. Внутрішніми можемо назвати ті характеристики, які належать самому суб'єкту праці: це його вік, фах (обраний самим суб'єктом праці), професійний стаж, спеціалізація та індивідуально-психологічні властивості [73]. У попередніх підрозділах згадувалися індивідуально-психологічні властивості журналіста, які здатні виступити детермінантами його професійної самооцінки: темперамент, риси характеру, ВПФ, ПВЯ, компетенції, соціальний інтелект, мотиви, цінності, соціальна позиція, соціальні ролі, фах та спеціалізація.

Особистість журналіста розглядалася крізь призму теорії інтегральної індивідуальності Мерліна В.С., де наявні наступні системи: 1) система індивідуальних властивостей організму, що включає біохімічні, загальносоматичні та нейродинамічні властивості; 2) система індивідуальних психічних властивостей – психодинамічних та психічних властивостей особистості; 3) система соціально-психологічних індивідуальних властивостей – соціальних ролей у різноманітних соціальних та соціально-історичних групах [110]. У даному дослідженні теорія Мерліна В.С. була переосмислена.

Зокрема, Марютіна Т.М. та Кондаков І.М. зазначають, що відокремлення нейродинамічного рівня від психодинамічного обумовлено наявністю у першому таких процесів, які не забезпечують вищу нервову діяльність, водночас «нейродинамічний і психодинамічний рівні фактично входять до психофізіологічного, але сфера проявів останнього ширше, оскільки цей рівень характеризує не лише формально-динамічні процеси роботи мозку та психіки, але і якісну своєрідність їх протікання» [109, с. 17].

Отже, об'єднання нейродинамічних і психодинамічних властивостей у єдиний психофізіологічний рівень особистості є цілком обґрунтованим. Саме цей рівень може позиціонуватися як базовий замість системи організму, із її численними біохімічними та загальносоматичними показниками. Наступними рівнями є психологічний та соціально-психологічний, однак їх наповненість також відрізняється від тієї, що описана Мерліним В.С. Наприклад, соціально-психологічний рівень позиціонується, перш за все, не через соціальні ролі, а через цінності, мотиви та соціальний інтелект. Фактично, такий варіант переосмислення теорії можна назвати спрощеною інтегральною індивідуальністю, для якої надалі будуть перевірятися ті закономірності, що є актуальними для моделі, запропонованої Мерліним В.С. Такий трьохрівневий підхід (психофізіологічний рівень – темперамент; психологічний рівень – риси характеру; соціально-психологічний рівень – цінності, мотиви, соціальний інтелект) надалі буде згадуватися як структура особистості журналіста.

Поряд із суб'єктивними детермінантами є й об'єктивні або зовнішні відносно особистості журналіста детермінанти професійної самооцінки. Перш за все це стосунки з іншими людьми, які для журналіста проявляються у взаємодії з аудиторією та всередині колективу. Безумовно, до зовнішніх детермінант також можна віднести контекст, у якому живе та працює журналіст: масова культура та інформаційні технології; політичні та економічні фактори; [49; 155]. Влучною у цьому випадку є цитата Світч Л.Г.: «Яке суспільство, така і журналістика, такі й особливості журналістської професії» [150, с. 38]. Вплив контексту, епохи та соціально-політичних подій на журналістику також відображений в інтегральних описах професії журналіста [49; 58].

Сосновська А.М. до факторів, що впливають на діяльність журналіста, віднесла: керівництво видання, гендерну дискримінацію, невисоку заробітну плату (необхідність шукати додаткову роботу або писати статті на замовлення), цільова аудиторія, освіта та стосунки у колективі [159].

До речі, досить часто на політику медіа впливають не лише засновники, а й місцева адміністрація та/або особи, які виділяють дотації чи кошти для підтримки видання – політики, банкіри, публічні особи. Проблема «спонсорства» набула такого масштабу, що іноді публікація матеріалів продиктована лише матеріальною вигодою для ЗМІ, тоді як потреби аудиторії відходять на задній план [49].

Дослідження американського вченого Біма Р.А. показує, що пріоритет високих прибутків над якісною журналістикою негативно впливає на задоволеність роботою журналістів-керівників, а для рядових журналістів орієнтація на отримання прибутку взагалі несумісна із якісною журналістикою [188]. Подібні результати у своєму дослідженні отримала Скрементова К.В.: 77% журналістів обрали цю професію саме через інтерес до неї, а не задля визнання (цей мотив був у 3%) чи можливості заробляти гроші (7%); а задоволеність журналістів роботою більшою мірою залежить від самого робочого процесу (39%) та усвідомлення користі, яку вона приносить суспільству (23%), а ніж від визнання (16%) і грошей (11%) [156]. Водночас ті журналісти, які більшою мірою задоволені своєю роботою та відчувають, що приносять користь суспільству, проявляють вищу автономність та мають більший вплив у редакції відповідно до результатів Біма Р.А. Тут наявний циклічний процес: більший вклад у роботу → кращий результат → вище натхнення працювати далі.

Отже, економічний фактор або заробітна плата є однією із детермінант ПС, адже вона, по-перше, виступає засобом задоволення базових (біофізіологічних та психофізіологічних) потреб людини у соціумі, тому є суттєвою для будь-якої діяльності. По-друге, заробітна плата задовольняє також соціально-психологічні потреби у престижі та статусі. Якщо саме ці потреби є визначальними у діяльності, то, відповідно, домінуватиме зовнішня позитивна мотивація, а не внутрішня. По-третє, заробітна плата виступає певним індикатором затребуваності та компетентності професіонала. З однієї сторони, описані вище дослідження демонструють несумісність якісної

журналістики та надмірних прибутків, з іншої – потреба у грошах є першою у списку причин, чому журналісти змінюють професію [200], а невисокі заробітні плати, як показують результати опитувань, часто відзначаються у якості характерних особливостей даної професії [55; 196]. Отже, варто включити економічний фактор у якості зовнішньої детермінанти до теоретичної моделі, щоб встановити його реальний вплив на ПС журналіста.

Водночас соціальний, культурний або політичний контекст є надто об'ємними детермінантами, які, до того ж носять скоріше соціологічний, ніж психологічний характер. Стосунки у колективі можуть виступити об'єктивною детермінантою лише у тому випадку, якщо опитані будуть усі члени або залучена експертна оцінка; у форматі індивідуального дослідження така детермінанта може бути лише суб'єктивною (думка самого досліджуваного). Саме тому розглянемо наявні наукові публікації щодо дослідження факторів професійної успішності журналіста.

Класс Н. та Веллброк К. розглядають успішність як аналог популярності, а журналіста – як людський бренд [214]. З огляду на це, дослідники у теоретичну модель сприйняття журналіста як бренду внесли такі елементи як: усвідомлену та неусвідомлену обізнаність про бренд, імідж журналіста (що складається з його особистості, унікальності, того, як саме він виконує свою роботу, характеристик його самовираження тощо), те, наскільки відомим є журналіст. Показовим є те, що усі ці компоненти існують у свідомості споживача або в інформаційному полі: говорячи про унікальність, мається на увазі кількість унікальних асоціацій, пов'язаних у споживача лише із цим брендом. Тобто, даний підхід показує, що успіх журналіста безпосередньо залежить від сприйняття аудиторії.

Льюїс С., Холтон А. та Коддінгтон М. зазначають, що створення простору для взаємного обміну думками між журналістами та їх читачами є складовою успішної діяльності журналістів [218]. Молчанова О.І. також говорить про те, що успішність журналіста тісно пов'язана із його затребуваністю в очах читачів, яка безпосередньо залежить від психологічної

культури самого журналіста, вміння донести певні цінності через текст, іншими словами: від його професійних умінь та ПВЯ [116]. Редактор місцевої норвезької газети «Холлінгдолен» зазначив: «Якщо ви хочете створити хорошу місцеву газету, читачі повинні відчувати, що це їх газета. ... якщо ви хочете викликати у них це відчуття, ви повинні запросити цих людей у газету. Вони повинні стати значною частиною газети. Ви пишете не тільки про них, ви повинні писати для них» [206, с. 158]. Отже, для формування позитивного сприйняття журналіста та його матеріалів аудиторією необхідно підтримувати реальний зв'язок з нею.

Пост С. і Кепплінгер Г. сформулювали важливе питання: як ворожість аудиторії впливає на сприйняття журналістами власної професійності, які емоції вона викликає? Третина досліджуваних у їх вибірці зазначили, що відчують позитивні емоції з приводу негативних коментарів від аудиторії, оскільки вважають, що змогли розкрити неоднозначну та проблемну тему; близько третини відчували, що не можуть відреагувати ефективно у такій ситуації [223]. Крім того, чоловіки схильні більше провокувати свою аудиторію та вступати з нею у конфронтацію, вони значно менше хвилюються відносно ворожих проявів читачів, ніж жінки, які, навпаки, схильні підлаштовуватися під аудиторію та обирати м'якші формулювання.

Як бачимо, зв'язок з аудиторією може здійснювати як позитивний, так і негативний вплив на ПС, тому ця детермінанта також є важливою для побудови теоретичної моделі. Якщо говорити про популярність журналіста, то вона може виражатися у такій об'єктивній характеристиці як наявність запитів на створення матеріалів від сторонніх ЗМІ, в яких журналіст не працює (у випадку, якщо це дозволяє ЗМІ, де він офіційно працює). Ще одним показником досягнень, компетентності та визнання журналіста є наявність професійних відзнак, нагород та почесних звань. Публікації в іноземних ЗМІ та величина аудиторії, на яку розповсюджуються створені журналістом матеріали, також можуть говорити на користь його популярності та затребуваності.

Отже, у якості об'єктивних детермінант ПС виокремимо: рівень заробітку (економічний фактор), зворотний зв'язок з аудиторією (наявність відгуків), запити від сторонніх ЗМІ, публікації в іноземних ЗМІ, об'єм аудиторії (ці фактори можна об'єднати як такі, що описують затребуваність журналіста у медійній сфері), а також професійні відзнаки або нагороди.

У попередніх підрозділах також згадувався зв'язок між ПС та успішністю. Показово, що виокремлення об'єктивних детермінант було тісно пов'язане з оглядом досліджень, присвячених успішності журналіста. Цілком адекватною для постнекласичної парадигми дослідження видається ситуація, в якій детермінанти ПС одночасно є факторами, що визначають успішність журналіста. Отже, ще однією складовою теоретичної моделі має стати конструкт успішності.

Дослідження професійної успішності – це завжди складне та творче завдання, оскільки тут немає готових рішень і кожна із професій накладає свій відбиток на цей процес. Для прикладу, в економічній парадигмі проблема успішності тісно пов'язана з переведенням результату роботи у кількісні показники [164], а для суддів успішність можна розглянути крізь призму співвідношення кількості скасованих рішень до загальної кількості опрацьованих справ [81]. У вищезгаданих дослідженнях успішність розглядалася переважно як імпліцитний феномен та ототожнювалася з іншими поняттями: популярністю, рівнем доходів, майстерністю, продуктивністю тощо. Водночас є цілий ряд підходів, які дозволяють по-різному, але досить ґрунтовно, дослідити успішність.

Наприклад, Толочек В.О., Винокуров Л.В. та їх співавтори виділяють численні фактори професійного успіху: швидкість просування «кар'єрною драбиною», обіймані посади, дохід, неформальний авторитет, статус людини у колективі, психофізіологічна ціна праці й т.д. [166]. Підхід Галаніної М.О. є ближчим до психології, у ньому виокремлені такі складові професійної успішності: когнітивна, ціннісно-мотиваційна, поведінково-діяльнісна, суб'єктно-психологічна, регулятивна та результуюча [51].

Найлаконічнішим та певною мірою класичним є підхід Родіної О.М.: авторка виділяє два критерії успішності – внутрішній і зовнішній. Внутрішній критерій або суб'єктивна сторона успішності – це задоволеність самого професіонала результатами власної діяльності. Зовнішня сторона пов'язана з оцінками інших людей. В обох випадках – у внутрішньому та зовнішньому критеріях можна виділити такі складові: ініціативність (прагнення самого професіонала бути активним), взаємодія із колегами (наявність суттєвих результатів від спільної діяльності) та результативність (кількісний результат роботи) [141]. Однак авторка зазначає, що вибір факторів успішності насправді є значно ширшим.

Ващенко І. В. здійснила систематизований огляд вітчизняних наукових робіт, присвячених дослідженню успішності та ПВЯ (як фактору успішності) представників різноманітних професій – правоохоронців, викладачів, управлінців, підприємців, стоматологів тощо [46]. Результат цього огляду підштовхує до висновку, що складові успішності майже повністю залежать від змістовної сторони діяльності: наявності та частоти взаємодії професіонала з іншими людьми у процесі діяльності, умов цієї діяльності, оцінок іншими результату діяльності тощо [236].

Отже, для журналіста зовнішній критерій успішності знаходить своє вираження у вищезгаданих об'єктивних детермінантах ПС:

- У журналістів ініціативність може бути виражена через: наявність нагород і, відповідно, участь у різноманітних ініціативах та конкурсах; надходження запитів від сторонніх ЗМІ (часто журналісти самі починають співпрацю із певними ЗМІ, а потім періодично отримують від цих медіа запити на створення матеріалів); публікації в іноземних ЗМІ як прагнення позиціонувати себе у міжнародному медіапросторі.
- Результативність може бути оцінена через: рівень доходів, адже він відображає попит на здібності професіонала; відгуки аудиторії, тобто підтвердження того, що інформація була отримана, осмислена та

оцінена адресатом; зрештою, об'єм аудиторії – також може бути показником результативності, адже кількість підписників на офіційну сторінку медіа вже відображає запит на матеріали саме цього медіа і журналістів, що працюють у ньому.

- Ефективність взаємодії із колегами може бути оцінена через ті ж запити від сторонніх ЗМІ та публікації в іноземних ЗМІ як відображення співпраці з ними.

Внутрішній критерій успішності пов'язаний із задоволеністю працею, а також суб'єктивною оцінкою власної ініціативності, результативності та ефективності взаємодії із колегами. Ключовими для даної сторони успішності є власні уявлення людини щодо результатів своєї праці. Отже, заломлення крізь призму сприйняття самого журналіста таких критеріїв як популярність, впливовість та визнання аудиторією може слугувати внутрішнім критерієм успішності.

У розбудові теоретичної моделі використано три підходи: підхід Реана А.О. до структури ПС, теорію інтегральної індивідуальності Мерліна В.С. та підхід до визначення структури успішності Родіної О.М. Останні два підходи були переосмислені у рамках даної роботи.

Структура ПС подається відповідно до підходу Реана А.О. у єдності чотирьох складових, а джерелом виникнення ПС виступає самоаналіз як ще одна із детермінант. Категорію суб'єктивних детермінант формують властивості трьох рівнів особистості журналіста, які можна дослідити за допомогою психодіагностичного інструментарію: темперамент; риси характеру; соціальний інтелект, мотиви, цінності. Крім того, до суб'єктивних детермінант треба віднести професійний стаж, фах та спеціалізацію. Об'єктивними детермінантами виступають наступні характеристики успішності: економічний фактор, затребуваність у медійній сфері, наявність відгуків, професійні відзнаки. Водночас успішність, на яку впливає ПС, існує у єдності об'єктивного та суб'єктивного критеріїв, перший з яких містить у

собі об'єктивні детермінанти ПС. У підсумку сформована наступна теоретична модель дослідження (див. рис. 1.1).

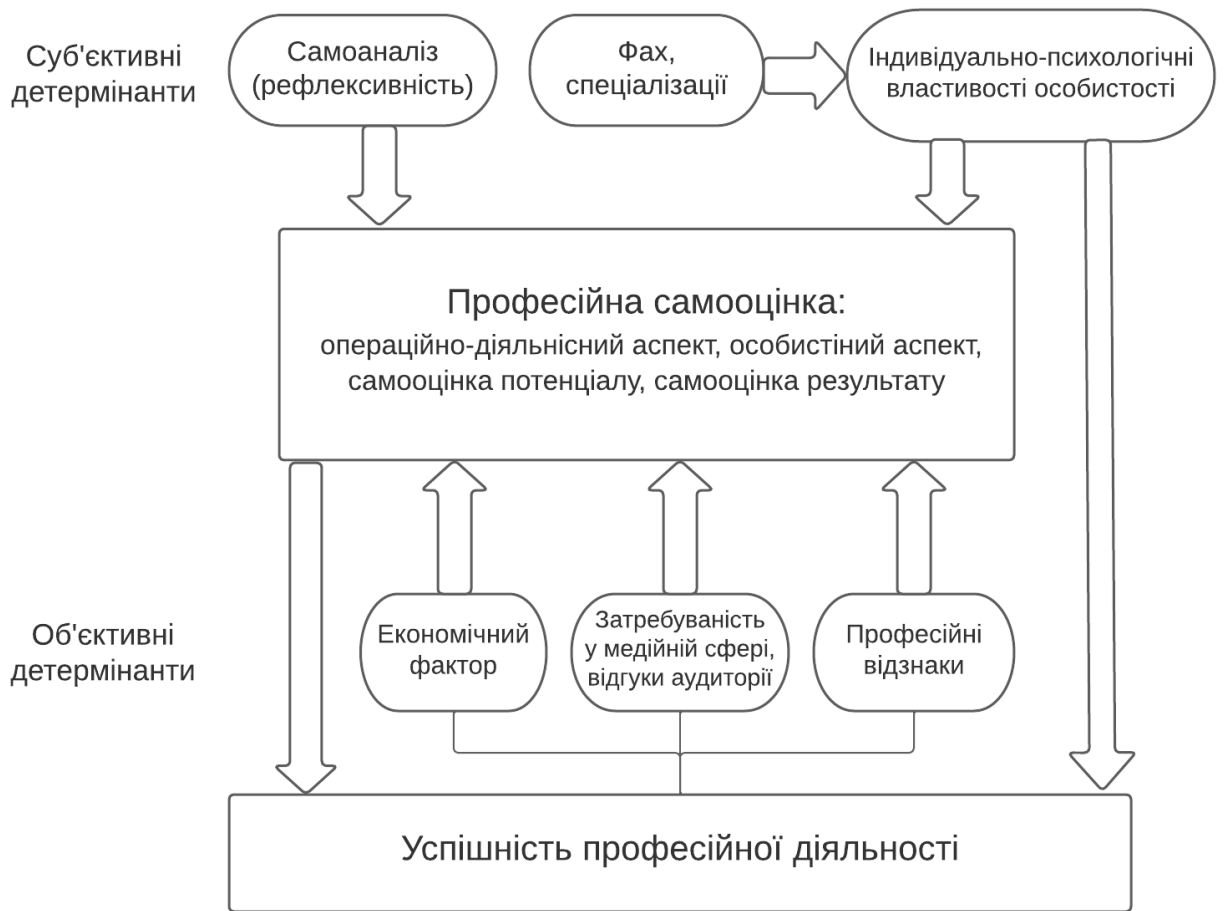


Рис. 1.1. Теоретична модель дослідження

Механізм роботи теоретичної моделі передбачає причинно-наслідкові зв'язки між детермінантами та ПС. Встановлення впливу спеціалізації та фаху здійснюється через пошук відмінностей між детермінантами ПС у групах, що відрізняються за професійною спрямованістю та журналістською спеціалізацією. Оскільки об'єктивні детермінанти одночасно є складовими успішності, то між ПС та успішністю наявний взаємозв'язок (ПС ↔ успішність); припускається, що ПС виступає детермінантою успішності. Зважаючи на виокремлення детермінант ПС, з'являється можливість через їх корекцію вплинути на саму ПС.

У результаті дослідження очікується встановити, по-перше, взаємозв'язки між компонентами професійної самооцінки, по-друге, каузальні

зв'язки між детермінантами та ПС, по-третє, відмінності у ПС між групами з різним фахом та спеціалізаціями, по-четверте, зв'язки між ПС та успішністю – як кореляційні, так і причинно-наслідкові.

Висновки до першого розділу

Даний розділ можна підсумувати у наступних положеннях.

1. Якщо розглядати три рівні самосвідомості за Століним В.В. – організменний, індивідний та особистісний – то самооцінка виникає на індивідному рівні як присвоєння оцінок оточення.

2. Теорія підтримки самооцінки Тессера А., модель ядерних оцінних структур (Джаджа Т., Локка Е., Дарама К. і Клюгера А.), афективна модель самооцінки Брауна Дж. – ті підходи, у рамках яких самооцінка виступає у якості властивості та є відносно константною протягом життя. Тобто, самооцінка формується на індивідному рівні самосвідомості через засвоєння оцінок інших і надалі підтримується протягом всього життя.

3. Підхід до самооцінки як до процесу (Колесник Л.В., Ракович В.В.), тобто «самооцінювання», тісно пов'язаний із рефлексією та порівнянням себе у теперішньому і минулому, тобто переходом на особистісний рівень самосвідомості.

4. Багатоманіття проявів самооцінки підкреслює наявність в англійській мові численних термінів, пов'язаних із самооцінюванням: «self-esteem» як загальна самооцінка, «self-evaluations» та «self-appraisals» – як парціальні самооцінки або Я-образи, «self-assessment» як самооцінювання, «self-value» як самоцінність, «self-confidence» як впевненість, «self-belief» як віра у себе), «self-worth» як відчуття власної гідності, «self-verification» як підтримка наявного рівня самооцінки, «self-compassion» як турбота про себе. У підходах іноземних вчених структура ПС містить ті складові, що передбачають взаємодію професіонала із соціумом; на пострадянському науковому просторі

більше уваги приділяється виокремленню когнітивних, емоційних та поведінкових складових у структурі ПС.

5. ПС виступає центральним елементом професійної Я-концепції особистості та допомагає суб'єкту праці регулювати власну активність, правильно оцінювати власні потенційні та актуальні можливості. ПС впливає на успішність діяльності, що підтверджено у роботах Козієвської О.В., Корнеєвої Л.М., Косар У.Б., Міщенко М.С. та ін.

6. У наукових джерелах наявні результати досліджень ПС вчителів, лікарів, інженерів, пілотів, психологів, соціальних працівників, держслужбовців, управлінців, суддів, студентів та курсантів. Однак ґрунтовних досліджень ПС журналістів наразі немає.

7. Робоче визначення ПС у даній роботі – комплексна оцінка суб'єктом діяльності себе як професіонала, а саме: своїх твердих та м'яких навичок, ПВЯ, професійних перспектив, задоволеності діяльністю і своїми результатами. Послугуючись підходом Реана А.О. до визначення структури ПС виділяємо у ній операційно-діяльнісний та особистісний аспекти, а також самооцінку потенціалу і результату.

8. У Законі України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» підкреслюються: нервово-психічне напруження, терміновість, стресовість та подекуди навіть небезпечність роботи журналіста. З цієї причини в англійській літературі домінують дослідження психотравм, психічних розладів та копінг-стратегій журналістів.

9. Система індивідуальних властивостей організму журналіста досліджена слабо, домінують переважно теоретичні описи гендерно-вікових портретів, потреб та особливостей нервової системи. У системі психічних властивостей журналіста найбільш дослідженими є ПВЯ, що утворюються на основі рис характеру та індивідуальних властивостей. Високий інтерес вчені проявили саме до комунікативних якостей журналістів – комунікабельності, комунікативної компетентності, комунікативної толерантності, соціальної

перцепції – які, однак, досліджувалися переважно на студентських вибірках. У системі соціально-психологічних властивостей ключове місце займають соціальний інтелект, цінності та мотиви журналіста. Особливості самої діяльності роблять фах та спеціалізацію журналіста особливими детермінантами, які впливають на індивідуально-психологічні властивості, а через них і на ПС.

10. Коло детермінант ПС у працях дослідників даного феномену є досить широким, починаючи від властивостей самого професіонала, закінчуючи зовнішніми оцінками. З цієї причини було виокремлено два види детермінант ПС: суб'єктивні та об'єктивні детермінанти. Суб'єктивні детермінанти містять індивідуально-психологічні властивості (темперамент, риси характеру, соціальний інтелект, цінності, мотивацію), а також характеристики, які належать самому суб'єкту, як-от його стаж, фах та спеціалізація. Об'єктивні детермінанти є зовнішніми відносно суб'єкта діяльності факторами, які за сумісництвом виступають об'єктивними характеристиками його успішності. До них відносяться: затребуваність журналіста у медійній сфері, відгуки аудиторії, рівень доходів, професійні відзнаки.

11. Розглянуто концепт успішності журналіста, який безпосередньо залежить від аудиторії, взаємодії із нею, образу журналіста в очах його читачів тощо. Підґрунтям для актуалізації структури професійної успішності став підхід Родіної О.М.

12. Сутність запропонованої теоретичної моделі, по-перше, у виокремленні двох груп детермінант, об'єктивних та суб'єктивних, по-друге, у взаємозалежності елементів процесу детермінації: детермінанти впливають на ПС, яка, своєю чергою, впливає на успішність, а складові успішності входять до числа детермінант ПС журналіста.

РОЗДІЛ 2: ПРОГРАМА ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ДЕТЕРМІНАНТ ПРОФЕСІЙНОЇ САМООЦІНКИ ЖУРНАЛІСТА

Розділ присвячений опису методології та підбору методичного інструментарію дослідження, до якого входить авторська методика вивчення професійно важливих якостей журналіста. У розділі також наводиться повний опис процедури створення даної методики. Завершується розділ описом організації та методичного забезпечення емпіричного дослідження.

2.1. Створення емпіричної моделі дослідження та підбір психодіагностичного інструментарію

Розпочати варто з того, що діяльність журналістів накладає ряд обмежень на процес проведення дослідження: висока зайнятість та ненормований графік роботи знижують мотивацію журналістів до участі в об'ємних дослідженнях, що потребують значних часових затрат. Звідси виникає необхідність організувати роботу так, щоб журналіст сам зміг обрати зручний час для дослідження. Ще одним суттєвим фактором, що обмежує можливість безпосередніх контактів стали карантинні обмеження під час пандемії COVID-19. Зазначені причини посприяли вибору саме дистанційного індивідуального формату дослідження, в якому передбачалося додаткове мотиваційне заохочення для учасників. Такий формат приховував і неочікувані можливості: з'явилася змога запросити до дослідження журналістів із різних регіонів України та навіть тих, хто перебував у відрядженні за кордоном.

Отже, найзручнішою, як для досліджуваних, так і для автора, виявилася саме індивідуальна дистанційна форма дослідження. Саме тому, довелося віддати перевагу тим психодіагностичним інструментам, які зручно використовувати в онлайн-просторі: опитувальники та методики.

Підійдемо до створення емпіричної моделі через операціоналізацію трьох основних блоків теоретичної моделі: об'єктивних детермінант,

суб'єктивних детермінант та структури ПС. Після цього розглянемо методи дослідження двох інших додаткових складових – рефлексивності та успішності.

Отже, дистанційний формат дослідження передбачає, що єдиним джерелом інформації виступає сам досліджуваний, точка зору якого є суб'єктивною. Задля обмеження впливу суб'єктивізму досліджуваних на оцінку об'єктивних детермінант були вжиті заходи. По-перше, для вимірювання об'єктивних детермінант використовувався метод анкетування як найпростіший та найекономніший метод оцінки будь-яких характеристик. По-друге, формулювання запитань та зміст об'єктивних детермінант передбачають досить конкретну та однозначну відповідь, наприклад, наявність публікацій в іноземних медіа, наявність нагород тощо. По-третє, після кожного запитання щодо оцінки тієї чи іншої характеристики ставилося ще одне запитання-уточнювач: як часто публікувалися, які саме відзнаки отримували тощо. Повна анкета подана у Додатку А.

Для того, щоб мати змогу представити результати у порядковій шкалі досліджуваним пропонувалися або запитання із готовими варіантами відповіді на вибір, або відкриті запитання, які потім перекодовувалися у порядку шкалу із врахуванням загальної картини по вибірці. Наприклад, варіант «не отримую відгуків» кодувався як «1», «отримую до кількох разів на місяць» як «2» і «щоденно або по кілька разів на тиждень» як «3». Аналогічна градація використовувалася для оцінки частоти публікацій в іноземних медіа та частоти надходження запитів від сторонніх ЗМІ (пропозицій щодо створення певного матеріалу від того ЗМІ, у якому журналіст не працює офіційно).

Об'єм аудиторії оцінювався відповідно до класифікації запропонованої німецькими дослідниками Голдхаммером К. та Зедріком А.: мікромедіа (кодувалося як «1») – аудиторія від 1 до 100 осіб, мезомедіа («2») – від 101 до 100 000 осіб, мас-медіа («3») – понад 100 000 осіб [203]. Досліджуваним пропонувалося або вказати назву медіа, де вони працюють, або приблизний об'єм його аудиторії. У випадку, якщо вказувалася назва медіа, оцінка об'єму

аудиторії проводилася через допоміжні сервіси (SE Ranking, SEMrush), або ж за кількістю підписників на офіційних сторінках цих медіа у Facebook.

Нагороди та професійні відзнаки категоризувалися як: «1» відсутність відзнак; «2» локальні відзнаки у вигляді призових місць невеликих регіональних конкурсів, наявність грамот, подяк, дипломів, сертифікатів від Обласних адміністрацій/ рад, бізнес установ, колективів тощо; «3» почесні грамоти, наприклад, Міністерства культури і туризму України, перемоги у національних конкурсах на кшталт «Честь професії» або PRESSZVANIE, отримання почесного знаку Національної спілки журналістів України, звання заслуженого журналіста України. Рівень доходів оцінювався досліджуваним самостійно через віднесення себе до однієї із запропонованих категорій.

Також, в анкеті наявні запитання стосовно суб'єктивної оцінки власної успішності (впізнаваності, довіри з боку аудиторії, міри власного впливу на аудиторію, довіри з боку аудиторії) та професійних ідеалів – реальних постатей та тих професійних якостей, якими захоплюються досліджувані.

Спроба дослідити соціальну позицію журналіста відображена в одному із запитань анкети з приводу місця відносно аудиторії: над нею (патерналістська позиція), поряд (партнерська), всередині неї (інтегрована). Дане запитання дозволить встановити відмінності у ПС та індивідуально-психологічних властивостях журналістів із різними соціальними позиціями.

Тепер розглянемо ті психодіагностичні інструменти, які було використано для дослідження індивідуально-психологічних властивостей особистості журналіста (див. табл. 2.1).

По-перше, це опитувальник структури темпераменту Русалова В.М., який допомагає встановити вираженість предметно-діяльнісних та комунікативних властивостей темпераменту. Опитувальник містить 9 шкал, які відображають 8 складових темпераменту (ергічність, пластичність, тем, емоційність, а також соціальна ергічність, соціальна пластичність, соціальний темп, соціальна емоційність).

Таблиця 2.1

Психодіагностичний інструментарій дослідження індивідуально-психологічних властивостей особистості журналіста

Рівень особистості	Методики
Психофізіологічний рівень (темперамент)	• Опитувальник структури темпераменту Русалова В.М.
Психологічний рівень (риси характеру)	• Шістнадцятифакторний опитувальник Кеттелла Р.
Соціально-психологічний рівень (цінності, соціальний інтелект, мотивація)	<ul style="list-style-type: none"> • Методика діагностики ціннісних орієнтацій особистості Бубнової С.С. • Методика діагностики соціального інтелекту особистості СОІНТ-2 Каліної Н.Ф. • Методика дослідження професійної мотивації Замфір К. в модифікації Реана А.О. • «Мотивація до кар'єри» Ное А., Ное Р., Баххубера Д. в адаптації Могільовкіна Є.О.

Окрім 8 складових темпераменту також є шкала брехні (соціальної бажаності). Якщо показник останньої шкали перевищує 7 балів (максимально 9 балів), то розгляд відповідей досліджуваного не здійснюється. За рештою шкал нормативні показники поділяються на 2 групи: високі 9-12 балів та низькі 3-4 бали або менше: решту показників можна віднести до середніх значень. Коротка характеристика структур темпераменту за Русаловим В.М. наступна: ергічність – інтерес до довкілля та предметної діяльності, потреба у дослідженні та опануванні нового; соціальна ергічність – інтерес до спілкування та взаємодії, потреба у комунікації; пластичність – здатність до переключення між різними видами діяльності; соціальна пластичність – здатність до переключення на іншу людину у процесі комунікації; темп – швидкість рухових актів та виконання операцій; соціальний темп – швидкість мовленнєво-рухових актів; емоційність – чутливість до власних невдач та помилок; соціальна емоційність – чутливість до невдач у комунікації. Всього

методика містить 105 запитань із можливими відповідями «так» або «ні». Бали нараховуються у випадку збігу відповіді із ключем.

Шістнадцятифакторний опитувальник Кеттелла Р. допомагає оцінити широкий спектр рис особистості: товариськість-замкнутість (фактор А), рівень інтелекту (В), емоційна стабільність-нестабільність (С), домінантність-підкореність (Е), експресивність-стриманість (F), висока-низька моральна нормативність (G), сміливість-сором'язливість (Н), чутливість-жорсткість (I), підозрілість-довірливість (L), мрійливість-практичність (M), дипломатичність-прямолинійність (N), тривожність-спокій (O), радикалізм-консерватизм (Q1), нонконформізм-конформізм (Q2), високий-низький самоконтроль (Q3), напруженість-розслабленість (Q4). Кожен фактор є біполярним, у назвах вище вказано спочатку полюс максимальних значень, а через риску – мінімальних. Додатковим фактором у цій методиці є самооцінка (MD), точніше ступінь її адекватності, що вказує на зрілість та самокритичність досліджуваного.

У ході аналізу всі вищезазначені фактори стандартизуються по шкалі 1-10 стень, де 1-3 стени належать до низьких значень, а 8-10 стень до високих; 4 та 7 стень вважаються проміжними значеннями, інтерпретація яких розписується окремо для кожного фактору. На основі первинних факторів також розраховуються вторинні: рівень тривоги (F1), екстраверсія/інтроверсія (F2), рішучість-чутливість (F3), незалежність-конформність (F4).

У дослідженні використовувалася форма С, 105 запитань із трьома варіантами відповіді, які відрізняються у кожному конкретному запитанні. Підрахунок сирих балів та їх трансформація у стени здійснюються відповідно до запропонованих ключів.

На рівні соціально-психологічних властивостей досліджувалися цінності, соціальний інтелект та мотивація [20]. Наступним психодіагностичним інструментом є методика діагностики ціннісних орієнтацій особистості Бубнової С.С., яка дозволяє встановити міру важливості для досліджуваного 11 різних цінностей: відпочинку,

матеріального благополуччя, насолоди прекрасним (гедонізму), милосердя, любові, пізнання, соціального статусу й управління, поваги оточення, соціальної активності для досягнення змін, спілкування, здоров'я [40]. Цей список включає як соціальні, так і загальнолюдські гуманістичні цінності, що видається особливо цінним у дослідженні представників такої професії як журналісти. Авторка пропонує 6-бальну оцінку кожної цінності, отже можна умовно виділити 3 діапазони значень: низькі (до 1,2 бала), середні (1,3-4,8 бала) та високі (вище 4,8 бала). Методика містить 66 запитань, на які досліджуваний відповідає «так» або «ні»; кожна відповідь «так» оцінюється в 1 бал, відповіді сумуються по шкалах формуючи оцінку тієї або іншої цінності.

Конструкт соціального інтелекту вимірювався за допомогою методики діагностики соціального інтелекту особистості Каліної Н.Ф., форма СОІНТ-2. Даний варіант містить 86 запитань та три можливі варіанти відповіді: «так», «ні» та «важко сказати». Особливістю даної методики є можливість отримання не лише інтегрального показника соціального інтелекту, але і 43 конструктів, що входять до його складу. Підрахунок результатів за цією методикою здійснюється відповідно до ключа і передбачає як додавання, так і віднімання балів. У результаті діапазон оцінок досліджуваних може варіюватися від -86 до 86 балів. Аби уникнути від'ємних значень у статистичних операціях ми перевели усі показники у позитивні числа, тобто у шкалу від 0 до 172 балів. Звідси, кожен із 43 конструктів, що в оригіналі оцінюється від -2 до 2 балів, отримав оцінку від 0 до 4 балів. Однак сама авторка радить показувати результат – рівень соціального інтелекту – у відсотках від максимального значення.

Також маємо два психодіагностичних інструменти для дослідження мотивації. Перша методика дослідження професійної мотивації Замфір К. в модифікації Реана А.О. допомагає виміряти три види мотивації: внутрішню, зовнішню позитивну та зовнішню негативну. Методика містить 7 позицій-мотиваторів, важливість яких досліджуваним пропонується оцінити по 5-бальній шкалі від «1-це важливо для мене у дуже незначній мірі» до «5- це

важливо для мене у дуже значній мірі». Отримані бали сумуються та діляться на кількість питань у шкалі, утворюючи значення трьох видів мотивації. Автори пропонують оцінити співвідношення величин цих трьох видів мотивації, які й утворюють мотиваційний комплекс особистості. Найкращим варіантом є примат внутрішньої мотивації над зовнішньою позитивною, а зовнішньої позитивної – над зовнішньою негативною.

Друга методика, «Мотивація до кар'єри» Ное А., Ное Р., Баххубера Д. в адаптації Могільовкіна Є.О., використовується для дослідження більш конкретних аспектів професійної мотивації. Вона містить наступні шкали: шкалу кар'єрної інтуїції, що відображає оцінку власного професійного потенціалу, шкалу кар'єрної стійкості – оцінка вміння адаптуватися до нових умов та шкалу кар'єрної причетності, тобто рівня лояльності до організації, в якій працює досліджуваний. Усі разом вони відображають актуальну оцінку власної кар'єри досліджуваним. Всього методика містить 20 запитань, відповіді на які оцінюються досліджуваним за тією ж 5-бальною шкалою (1 – важливо у дуже незначній мірі, 5 – важливо у дуже значній мірі).

Зазначимо, що шкалу кар'єрної інтуїції також застосовують для оцінки професійного потенціалу досліджуваного [121]. Загалом ця шкала містить 6 запитань і оцінки для трьох різних типів досліджуваних: керівника найвищого рівня, керівника середньої ланки та просто спеціаліста. Аналогічні три типи оцінкових норм є й в інших шкалах. Оскільки ми працюватимемо переважно із рядовими журналістами (а не редакторами), то спиратимемося на норми для спеціалістів. Для шкали кар'єрної інтуїції такими нормами є: низький рівень – до 17 балів, середній – 17-24 бали, високий 25-30 балів. Для шкали кар'єрної стійкості: низький рівень – до 21 бала, середній – 21-29 балів, високий 30-35 балів (у цій шкалі 7 запитань). Для шкали кар'єрної лояльності: низький рівень – до 22 балів, середній – 22-29 балів, високий 30-35 балів.

Такі суб'єктивні детермінанти як фах та спеціалізація зручніше дослідити не через психодіагностичні методики, а через диференціацію вибірки: окрім журналістів у дослідження також включена група, що

складається із представників інших професій. Якщо ж говорити про спеціалізацію, то у дослідженні присутні представники різних журналістських спеціалізацій аби здійснити порівняння регресійних рівнянь у кожній з цих груп.

Об'єкт даного дослідження, ПС, може бути представлена у якості інтегрального показника [52] або величин кількох її складових [121]. Оскільки у якості теоретичного підґрунтя ми використовуємо підхід Реана А.О., то нам необхідно виміряти чотири компоненти ПС – особистісний та операційно-діяльнісний аспекти, самооцінку результату та самооцінку потенціалу – потім звести їх до єдиного показника (див. табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Психодіагностичний інструментарій дослідження складових професійної самооцінки журналіста

Складова професійної самооцінки	Методика
Операційно-діяльнісний аспект	Методика вивчення професіоналізму журналіста Закірзянової Л.А.
Особистісний аспект	Авторська методика дослідження професійно важливих якостей журналіста
Самооцінка потенціалу	Методика дослідження «Я-концепції» Будассі С.А.
Самооцінка результату	«Інтегральна задоволеність працею» Фетискіна Н.П.

Операційно-діяльнісний аспект пов'язаний зі знаннями, вміннями та навичками журналіста. Як зазначалося у попередньому розділі такі професійні навички можна розкласти на «hard skills» та «soft skills» [119; 210]. Закірзянова Л.А. виділила вісім психологічних критеріїв продуктивності журналістської діяльності: здатність керувати собою, наявність чітких цінностей та цілей, саморозвиток протягом життя, вміння розв'язувати проблеми, творчий підхід, комунікативна компетентність (все це «soft skills» або м'які, універсальні навички), а також розуміння особливостей

журналістської діяльності (це «hard skills» або тверді, спеціалізовані навички) [69]. Усі перераховані критерії – шкали методики вивчення професіоналізму журналіста, створеної цією ж дослідницею. Оскільки методика Закірзянової Л.А. створена на основі тесту Вудкока М. та Френсіса Д. для дослідження сильних сторін та обмежень менеджерів у роботі, то вона дозволяє виміряти універсальні м'які навички.

Методика містить 80 запитань, на які досліджувані відповідають «так» або «ні»; за кожен відповідь «так» нараховується 1 бал, після чого бали сумуються, утворюючи показник розвиненості тієї чи іншої навички журналіста. Нормативні показники можна встановити за допомогою методу процентілей: відомо, що середні значення на кривій нормального розподілу знаходяться у діапазоні 20-80%, тоді як до 20% – мінімальні, а понад 80% – максимальні. Кожна шкала містить 10 запитань, отже оцінюється максимально у 10 балів. Звідси нормативними показниками є: низький рівень 0-2 бали, середній рівень 3-8 балів, високий рівень 9-10 балів.

Наступна складова ПС – це особистісний аспект, який пов'язаний з оцінкою власних ПВЯ та індивідуальних властивостей. Існують численні методики для оцінки тих чи інших особистісних якостей, проте їх зміст не відповідає тим ПВЯ, які необхідні журналісту. Наприклад, методика самооцінки ділових і особистісних якостей менеджера містить досить універсальний перелік ПВЯ: енергійність, доброзичливість, колективізм тощо [139]. Однак ключових для журналіста якостей, на кшталт об'єктивності, критичності та оперативності у ній, звісно, немає. Отже, виникає потреба у створенні власної методики для дослідження особистісного аспекту, яка буде розглянута далі.

Самооцінка результату – третій елемент у структурі ПС. Вона тісно пов'язана зі здобутками, досягненнями, успішністю та задоволеністю діяльністю. Саме через міру задоволеності самооцінка результату досліджувалася у даній роботі. Для цього використано опитувальник «Інтегральної задоволеності працею» Фетискіна Н.П. та співавторів [169].

Дана методика допомагає встановити не лише інтегральний показник задоволеності працею, а й величину її складових як-от: інтерес до роботи (до 6 балів), задоволеність досягненнями (до 4 балів), задоволеність взаємовідносинами з колегами (до 6 балів), задоволеність взаємовідносинами з керівництвом (до 6 балів), рівень домагань у професійній діяльності (до 4 балів), відання переваги виконуваний роботі понад заробітком (до 4 балів), задоволеність умовами праці (до 4 балів), професійна відповідальність (до 2 балів) та загальна задоволеність працею (до 36 балів). Автори наводять наступні нормативні показники для всіх шкал опитувальника: низький рівень 1-44% від загального показника, середній – 45-55%, високий – понад 55%. На 18 запитань пропонуються три можливі відповіді, що оцінюються відповідно до збігу із ключем: «так», «ні» та проміжний варіант.

Нарешті, четверта складова – самооцінка потенціалу. Вона формується внаслідок порівняння образів Я-реального та Я-ідеального, тому для її вимірювання використовується методика, що дозволяє зіставити та порівняти ці два образи. Методика дослідження «Я-концепції» Будассі С.А. передбачає вибір 20 якостей із 48 запропонованих та подальше ранжування обраних якостей від найбільш до найменш важливої у професії журналіста (інструкція уточнена відповідно до теми й потреб дослідження). На першому етапі формується образ Я-ідеального професіонала. На другому етапі проводиться ще одне ранжування тих же 20 якостей, від найбільш до найменш типової для самого досліджуваного (актуалізація Я-реального образу). Потім за кожною із якостей обраховується різниця рангів на двох етапах. Ця різниця підноситься до квадрата, а сума квадратів (А) за усіма 20 якостями підставляється у формулу: $1 - 0,00075 \times A$. У результаті ми отримуємо показник коефіцієнта кореляції Спірмена, який показує міру зв'язку між Я-реальним та Я-ідеальним образами.

Окрім вищезазначених феноменів у теоретичній моделі є конструкти. По-перше, це самоаналіз або рефлексивність, яка і виступає основним джерелом та окремою детермінантою ПС. Для дослідження цього феномену

використана методика діагностики рівня розвитку рефлексивності Карпова А.В. [79]. Методика містить 27 тверджень, які пропонується оцінити за шкалою від «1-абсолютно неправильно» до «7-абсолютно правильно». Показники обраховуються відповідно до ключа із врахуванням прямих та зворотних питань, після чого трансформуються у стени відповідно до нормативних таблиць. Результати оцінюються так: до 4 стен – низький рівень рефлексивності, 4-6 стен – середній, 7 стен і більше – високий.

По-друге, рівень успішності. Пам'ятаємо, що об'єктивні характеристики успішності – це ті ж об'єктивні детермінанти, які досліджуються за допомогою запитань анкети. Крім того, у запропонованій анкеті містяться запитання для оцінки суб'єктивного критерію успішності: оцінки впізнаваності журналіста у соціумі, міри впливу на аудиторію (здатності змінити чиясь точку зору), ступеня довіри аудиторії журналістові.

На запитання, які стосуються суб'єктивної сторони успішності, пропонується три можливі відповіді: «так», «певною мірою» і «ні». Такі відповіді передбачають ступінь згоди або незгоди із запропонованим твердженням, тобто, його суб'єктивну оцінку. Аналіз таких відповідей передбачає використання порядкової шкали. Натомість відповіді на запитання про наявність професійної освіти або членства у професійних асоціаціях передбачають дихотомічну шкалу і використовуються задля збору додаткової інформації про досліджуваних. Також в анкеті наявне пряме запитання щодо оцінки власної професійної успішності, відповідь на яке можна використати у якості порівняння із виведеним інтегральним показником успішності.

Отже, у даному підрозділі ми розглянули ті методи, які використовувалися в емпіричному дослідженні, окрім авторської методики для дослідження особистісного аспекту ПС, процедуру створення якої буде розглянуто далі.

2.2. Створення авторської методики дослідження

Як зазначалося вище, методика для вивчення особистісного аспекту ПС журналіста створювалася спеціально для даного дослідження. Особистісний аспект, зокрема, охоплює ПВЯ, перелік яких міститься у професіограмах та психограмах, або формується за допомогою опитування цільової аудиторії, експертної оцінки, опитування самих професіоналів [60; 174].

Мета методики: провести оцінку рівня розвитку ПВЯ журналістів.

Відправною точкою у створенні методики став аналіз численних професіограм журналіста, на основі яких був сформований досить об'ємний перелік ПВЯ. Однак після видалення повторів та об'єднання семантично близьких якостей разом було утворено загальний список із 26 ПВЯ, які умовно можна віднести до трьох основних сфер: когнітивної, емоційно-комунікативної та практичної. Такий поділ нерідко використовувався у роботах інших вчених [4; 127]. Водночас найбільш типовим є розподіл ПВЯ на абсолютні та відносні або ж первинні та вторинні за їх важливістю для професійної діяльності. Постає питання: як саме визначити, які ПВЯ є ключовими або абсолютними, а які – відносними? Відповідь на нього можна отримати у ході експертної оцінки.

Для проведення *експертної оцінки* були запрошені десять експертів, дев'ять з яких – кандидати політичних або філологічних наук та один – доктор наук [15]. Стаж роботи експертів у журналістиці складав мінімально 4 роки, максимум – 27 років. Усі експерти на момент оцінки працювали викладачами Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Список із 26 ПВЯ журналіста був запропонований для оцінки експертам разом із наступною інструкцією: «Будь ласка, оцініть запропоновані професійні якості за шкалою від 1 (не є важливою у професії журналіста) до 5 (дуже важлива у професійній діяльності журналіста) та зробіть відповідну позначку в таблиці». Тобто експертам пропонувалося оцінити ступінь важливості кожної із 26 якостей за 5-бальною шкалою Лайкерта.

В анкеті, яка надавалася експертам, усі 26 якостей супроводжувалися короткими поясненнями, наприклад, «критичне мислення (незалежність суджень)» або «аналітичне мислення (здатність робити прогнози, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки та логіку розвитку подій)». Крім того, експерти мали змогу доповнити список тими якостями, які на їх думку також є важливими, проте не були представлені у списку.

Обробка результатів та усі подальші розрахунки у роботі здійснювалися за допомогою програми SPSS, версія 21. Загалом, узгодженість думок експертів щодо оцінки усіх запропонованих 26 якостей за коефіцієнтом альфа Кронбаха сягнула показника 0,93, що вказує на високу однотайність.

Загалом, аналіз відповідей експертів дозволив розділити усі 26 ПВЯ на дві групи відповідно до отриманої оцінки. У таблиці 2.3 перша група – пріоритетні для журналіста або абсолютні ПВЯ, які набрали у середньому 5 балів кожна. Без цих ПВЯ виконання поставлених професійних задач журналістом на належному рівні неможливе. Водночас друга група складається із відносних ПВЯ за Карповим А.В., їх оцінка менше ніж 5 балів. Наявність цих ПВЯ необов'язкова, але дозволяє досягнути кращих результатів.

Розглядаючи таблицю 2.3 можна помітити, що стандартне відхилення абсолютних ПВЯ менше, ніж відносних, оскільки відмінності у їх оцінках також мінімальні.

Кілька експертів окремо дописали до списку ПВЯ журналіста «людяність», «патріотизм» та «відповідальність перед суспільством»; передбачалося, що зазначені якості вже входять до групи моральних якостей журналіста, однак після експертної оцінки вони були прописані у дужках для додаткової деталізації.

Якщо говорити про розподіл ПВЯ на три групи відповідно до трьох сфер психічного, то серед абсолютних ПВЯ переважають когнітивні якості (об'єктивність, критичне мислення, ерудованість), тоді як практичні (винахідливість, вміння привернути увагу аудиторії) та емоційно-

комунікативні (неконфліктність, емоційна стійкість) – здебільшого ввійшли у групу відносних ПВЯ. Виявлена тенденція має логічне обґрунтування: когнітивні якості пов'язані зі знаннями, які журналіст має опанувати до початку роботи (наприклад, під час навчання у ЗВО), тоді як практичні та емоційно-комунікативні якості більшою мірою відшліфовуються вже безпосередньо у процесі роботи.

Таблиця 2.3

Середня оцінка професійно важливих якостей журналіста експертами

Група		Середнє знч.	Стд. відхилення
1	Об'єктивність	5	,00000
	Моральні якості	4,9	,31623
	Вміння працювати з джерелами	4,9	,31623
	Критичне мислення	4,8	,63246
	Оперативність	4,7	,70711
	Професійні знання	4,6	,84327
	Філологічні здібності	4,6	,96609
	Спостережливість	4,6	,52705
	Ерудованість	4,5	,70711
	Комунікативна компетентність	4,5	,70711
2	Аналітичне мислення	4,4	,84327
	Стресостійкість	4,2	1,09291
	Творчий підхід	4,2	,78881
	Рефлексивність	4,2	1,03280
	Вихованість	4,1	,87560
	Наполегливість	4,1	1,10050
	Самоконтроль	4	1,15470
	Емоційна стійкість	4	1,15470
	Адаптивність	3,8	1,47573
	Хороша пам'ять	3,8	1,22927
	Розвинута увага	3,7	1,33749
	Винахідливість	3,6	1,83787
	Неконфліктність	3,6	1,34990
	Активність	3,4	1,34990
	Вміння привернути увагу аудиторії	3,4	1,17379
	Лідерські якості	3,2	1,22927

Експертна оцінка допомогла, по-перше, затвердити кінцевий список ПВЯ, куди ввійшли всі 26 запропонованих якостей. Всі якості були оцінені як

дуже важливі, важливі або середньо важливі, тому жодна з них не була виключена зі списку. По-друге, відповідно до порад експертів були внесені уточнення до опису групи моральних якостей. По-третє, вдалося виділити дві основні групи ПВЯ – абсолютні та відносні.

Наступний етап полягав у здійсненні процедур психометричної оцінки даної методики: валідизації, встановленні її внутрішньої та ретестової надійності [19]. Проведення цих процедур здійснювалося із наступною вибіркою: 1) 50 журналістів із досвідом роботи 5-28 років; 2) 53 особи, серед яких – представники інших професій, студенти-журналісти (без досвіду роботи), а також студенти-психологи. Загалом, у вибірці було 20 чоловіків, 82 жінки й одна особа із небінарною гендерною ідентичністю, середній вік становив 26 років.

Запропонована досліджуваним методика містила наступну інструкцію: «Будь ласка, оцініть у якій мірі вам притаманні наступні професійні якості зі списку, враховуючи, що 1 відповідає мінімальному вираженню (тобто, ця якість зовсім непритаманна вам), а 5 - максимальному (ця якість притаманна вам повною мірою). Не замислюйтеся довго над відповіддю, будьте щирими». Методика була представлена у вигляді шкали Лайкерта, де кожна із 26 якостей оцінювалася досліджуваним за 5-бальною шкалою. Дослідження проводилося в онлайн-режимі на платформі Google Forms, посилання надсилалося досліджуваним особисто.

Внутрішня надійність. Обраховувалася за допомогою коефіцієнта альфа Кронбаха, який склав 0,93 для всієї методики. Надійність кожної зі шкал буде наведена нижче.

Ретестова надійність передбачала проведення повторного тестування через місяць після першого та зіставлення отриманих результатів через коефіцієнт Спірмена-Брауна, в результаті чого був отриманий показник 0,95. Внутрішня та ретестова надійність методики є високими.

Встановлення валідності методики здійснювалося через використання диференційної валідності, тобто через зовнішній критерій, яким виступає фах

[41]. Наявність у вибірці двох груп, які чітко відрізняються одна від одної – професійних журналістів зі стажем (позначимо їх j) та представників інших професій разом зі студентами за напрямом «журналістика» і «психологія» (позначимо їх ds) – дозволяють зіставити їх показники за допомогою t -критерія Стьюдента (див. табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Порівняння результатів двох різних за фахом груп

	ПВЯ	Сер.знч. для групи j (N=50)	Сер.знч. для групи ds (N=53)	Значення t -критерія	p -рівень t -критерія
Абсолютні ПВЯ	Вміння працювати з джерелами	4,52	3,84	4,048	0,000
	Оперативність	4,48	3,59	4,149	0,000
	Стресостійкість	4,39	3,55	4,041	0,000
	Професійні знання	4,32	2,77	6,364	0,000
	Спостережливість	4,39	3,96	2,836	0,014
	Об'єктивність	4,32	3,87	2,618	0,017
	Філологічні здібності	4,26	3,78	2,623	0,024
	Критичне мислення	4,35	3,93	2,321	0,033
	Ерудованість	4,32	3,88	2,156	0,042
	Комунікативна компетентність	4,52	4,13	2,290	0,048
	Моральні якості	4,52	4,1	2,072	0,049
Відносні ПВЯ	Вміння привернути увагу аудиторії	4,03	3,38	3,013	0,001
	Наполегливість	4,42	3,96	2,280	0,011
	Лідерські якості	4,3	3,74	2,845	0,011
	Винахідливість	4,32	3,9	2,379	0,025
	Хороша пам'ять	4,06	3,6	2,084	0,026
	Адаптивність	4,13	3,9	1,181	0,19
	Активність	3,83	3,54	1,234	0,237
	Аналітичне мислення	4,1	3,9	0,886	0,336
	Розвинута увага	3,94	3,74	0,941	0,349
	Рефлексивність	4,65	4,49	0,947	0,371
	Вихованість	4,48	4,33	0,851	0,402
	Самоконтроль	3,74	3,93	-0,832	0,408
	Неконфліктність	3,68	3,84	-0,739	0,448
	Емоційна стійкість	3,65	3,5	0,579	0,545
Творчий підхід	4,23	4,13	0,498	0,637	

Показово, що за усіма абсолютними ПВЯ різниця між групами є статистично значущою, а середні показники відповідних якостей у групі j – вищими, ніж у групі ds . Відзначимо, що у цьому випадку до абсолютних ПВЯ ввійшла також стресостійкість. Серед відносних ПВЯ статистично значуща різниця наявна лише за кількома якостями: вміння привернути увагу аудиторії, наполегливість, лідерські якості, винахідливість та хороша пам'ять. Рівень розвитку цих ПВЯ у групі j є вищим, ніж у групі ds .

Решта відносних ПВЯ є досить універсальними – творчий підхід, самоконтроль, рефлексивність тощо – вони необхідні у численних професіях, а також у навчальній діяльності. Саме тому відмінності за цими якостями є статистично незначущими. Навіть більше: за самоконтролем та неконфліктністю група ds дещо випереджає групу j .

Також варто згадати очевидну валідність: досліджувані відзначили, що зміст методики цілком відповідав їх розумінню професійних якостей та навіть сприяв актуалізації їх професійних Я-образів.

Наявність статистично значущих відмінностей між групами за відносними ПВЯ підштовхує до думки, що можливий інший розподіл якостей між шкалами у даній методиці. Крім того, на етапі теоретичного аналізу згадувалося, що можливий розподіл ПВЯ між трьома сферами: когнітивною, емоційно-комунікативною та практичною. Аби перевірити це припущення було проведено конфірматорний факторний аналіз методом альфа факторизації, що був створений саме для запитів психологічного дослідження (див. табл. 2.5).

У результаті проведення конфірматорного факторного аналізу вдалося виокремити три фактори, які відповідають трьом вищезгаданим сферам психічного. Перший фактор логічно назвати фактором емоційної стійкості відповідно до тієї якості, яка робить найбільший вклад у нього, а також внаслідок включення до нього численних якостей, які відповідають за саморегуляцію. Водночас «винахідливість», яка, на перший погляд, не узгоджується зі змістом даного фактору, є вмінням швидко та ефективно

розв'язувати проблеми, опанувати себе та діяти, тобто несе у собі відбиток стійкості та самоконтролю. Другий та третій фактори є когнітивним та практичним відповідно. До речі, наявність «розвинутої уваги» саме у практичному факторі, а не у когнітивному, говорить про те, що цю якість можна розвивати та покращувати.

Таблиця 2.5

Конфірматорний факторний аналіз

	Фактор		
	1	2	3
Емоційна стійкість	,789	,032	,221
Адаптивність	,702	,224	,198
Самоконтроль	,662	,093	,318
Стресостійкість	,610	,198	,217
Критичне мислення	,546	,345	,076
Винахідливість	,493	,209	,302
Комунікативна компетентність	,441	,387	,296
Лідерські якості	,429	,417	,291
Неконфліктність	,361	,244	,328
Вміння працювати з джерелами	,078	,695	,307
Ерудованість	,220	,633	,160
Аналітичне мислення	,094	,631	,025
Оперативність	,290	,624	,201
Філологічні здібності	-,003	,567	,395
Вміння привернути увагу аудиторії	,360	,565	,168
Професійні знання	,230	,524	,221
Об'єктивність	,462	,464	,144
Хороша пам'ять	,165	,440	,428
Розвинута увага	,160	,226	,771
Активність	,277	,026	,653
Наполегливість	,224	,323	,556
Рефлексивність	,378	,188	,535
Моральні якості	,312	,227	,514
Творчий підхід	,130	,184	,509
Вихованість	,441	,181	,487
Спостережливість	,322	,349	,428

N = 103

Відповідно до результатів факторного аналізу можемо виокремити у методиці три шкали: когнітивні ПВЯ, ПВЯ емоційної стійкості та практичні ПВЯ. Однак вище був представлений підхід, виявлений у процесі експертної

оцінки та доопрацьований у процесі порівняння двох груп досліджуваних (стресостійкість ввійшла до числа абсолютних ПВЯ). Порівняємо результати за цими двома підходами до виокремлення шкал (див. табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Показники надійності та середнє за шкалами методики

Шкала	Альфа Кронбаха	Сер.знч. у групі <i>j</i> N=50	Стд.відх. у групі <i>j</i>	Сер.знч. у групі <i>ds</i> N=53	Стд.відх. у групі <i>ds</i>
Абсолютні ПВЯ (11 якостей)	0,876	48	5,057	41	6,975
Відносні ПВЯ (15)	0,89	62	8,338	58	9,395
ПВЯ емоційної стійкості (9)	0,871	37	5,632	34	6,25
Когнітивні ПВЯ (9)	0,863	38	4,738	33	6,308
Практичні ПВЯ (8)	0,856	35	4,566	32	5,507

Показники альфа Кронбаха є високими для усіх шкал, тобто наявна внутрішня узгодженість. Також показники групи *j* вищі за показники групи *ds* за усіма запропонованими шкалами, а стандартне відхилення, навпаки, у журналістів є меншим. Однак є ще один показник вартий уваги – статистично значущі відмінності між групами *j* та *ds*.

Відповідно до t-критерія Стюдента статистично значущими є відмінності у когнітивних ПВЯ ($t=4,565$; $p<0,001$), ПВЯ емоційної стійкості ($t=2,097$; $p<0,05$), практичних ПВЯ ($t=2,105$; $p<0,05$), а також в абсолютних ПВЯ ($t=5,017$; $p<0,001$). Проте відмінності у відносних ПВЯ ($t=1,953$; $p=0,055$) знаходяться на межі статистичної значущості, тобто їх вже можна вважати незначущими. Причина таких результатів вже вказувалася вище: відносні ПВЯ є не специфічними, а універсальними, необхідними для багатьох професій та видів діяльності.

Отже, поділ на три шкали відповідно до сфер психічного видається нам більш інформативним; до того ж шкали абсолютних та відносних ПВЯ є

нерівномірними (11 та 15 якостей відповідно), тоді як когнітивні ПВЯ, ПВЯ емоційної стійкості та практичні ПВЯ – мають майже однакову кількість якостей.

Етап *стандартизації* не є обов'язковим для методик, що розроблені виключно для дослідницьких цілей [41]. Однак для подальшого аналізу необхідно встановити нормативні діапазони. Для цього скористаємося методом процентілей, розбивши весь проміжок на три діапазони, відповідно до кривої нормального розподілу: 0-20%, 21-60%, 61-80%. Отримані два значення (точки 20% та 80%) поділяють весь проміжок значень шкали на три діапазони: низькі (до 20%), середні (21-80%) та високі (понад 80%) значення (див. табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Процентілі та відповідні їм показники за шкалами методики

Процентілі	Когнітивні ПВЯ	ПВЯ емоц.стійк.	Практичні ПВЯ
20%	33 бали	31 бал	30 балів
80%	41 бал	40 балів	36 балів

Отже, *нормативні показники* за шкалами наступні:

- когнітивні ПВЯ – високий рівень 45-41 балів, середній – 40-33 бали, низький – менше ніж 33 бали;
- ПВЯ емоційної стабільності – високий рівень 45-40 балів, середній – 39-31 бал, низький – менше ніж 31 бал;
- практичні ПВЯ – високий рівень 40-36 балів, середній – 35-30 балів, низький – менше ніж 30 балів.

Повний текст методики представлений у додатку Б.

Підсумовуючи результати зазначимо, що методика дослідження професійно важливих якостей журналіста є внутрішньо узгодженою, надійною та валідною. Вона призначається для дослідницьких цілей та дозволяє оцінити рівень розвитку трьох груп ПВЯ: когнітивних, емоційної стійкості та практичних.

Зазначимо, що під час теоретичної розробки методики передбачався дещо інший розподіл якостей між зазначеними трьома групами. Наприклад, критичне мислення ввійшло в фактор емоційної стійкості замість когнітивного фактора, а моральні якості – до практичного, а не до емоційно-комунікативного фактора. Зазначимо, що подані у методиці якості мають спеціальні роз'яснення, які дозволяють одночасно включити їх у різні фактори. Наприклад, моральні якості виступають ціннісним орієнтиром у діяльності, тому вони можуть бути як частиною емоційно-комунікативної, так і практичної сфери.

Розподіл на три групи був необхідний, для того, щоб встановити, з якими сферами пов'язані ті чи інші якості: ментальними, афективно-комунікативними чи поведінковими. Крім того, у процесі валідизації методики виявилось, що емоційно-комунікативний фактор об'єднаний із конструктом саморегуляції, чого на етапі теоретичної розробки не було відомо.

Процес валідизації та встановлення надійності методики дослідження ПВЯ журналістів мав ряд обмежувальних факторів: відносно невелика кількість досліджуваних (близько 50 у кожній підгрупі), різний середній вік у підгрупах (журналісти близько 32 років і студенти – близько 23), повторне тестування проводилося вже за місяць після першого дослідження тощо. Однак отримані результати все одно підтверджують достатню надійність та валідність методики, що робить її придатною до подальшого використання у дослідженні.

2.3.Методичне забезпечення та організація дослідження

З огляду на ненормований графік роботи досліджуваних, їх високу зайнятість, необхідність спрощення та оптимізації процедури дослідження, а також карантинні обмеження була обрана дистанційна форма проведення

дослідження. Задля зниження ефекту соціальної бажаності та для заохочення надання щирих відповідей на запитання дослідження дозволено було проходити анонімно, не вказуючи ім'я або ж послуговуючись нікнеймом. Стать та вік – вказувалися обов'язково. Анонімне дослідження має свої плюси та мінуси. Головний плюс – в анонімних опитуваннях людині немає сенсу брехати, тому вірогідність надання щирих відповідей зростає. Проте є і мінус – важко гарантувати, що дослідження заповнив саме той, хто був запрошений (професійний журналіст). Щоб знизити вірогідність участі у дослідженні сторонніх осіб замість журналістів були прийняті такі запобіжні заходи:

- посилення у соцмережах розповсюджувалося виключно через профільні групи для журналістів;
- численні індивідуальні запрошення до участі у дослідженні надсилалися журналістам особисто, у приватних повідомленнях;
- у якості подяки за участь та для підвищення зацікавленості досліджуваним були запропоновані їх психологічні портрети (мотиваційне заохочення, яке згадувалося на початку розділу).

У запрошенні до дослідження зазначалося, що участь є абсолютно добровільною. Оскільки дослідження потребувало значних затрат часу та зусиль, то усім журналістам у якості подяки пропонувалися їх психологічні портрети за методикою Кеттелла, що склалися та відправлялися досліджуваним протягом двох тижнів з моменту заповнення анкети. Така пропозиція слугує мотиватором до участі, адже у випадку проходження дослідження іншою людиною отриманий психологічний портрет виявиться неактуальним, а можливість отримати структурований опис свого характеру – втраченою.

Розглянемо структуру бланка дослідження, оформленого у вигляді анкети на платформі Google Forms, що містить наступні смислові блоки: інформаційний, тестовий і блок запитань. На початку анкети мітилися коротка інформація щодо того, хто проводить дослідження, в рамках якої освітньої

установи (Київський національний університет імені Тараса Шевченка), з якою метою (вивчення ПС журналіста) та на яких етичних засадах (надана особиста інформація залишиться конфіденційною) тощо.

В інформаційному блоці містилися запитання щодо персональних даних: імені (вказувалося за бажанням), віку, статі, спеціалізації у журналістиці, обійманої посади у ЗМІ, наявності фахової освіти, стажу роботи у журналістиці, регіону проживання та актуальної оцінки власного самопочуття. Останнє дозволяє встановити вплив стану на результати, оскільки, вивчаючи цілісну особистість, важливо звернути увагу на усі її характеристики, починаючи із психофізіологічних, закінчуючи соціальними.

Стосовно виокремлених спеціалізацій, в анкету включені наступні: репортер, аналітик, публіцист, інтерв'юер, телеведучий, радіоведучий, фотокореспондент, а також варіант «інше», де досліджуваний може зазначити назву своєї спеціалізації, якщо її немає у списку вище. Цей список є досить широким та включає найбільш поширені спеціалізації. Досліджувані мали змогу обрати кілька з них у випадку, якщо їх діяльність є багатоаспектною.

Наступний блок, тестовий, містить методики, кожна з яких подана на окремій сторінці. Для зручності процес заповнення всього дослідження у відсотках відображався на спеціальній шкалі внизу кожної сторінки. Всього у тестовому блоці було 11 методик, представлених у наступному порядку: методика діагностики рівня розвитку рефлексивності Карпова А.В., опитувальник структури темпераменту Русалова В.М., методика Будассі С.А., методика вивчення професійної мотивації Замфір К. в модифікації Реана А.О., методика «Мотивація до кар'єри» Ное А., Ное Р., Баххубера Д. в адаптації Могільовкіна Є.О., Шістнадцятифакторний опитувальник Кеттелла Р., методика дослідження професійно важливих якостей журналіста Бахвалової А.В., методика вивчення професіоналізму журналіста Закірзянової Л.А., методика діагностики соціального інтелекту особистості СОІНТ-2 Каліної Н.Ф., методика діагностики ціннісних орієнтацій

особистості Бубнової С.С. та опитувальник «Інтегральна задоволеність працею» Фетискіна Н.П.

Усі методики були транслітеровані українською мовою для зручності досліджуваних. Задля того, щоб запобігти випадковому пропущенню запитань, форма була налаштована таким чином, що без відповіді на хоча б одне із запитань тестового блоку досліджуваний не міг продовжувати роботу далі або відіслати анкету. Оскільки дослідження було досить об'ємним і містило більше ніж 500 запитань, то після кожного третього тесту містилося повідомлення: «Якщо Ви відчуваєте втому, будь ласка, зробіть перерву».

Завершувалося дослідження блоком запитань, які представлені у Додатку А. Це запитання спрямовані на оцінку об'єктивних детермінант та факторів успішності діяльності журналіста: величини доходів, наявності професійних відзнак, величини аудиторії, наявності відгуків від аудиторії, запитів на створення матеріалів від українських та іноземних ЗМІ, оцінки власної впізнаваності та впливовості тощо. Окрім того, у даний блок ввійшли запитання щодо професійної ідеології та професійних ідеалів.

Одне з останніх запитань анкети стосувалося оцінки власної успішності, адже після відповіді на численні запитання щодо власних індивідуально-психологічних властивостей, ПВЯ, мотивів і т.д. погляд на власну успішність є більш цілісним та об'єктивним у порівнянні з тим, якби це запитання ставилося на початку дослідження. Те саме стосується професійних ідеалів: по завершенню дослідження, коли журналіст оцінив свої власні якості, йому буде простіше актуалізувати хто і чому його надихає, які якості він вважає ключовими.

Форма завершувалася подякою досліджуваним за приділений час та зусилля, а також містила поле, у якому вони могли залишити свої запитання, побажання та зауваження. Також у цьому полі досліджувани могли залишити контакт, на який вони бажали б отримати власний психологічний портрет. У якості подяки за участь досліджуваним також пропонувалася участь у психологічному тренінгу, запланованому після завершення дослідження. У

випадку, якщо журналіст був зацікавлений у відвідуванні такого заходу і мав можливість його відвідати (проживав чи працював у Києві) він міг залишити заявку на участь у ньому.

Оскільки одним із завдань даного дослідження є визначення впливу фаху на детермінацію ПС, то до дослідження також були запрошені представники інших професій, які мали рівні шанси потрапити у вибірку. Ще одним способом встановити вплив фаху є порівняння детермінант ПС журналістів із детермінантами ПС студентів-журналістів, формування професійної Я-концепції яких ще не завершено; подібний підхід використовувався у дослідженні Мілютіної К.Л. [112].

Для представників інших професій та студентів були створені окремі форми, які відрізнялися від вищезгаданої форми тим, що кінцевий блок із запитаннями був скорочений, оскільки стосувався тих детермінант ПС та характеристик успішності, які притаманні суто журналістській діяльності. Залишилися лише запитання щодо рівня доходів, задоволеності (доходами, кар'єрою, посадою або успіхами у навчанні) та професійними ідеалами в області журналістики. Останні дозволять порівняти те, як сильно відрізняються образи ідеального журналіста у свідомості самих журналістів та їх аудиторії. Крім того, в першому інформаційному блоці запитання обмежувалися іменем, віком, статтю, професією, регіоном проживання та самопочуттям; у формі для представників інших професій також були запитання щодо наявності фахової освіти та досвіду роботи у сфері журналістики, а у студентській – тільки запитання щодо стажу роботи у журналістиці, якщо такий є.

У результаті вибірка дослідження складалася із наступних груп:

- 1) група, яка брала участь у валідизації методики 103 особи;
- 2) група журналістів основного дослідження (110 осіб);
- 3) група представників інших професій (62 особи);
- 4) група студентів (48 осіб).

Сукупна вибірка дослідження становила 338 осіб.

Висновки до другого розділу

Основні положення даного розділу можна сформулювати наступним чином.

1. Умови праці журналістів та пандемія COVID-19 наклали обмеження на процес проведення дослідження і посприяли вибору на користь індивідуальної дистанційної форми дослідження.

2. Підбір методів та створення емпіричної моделі дослідження передбачало операціоналізацію наступних блоків теоретичної моделі: об'єктивних детермінант, суб'єктивних детермінант, структури ПС, успішності та рефлексивності як джерела ПС.

3. Методики дослідження суб'єктивних детермінант є наступними: властивості темпераменту вивчаються за допомогою опитувальника структури темпераменту Русалова В.М., риси характеру – через Шістнадцятифакторний опитувальник Кеттелла Р., цінності – за допомогою методики діагностики ціннісних орієнтацій особистості Бубнової С.С., мотивація – через методику дослідження професійної мотивації Замфір К. та «Мотивацію до кар'єри» Ное А., Ное Р., Баххубера Д., соціальний інтелект – за допомогою методики діагностики соціального інтелекту особистості СОІНТ-2 Каліної Н.Ф.

4. Об'єктивні детермінанти та успішність досліджуються через використання методу анкетування, що дозволяє представити результати у вигляді порядкових шкал. Рефлексивність досліджується за допомогою методики діагностики рівня розвитку рефлексивності Карпова А.В.

5. Кожен з елементів ПС також досліджується за допомогою окремої методики: операційно-діяльнісний аспект – методика вивчення професіоналізму журналіста Закірзянової Л.А., особистісний аспект – авторська методика дослідження професійно важливих якостей журналіста, самооцінка потенціалу – Методика дослідження «Я-концепції» Будассі С.А. (або шкала «Кар'єрної інтуїції» з методики «Мотивація кар'єри»), самооцінка результату – «Інтегральна задоволеність працею» Фетискіна Н.П.

6. Дослідження впливу фаху та спеціалізації на детермінацію ПС журналіста передбачає запрошення до дослідження кількох груп досліджуваних, які б відрізнялися за цими параметрами, а також подальше порівняння регресійних моделей ПС цих груп.

7. Етапи створення авторської методики були наступними: 1) формування та редагування переліку ПВЯ журналіста на основі аналізу численних професіограм та інтегральних описів даної професії; 2) проведення експертної оцінки запропонованого переліку із 26 ПВЯ кандидатами та докторами політичних або філологічних наук; 3) виокремлення абсолютних та відносних ПВЯ на основі узгодженості оцінок експертів; 4) представлення списку ПВЯ у вигляді шкали Лайкерта 103 досліджуваним; 5) встановлення внутрішньої надійності (0,93), диференційної валідності (за допомогою виявлення відмінностей у показниках абсолютних ПВЯ журналістів та представників інших професій); 6) встановлення ретестової надійності за допомогою повторного дослідження через місяць; 7) проведення конфірматорного факторного аналізу для виокремлення трьох шкал – когнітивних ПВЯ, ПВЯ емоційної стійкості та практичних ПВЯ; 8) встановлення нормативних показників за допомогою методу процентілей та нормального розподілу.

8. У результаті описаних вище процедур створена авторська методика, яка допомагає оцінити розвиненість трьох груп ПВЯ журналіста: когнітивних ПВЯ, ПВЯ емоційної стійкості та практичних ПВЯ. Методика являє собою шкалу Лайкерта із 26 якостями, кожна з яких треба оцінити від 1 до 5 балів, залежно від її вираженості у досліджуваного. Усі якості розподіляються за трьома шкалами, що відповідають трьом групам ПВЯ. Методика є психометрично обґрунтованою та може використовуватися у дослідницьких цілях.

9. Зважаючи на особливості дистанційної форми дослідження залучення реальних журналістів до участі та запобігання участі сторонніх осіб замість запрошених здійснювалося за допомогою використання мотиваційного

заохочення: у якості подяки за участь досліджуваним пропонувалося отримати власний психологічний портрет.

10. Дослідження проводилося на платформі Google Forms, в якій усі вищеперераховані методики були розміщені у єдиній анкеті. Наявність у дослідженні кількох груп – журналістів, представників інших професій та студентів – передбачала наявність окремих анкет для кожної з них, оскільки запитання щодо контакту з аудиторією, наявності відгуків на матеріали, об'єму аудиторії тощо є актуальними виключно для групи журналістів, тоді як для інших груп вони не мають сенсу.

РОЗДІЛ 3: РЕЗУЛЬТАТИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ДЕТЕРМІНАНТ ПРОФЕСІЙНОЇ САМООЦІНКИ ЖУРНАЛІСТА

У розділі подаються результати емпіричного дослідження, зокрема обчислення впливу психологічних детермінант на професійну самооцінку; диференціація індивідуально-психологічних властивостей та моделей професійної самооцінки відповідно до фаху та спеціалізації досліджуваних; виокремлення структури професійної успішності журналіста, а також типів журналістів відповідно до рівня їх успішності.

3.1. Аналіз індивідуально-психологічних властивостей журналіста як детермінант його професійної самооцінки

Сукупна вибірка дослідження складалася із 338 осіб, із яких придатними для аналізу виявилися відповіді 323 осіб, а саме: 68 чоловіків та 254 жінок та однієї особи з небінарною гендерною ідентичністю. Загальну вибірку можна розділити на дві частини: 1) група, яка брала участь у валідизації методики 103 особи (20 чоловіків, 82 жінки та одна особа з небінарною гендерною ідентичністю); 2) група основного дослідження (48 чоловіків та 172 жінки). У середньому самопочуття досліджуваних з групи основного дослідження на момент заповнення анкети було оцінене на 7 із 10, тобто, його можна вважати хорошим.

Група основного дослідження також може бути розділена на кілька підгруп. По-перше, це професійні журналісти. Відмітимо, з усіх відповідей досліджуваних, які заповнили відповідну форму для професійних журналістів, були відібрані лише ті, які відповідали кільком критеріям:

1) фактор включеності у професійну діяльність – чи займається людина журналістикою професійно, незалежно від освіти, яку вона має. Професійну освіту у сфері журналістики мають 55% досліджуваних з групи журналістів, 24% не мають такої освіти, а 21% не зазначили відповідь на це запитання;

2) стаж роботи – студент або випускник, який ще не має реального досвіду роботи, не може вважатися професійним журналістом. Клімов Є.О. зазначає, що стадія адаптанта, тобто, тривалість адаптації до нового місця роботи для кожного є індивідуальною [84]. Водночас криза професійних експектацій і проблема професійної адаптації припадає на 18-20 років, а криза професійного росту – на 23-25 років [72]. Отже, вже після двох-п'яти років роботи можна говорити про адаптованість молодого спеціаліста та називати його повноцінним представником своєї професії;

3) працевлаштованість у журналістиці в актуальний момент. Під час кризи багато людей втратили роботу, змушені були змінити фах або перейти на фриланс. Якщо ми говоримо про фриланс, який дещо відрізняється від традиційного працевлаштування, то досліджуваного із такою роботою можна вважати повноцінним журналістом, оскільки він проводить аналогічні дії, що і на штатній посаді, суміщаючи дії з різних видів журналістських спеціалізацій. Якщо ж фах був змінений, наприклад, досліджуваний перейшов у PR або у сценаристи понад рік тому, тоді логічніше буде вважати його представником іншої професії.

Враховуючи ці критерії, у вибірці основного дослідження можна виділити такі групи: 1) журналісти (далі позначатимуться літерою *j* – від *англ.* «*journalists*»), 110 осіб (27 чоловіків та 83 жінки), середній вік яких становив 31 рік; 2) представники інших професій (далі позначатимуться літерою *d* – від *англ.* «*different*»), 62 особи (20 чоловіків та 42 жінки), середнім віком 28 років; 3) студенти-журналісти (далі позначатимуться літерою *s* – від *англ.* «*students*»), 48 осіб (47 жінок, 1 чоловік), середнім віком 19 років.

Групу *d* можна назвати рандомною вибіркою, адже представник будь-якої професії мав можливість потрапити у неї (зокрема, у групу ввійшли: бухгалтери, економісти, кухарі, лікарі, психологи тощо).

Встановлення причинно-наслідкового зв'язку між детермінантами та ПС журналістів потребує проведення регресійного аналізу. Для цього необхідно виділити одну залежну та ряд незалежних змінних. Незалежні

змінні, або предиктори, це ті чинники, які впливають на залежну змінну, в нашому випадку – це об'єктивні та суб'єктивні детермінанти ПС; залежною ж змінною є ПС [179; 186].

Перш ніж провести регресійний аналіз, наголосимо одне із його основоположних правил: «Слід уникати включення в аналіз змінних, кореляція між якими близька до 1, оскільки сильно корелююча змінна не несе для аналізу нової інформації, додаючи зайвий «шум». Бажано відбирати для БРА [тут: багатомірного регресійного аналізу] «незалежні» змінні, сильно корелюючі із «залежною» змінною і слабо – одна з одною» [118, с. 246]. Наследов А.Д. радить знижувати розмірність даних за допомогою факторного аналізу, якщо між незалежними змінними наявна велика кількість кореляційних зв'язків.

Інтегральна індивідуальність «містить як різнорівневі, так і однорівневі взаємодії, взаємозв'язки та взаємовідношення властивостей людини» [178, с. 19], отже, розбудована на її основі рівнева структура особистості журналіста також матиме подібні зв'язки всередині. Тому використання факторного аналізу неминуче. Є два можливих варіанти, як це зробити. Перший: звести шкали кожної із використаних методик до одного або кількох факторів. Однак у такому випадку між отриманими факторами все одно можливі кореляції, адже вони представлятимуть конструкти різних рівнів особистості. Другий варіант: провести факторний аналіз одночасно для всіх показників індивідуально-психологічних властивостей особистості журналіста, та виділити кілька основних факторів, використовуючи ортогональне обертання Варімакс, яке виключає наявність кореляцій між факторами, а отже, допоможе уникнути мультиколінеарності. З огляду на вищезазначене був обраний другий варіант.

Результат описаної вище процедури представлений у Додатку В, де за допомогою факторного аналізу об'єднуються показники наступних суб'єктивних детермінант: властивостей особистості, рефлексивності (яка є джерелом формування ПС) та стажу роботи. Підкреслимо, що зазначена

процедура та усі подальші операції у цьому підрозділі проводяться виключно на результатах групи j .

Отримані 8 факторів можна назвати так:

1) готовність до комунікації (об'єднує більшість структур темпераменту, фактори за опитувальником Кеттелла: F_2 – екстравертованість, H – активність, F – експресивність, Q_2 – конформізм, A – товариськість, M – практичність, а також зовнішню негативну мотивацію – негативний коефіцієнт, соціальний інтелект);

2) тривожність (F_1 – тривога, O – тривожність, Q_4 – напруженість, C – емоційна нестабільність, Q_3 – низький самоконтроль, а також емоційність та соціальна емоційність як складові темпераменту);

3) рефлексивність (F_3 – нерішучість, I – чутливість, G – добросовісність, а також рефлексивність);

4) вмотивованість (N – прямолінійність, кар'єрна стійкість та причетність, позитивна внутрішня і зовнішня мотивація);

5) новаторство (Q_1 – радикалізм, F_4 – незалежність, E – домінантність та цінність пізнання);

6) соціальні цінності (цінності статусу, соціальної активності, поваги від інших, гедонізму та відпочинку);

7) базові цінності (цінності милосердя, матеріального благополуччя, любові, здоров'я та спілкування);

8) обізнаність (V – інтелект, L – підозрілість та величина професійного стажу).

Якщо шкала з методики Кеттелла мала негативний коефіцієнт, то вона згадувалася під назвою полюса мінімальних значень, як у випадку зі шкалою C «емоційна нестабільність/ стабільність», згаданої як « C – емоційна нестабільність».

Також в теоретичній моделі є об'єктивні фактори, тобто зовнішні відносно суб'єкта праці змінні. Нагадаємо, що до них відносяться рівень доходів, частота отримання відгуків від аудиторії, об'єм цієї аудиторії,

значущість отриманих нагород, публікації у сторонніх та іноземних ЗМІ. Ці змінні закодовані у порядкових шкалах, тому для проведення подальших статистичних операцій з ними, знову ж таки, необхідно провести процедуру зниження розмірності даних із використанням обертання Варімакс (результат відображений у таблиці 3.1). Число факторів було обрано виходячи не із критерію кам'янистого осипу Кеттелла, а з міркувань доречності.

Таблиця 3.1

Факторний аналіз об'єктивних детермінант професійної самооцінки

	Компонента	
	1	2
Рівень доходів	,776	,101
Об'єм аудиторії	,757	-,333
Відгуки аудиторії	,601	,325
Нагороди	-,020	,727
Запити від інших ЗМІ	,227	,624
Публікації в іноземних ЗМІ	-,048	,603

Отже, рівень доходів, об'єм аудиторії та відгуки аудиторії були об'єднані у один фактор, оскільки вони так чи інакше відображають масштаб медіа, де працює журналіст: зазвичай заробітна плата вища у великих ЗМІ, об'єм аудиторії та кількість відгуків також. З цієї причини перший фактор можемо назвати «масштаб медіа».

Другий фактор, пов'язаний із популярністю та іміджем журналіста: наскільки престижні нагороди він має, чи прагнуть медіа співпрацювати з ним, надсилаючи йому запити на створення матеріалів, чи має він публікації в іноземних ЗМІ. Другий фактор можна назвати «репутаційним фактором».

Тепер перевіримо, чи є кореляції між виокремленими вісьмома факторами суб'єктивних детермінант та двома факторами об'єктивних детермінант (див. табл. 3.2). Виявлена всього одна значуща кореляція слабкої сили, що є недостатнім для виникнення ефекту мультиколінеарності [43]. Отже, виокремлені фактори придатні до використання у регресійному аналізі.

Таблиця 3.2

Кореляція факторів об'єктивних детермінант із факторами
індивідуально-психологічних властивостей

		1	2	3	4	5	6	7	8
Масштаб медіа	Коеф. Пірсона	,067	-,189	,123	,165	-,067	-,037	-,057	,138
	Знч.(2- сторон)	,494	,051	,207	,090	,493	,703	,556	,155
Репута- ційний фактор	Коеф. Пірсона	-,031	-,190	-,118	,088	,160	,112	-,104	,399**
	Знч.(2- сторон)	,748	,050	,224	,365	,100	,249	,285	,000

Пояснення до таблиці 3.2: цифри у верхньому рядку відповідають наступним факторам-детермінантам: 1 – готовність до комунікації, 2 – тривожність, 3 – рефлексивність, 4 – вмотивованість, 5 – новаторство, 6 – соціальні цінності, 7 – базові цінності, 8 – обізнаність.

Залежною змінною має виступити інтегральний показник ПС, який також можна вивести за допомогою факторного аналізу. Перед тим як це зробити, зазначимо, що результати методики Будассі С.А. – це показники коефіцієнта кореляції Спірмена, які непридатні для подальшої обробки. З цієї причини показником самооцінки потенціалу можемо обрати шкалу кар'єрної інтуїції методики «Мотивація кар'єри», оскільки подібна практика вже застосовувалася у дослідженнях [121]. Важливо зазначити, що на попередньому етапі під час зниження розмірності індивідуально-психологічних властивостей шкала кар'єрної інтуїції не включалася у факторний аналіз. Отже, подвійного використання даної шкали не буде.

Склад ПС журналіста є наступним: операційно-діяльнісний аспект – вісім шкал методики дослідження професіоналізму журналіста Закірзянової Л.А.; особистісний аспект – три шкали авторської методики дослідження професійно важливих якостей журналіста; самооцінка потенціалу – шкала кар'єрної інтуїції методики «Мотивація кар'єри»;

самооцінка результату – шкала задоволеності діяльністю опитувальника «Інтегральна задоволеність працею» Фетискіна Н.П. Якщо робити факторизацію за один етап, примусово об'єднавши усі зазначені змінні, то значення різних аспектів ПС буде нівельовано, а вклади змінних – мінімізовано. Тому, для збереження структури ПС, факторизація проводилася у два етапи: спочатку були утворені окремі показники кожної зі складових ПС, а потім ці складові – інтегровані в один фактор.

Внутрішня узгодженість усіх 13 вищезазначених змінних, які відображають різні аспекти професійної самооцінки, становить 0,809. Такий коефіцієнт альфа Кронбаха підтверджує, що мова йде про узгоджені між собою складові, а не про ряд розрізнених показників.

Факторний аналіз шкал методики Закірзянної Л.А. допоміг утворити єдину змінну операційно-діяльнісного аспекту. Найбільший вклад у цей фактор внесла шкала «Здатність керувати собою» (0,736), «Навички розв'язання проблем» (0,671), «Комунікаційна компетентність» (0,670), «Постійний саморозвиток» (0,634), «Цілеспрямованість» (0,607), «Розуміння особливостей журналістської діяльності» (0,503), «Наявність чітких цінностей» (0,415), «Творчий підхід» (0,408). Ключовими м'якими навичками для журналіста виявилися самоконтроль, здатність розв'язувати проблеми та комунікативна компетентність – саме ці змінні внесли найбільші вклади в операційно-діяльнісний аспект. Особистісний аспект був утворений через об'єднання практичних ПВЯ (0,928), когнітивних ПВЯ (0,911) та ПВЯ емоційної стійкості (0,891). Як бачимо, вклад кожної змінної в обох випадках знаходиться на достатньому рівні.

Самооцінка потенціалу та результату вже представлені двома окремими показниками. Отже, усі чотири складові ПС можна об'єднати в інтегральний фактор (див. табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Зведення чотирьох факторів у єдиний інтегральний фактор професійної самооцінки

	Компонента
	1
Особистісний аспект	,792
Самооцінка потенціалу	,735
Операційно-діяльнісний аспект	,726
Самооцінка результату	,657

Як бачимо, усі аспекти вносять суттєві вклади в інтегральний фактор: найбільший вклад за особистісним аспектом, найменший – за самооцінкою результату. Отже, ключову роль у формуванні ПС відіграє саме оцінка власних професійних якостей, вірогідно, тому, що мова йде саме про соціономічний тип професії. Натомість самооцінка результату має найменший вплив, можливо, через те, що журналістам важко оцінити вплив того чи іншого матеріалу на аудиторію або суспільство; загальна тенденція вимальовується лише з часом, а не одномоментно.

Співвідношення між різними аспектами у структурі ПС може вказувати на наявність ресурсів для саморозвитку, якщо висока самооцінка потенціалу поєднується із низькою самооцінкою результату. Однак у досліджуваних журналістів самооцінка потенціалу має середній рівень (22 із 30 балів), а самооцінка результату – високий (25 із 36 балів). Як бачимо, описана Реаном А.О. тенденція відсутня у цьому випадку; однак висока самооцінка результату поряд із достатньою самооцінкою потенціалу дозволяє говорити про гармонійний розвиток журналістів як професіоналів.

Якщо говорити про показники інших двох аспектів, то оцінка середнього арифметичного усіх складових операційно-діялісного (7 балів) та особистісного (35 балів) аспектів дозволяють віднести отримані показники до діапазону середніх значень, підтверджуючи нормальність розподілу.

Між шкалами методики Закірзянової Л.А та авторської методики дослідження ПВЯ наявні численні кореляції (див. табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Кореляції між складовими операційно-діяльнісного та особистісного аспектів ПС

		Когнітивні ПВЯ	Емоційної стійкості ПВЯ	Практичні ПВЯ
Здатність керувати собою	Коеф. Пірсона	,121	,343**	,082
	Знч.(2-сторон)	,210	,000	,392
Наявність чітких цінностей	Коеф. Пірсона	,138	,061	,053
	Знч.(2-сторон)	,151	,525	,583
Цілеспрямованість	Коеф. Пірсона	,061	,105	,046
	Знч.(2-сторон)	,525	,273	,631
Постійний саморозвиток	Коеф. Пірсона	,231*	,183	,222*
	Знч.(2-сторон)	,015	,056	,020
Навички розв'язання проблем	Коеф. Пірсона	,303**	,421**	,286**
	Знч.(2-сторон)	,001	,000	,002
Творчий підхід	Коеф. Пірсона	,144	,187	,295**
	Знч.(2-сторон)	,134	,051	,002
Комунікативна компетентність	Коеф. Пірсона	,303**	,343**	,251**
	Знч.(2-сторон)	,001	,000	,008
Розуміння особливостей журналістської діяльності	Коеф. Пірсона	,290**	,179	,154
	Знч.(2-сторон)	,002	,061	,108

** . Кореляція значуща на рівні 0.01

* . Кореляція значуща на рівні 0.05

N=110

Групи ПВЯ, виокремлені за сферами психічного, мають логічно обґрунтовані зв'язки із м'якими навичками. Наприклад, когнітивні ПВЯ корелюють: із комунікативною компетентністю, оскільки містять у собі філологічні здібності; із розумінням особливостей журналістської діяльності,

бо містять у собі професійні знання; із навичками розв'язання проблем, для яких необхідні аналітичне мислення та оперативність; із постійним саморозвитком, який базується на ерудованості та хорошій пам'яті. Те саме стосується інших двох шкал ПВЯ. Водночас «Наявність чітких цінностей» та «Цілеспрямованість» не мають значущих зв'язків із жодною групою ПВЯ. Можливо, розвитку цих м'яких навичок варто приділити особливу увагу у рамках соціально-психологічного тренінгу для журналістів.

Також можемо встановити взаємозв'язки між чотирма складовими ПС за допомогою коефіцієнта кореляції Пірсона та відобразити їх графічно (див. рис. 3.2). Як бачимо, кожен із компонентів статистично значущо та позитивно пов'язаний з усіма іншими складовими ПС. Численність внутрішніх зв'язків у структурі ПС ще раз логічно обґрунтовує доречність виведення її інтегрального показника для регресійного аналізу.

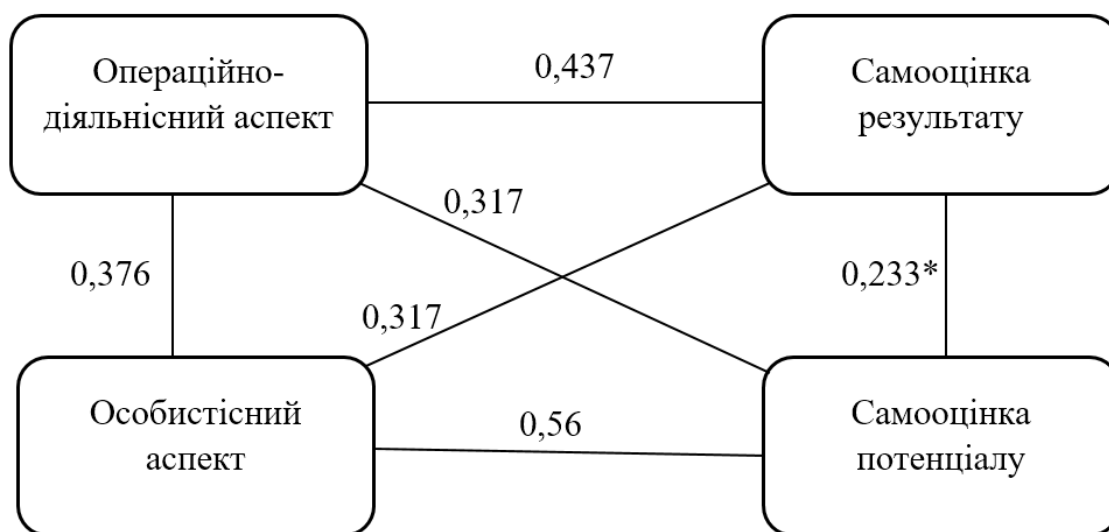


Рис. 3.2. Кореляції між компонентами професійної самооцінки журналістів (зірочкою позначена кореляція зі значущістю $p < 0,05$, інші – значущі на рівні $p < 0,01$)

Після попередньої підготовки та зниження розмірності даних з'являється можливість провести регресійний аналіз методом примусового включення усіх вищезазначених незалежних змінних (об'єктивних та суб'єктивних детермінант) у модель. У результаті отримана регресійна модель

дозволяє передбачити рівень ПС у 58% випадків, проте ряд незалежних змінних є незначущими за своїм впливом: обізнаність, базові цінності та репутаційний фактор. Така ситуація видається цілком логічною: збільшення професійного досвіду (обізнаності) не є необхідною умовою для росту ПС [149]. Як показують результати навіть репутаційний фактор, тобто наявність або відсутність професійних нагород, запитів від сторонніх ЗМІ та публікацій в іноземних медіа суттєвого впливу на рівень ПС журналіста не здійснює.

Вилучивши три вищезгадані фактори отримуємо модель із 56% прогностичною здатністю та наступними предикторами (див. табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Коефіцієнти регресійної моделі

Модель	Нестандартизовані коефіцієнти		Стандартизовані коефіцієнти	t	Знч.
	B	Стд. помилка	Бета		
(Константа)	-,004	,063		-,063	,950
Готовність до комунікації	,207	,064	,216	3,250	,002
Тривожність	-,303	,064	-,319	-4,708	,000
1 Рефлексивність	,311	,065	,320	4,773	,000
Вмотивованість	,389	,071	,373	5,519	,000
Новаторство	,141	,065	,145	2,177	,032
Соціальні цінності	,159	,063	,166	2,505	,014
Масштаб медіа	,239	,067	,249	3,587	,001

Висока вмотивованість (щире бажання розвивати власну кар'єру, працювати на благо свого ЗМІ/ організації), рефлексивність (емпатійність, схильність до самоаналізу), низька тривожність (спокій, емоційна стабільність та впевненість), працевлаштованість у мас-медіа (гідна оплата праці, можливість працювати на широку аудиторію та отримувати від неї зворотний зв'язок), готовність до комунікації (відкритість, товариськість, сміливість), соціальні цінності (амбіційність, прагнення завоювати певний статус, повагу,

проявити соціальну активність) і новаторство (рішучість, відкритість до нового) є основними детермінантами ПС журналіста.

Однак цей список детермінант не є остаточним та вичерпним. Прогностична здатність отриманої регресійної моделі показує 56%, отже наявні ті фактори, які не ввійшли у дане дослідження, як-от: вплив референтної групи, сім'ї та робочого колективу, статус журналіста у даному колективі, психофізіологічна ціна успішності тощо.

Водночас є можливість додати до регресійної моделі ті змінні, які не були зазначені у теоретичній моделі, а саме суб'єктивні характеристики успішності журналіста: оцінка довіри аудиторії, ступеня впізнаваності власного образу у медіапросторі, здатності вплинути на думку читачів або глядачів. Об'єктивні детермінанти за сумісництвом є об'єктивними факторами успішності, отже якщо додати до регресійної моделі суб'єктивні фактори успішності, то можна говорити про взаємозалежність між ПС та успішністю (ПС ↔ успішність).

Якщо об'єднати суб'єктивні характеристики успішності у єдиний фактор, то його можна назвати «Образ журналіста в очах аудиторії». Вклади у даний фактор є наступними: «Довіра аудиторії» (0,783), «Впізнаваність» (0,768), «Вплив на аудиторію» (0,678). Однак три вищезазначені характеристики не вичерпують повністю суб'єктивну сторону успішності. Задоволеність обійманою посадою або ж доходами не були включені у факторний аналіз, оскільки дублюють самооцінку результату як задоволеність діяльністю. Кореляція факторів «образ журналіста в очах аудиторії» та «масштаб медіа» становить $r = 0,242$, $p < 0,05$. Така кореляція є слабкою, тому ефекту мультиколінеарності не викличе.

Додавання фактору «образ журналіста в очах аудиторії» у якості незалежної змінної покращує прогностичну здатність регресійної моделі до 60%. Однак фактор «Новаторство» перестав бути значущим, тому він видалений із моделі. Отже, друга регресійна модель ПС та має наступні предиктори (див. табл. 3.6).

Таблиця 3.6

Коефіцієнти другої регресійної моделі

Модель	Нестандартизовані коефіцієнти		Стандартизовані коефіцієнти	t	Знч.
	B	Стд. помилка	Бета		
(Константа)	-,002	,060		-,034	,973
Готовність до комунікації	,178	,061	,186	2,918	,004
Тривожність	-,272	,062	-,286	-4,396	,000
Рефлексивність	,298	,062	,306	4,799	,000
Вмотивованість	,364	,067	,349	5,438	,000
Соціальні цінності	,124	,061	,130	2,040	,044
Масштаб медіа	,180	,065	,188	2,791	,006
Образ журналіста в очах аудиторії	,253	,064	,264	3,940	,000

Якщо проранжувати змінні відповідно ступеня їх впливу на ПС, від більшого до меншого, то послідовність буде наступною: вмотивованість, рефлексивність, тривожність, образ журналіста в очах аудиторії, готовність до комунікації, масштаб медіа, соціальні цінності.

Бачимо, що фактор «Образ журналіста в очах аудиторії» значуще впливає на ПС, отже не лише об'єктивні, але і суб'єктивні характеристики успішності визначають ПС журналіста. Те, що образ журналіста в очах аудиторії впливає на ПС, підкреслює значущість зв'язку журналіста із читачами та глядачами, задля інформування яких він працює.

Однак додавання цього фактору вплинуло і на структуру регресійної моделі та посприяло відсіюванню таких індивідуально-психологічних властивостей як радикалізм, рішучість та домінантність (входили у фактор «Новаторство»). Можна припустити, що образ журналіста в очах аудиторії є відносно константним і журналіст має відповідати своєму іміджу, мати свій особливий стиль, а радикальні зміни у цьому образі призведуть до втрати впливу, впізнаваності та довіри аудиторії.

Отже, обидві регресійні моделі мають приблизно однакову прогностичну здатність (близько 60%) і в обох випадках значущими предикторами ПС є: вмотивованість, рефлексивність, тривожність (негативний вплив), готовність до комунікації, масштаб медіа та соціальні цінності. Фактори «Новаторство» та «Образ журналіста в очах аудиторії» вступають у певну суперечність у рамках моделі, тому вони наявні у різних версіях регресійної моделі детермінант ПС.

У кожній із поданих регресійних моделей єдиним фактором, який здійснює негативний вплив на ПС журналістів, є фактор тривожності, де центральним елементом є, власне, сама тривожність – одна з індивідуально-психологічних властивостей психологічного рівня особистості журналіста [33]. Якщо говорити про тривожність як властивість особистості (у дослідженні представлена як фактор О за Кеттелом), то вона має статистично значущі негативні зв'язки як з інтегральним показником ПС, так і з кількома компонентами ПС (див. табл. 3.7).

Таблиця 3.7

Кореляційні зв'язки між тривожністю та складовими професійної самооцінки

№	Складова професійної самооцінки	Міра її кореляції із тривожністю	Рівень значущості
1	Професійна самооцінка (інтегральний показник)	-0,302	0,001
2	Операційно-діяльнісний аспект	-0,316	0,001
3	Особистісний аспект	-0,103	0,282
4	Самооцінка потенціалу	-0,146	0,127
5	Самооцінка результату	-0,340	0,000

Попри слабкість кореляцій, тривожність обернено пропорційно пов'язана із самооцінкою, тому журналістам, у рамках соціально-психологічного тренінгу, варто працювати саме над контролем власної

тривожності, вмінням опанувати себе та налаштовуватися на позитивний результат або ж знижувати значущість тих чи інших подій.

Щоб краще зрозуміти природу тривожності та її джерела звернемося до теорії інтегральної індивідуальності, на якій і базується запропонована рівнева структура особистості журналіста. У теорії Мерліна В.С. каузальні зв'язки можуть існувати виключно всередині одного рівня індивідуальності [110]. Це твердження можна перевірити за допомогою створення регресійної моделі, у якій предикторами будуть виступати властивості психологічного рівня особистості журналіста, які корелюють із тривожністю.

Загалом, тривожність має зв'язки з іншими властивостями особистості як всередині психологічного рівня, так і поза ним (див. табл. 3.8).

Таблиця 3.8

Кореляційні зв'язки між тривожністю та індивідуально-психологічними властивостями інших рівнів

№	Властивість	Міра кореляції із тривожністю	Рівень значущості
1	Ергічність	-,247	,009
2	Пластичність	-,291	,002
3	Емоційність	,484	,000
4	Соціальна емоційність	,583	,000
5	Емоційна нестабільність/ стабільність (фактор С)	-,420	,000
6	Підкореність/домінантність (Е)	-,237	,013
7	Сором'язливість/смівливість (Н)	-,211	,027
8	Довірливість/ підозрілість (L)	,231	,015
9	Низький/ високий рівень самоконтролю (Q ₃)	-,415	,000
10	Розслабленість/ напруженість (Q ₄)	,530	,000
11	Рівень тривоги (F ₁)	,816	,000
12	Чутливість/ рішучість (F ₃)	-,255	,007
13	Цінність відпочинку	,215	,024
14	Цінність поваги	,243	,010

Зокрема, для вибірки журналістів було встановлено кореляції тривожності з ергічністю, пластичністю, емоційністю, соціальною емоційністю на психофізіологічному рівні, а також цінністю відпочинку та

поваги на соціально-психологічному; також наявні численні кореляції у рамках психологічного рівня.

Кореляції з ергічністю та пластичністю, очікувано, є негативними, оскільки ці властивості допомагають в адаптації до зовнішніх умов, тоді як тривожність є ознакою дезадаптації. Разом з тим, зв'язки з емоційністю та соціальною емоційністю, які показують ступінь концентрації на власних невдачах, є позитивними. Цінності відпочинку та поваги також корелюють із тривожністю, бо перша пов'язана із рекреацією після нервово-психічного виснаження, а друга – із думкою оточення. Наприклад, більш тривожні люди внаслідок більшого психічного напруження швидше втомлюються і більше цінують відпочинок; або ж ті, хто прагне більше відпочивати, менше часу приділяють роботі й тому мають вищу тривожність щодо результатів цієї роботи. У випадку з цінністю поваги: люди, для яких думка сторонніх та їх повага важливіші, мають вищий рівень тривожності; або ж вища тривожність призводить до того, що повага оточення виходить на перше місце.

Властивості психологічного рівня особистості журналіста, які корелюють із тривожністю, за допомогою факторного аналізу можна об'єднати у два фактори: фактор нейротизму (F_1 , Q_4 , C , Q_3 , L , H) та фактор рішучості (E , F_3). Коефіцієнти вкладів у фактор нейротизму наступні: F_1 (0,964), Q_4 (0,749), C (-0,734), Q_3 (-0,628), L (0,477), H (-0,188). Ті змінні, коефіцієнти яких є від'ємними, також мають негативні кореляції із тривожністю. На противагу цьому вклади у фактор рішучості є позитивними: E (0,805), F_3 (0,745). Однак сам фактор негативно корелює із тривожністю.

Якщо залежною змінною виступає тривожність, а незалежними – фактори нейротизму та рішучості, то прогностична здатність створеної регресійної моделі становить 53%. Вклад фактору нейротизму ($\beta=0,682$, $t=10,254$, $p<0,01$) більш значний, ніж фактору рішучості ($\beta=-0,246$, $t = -3,701$, $p<0,01$). Останній до того ж негативно впливає на рівень тривожності.

Всередині одного рівня особистості дійсно наявні причинно-наслідкові зв'язки, а тривожність є результатом напруги, емоційної нестабільності,

загального рівня тривоги, сором'язливості, підозрілості, відсутності рішучості. Щоб побороти тривожність необхідно працювати над кожною із цих властивостей.

Розгляд детермінант ПС тісно пов'язаний із наступним питанням: чи можна вважати ПС інтегруючим утворенням особистості журналіста? Пошук відповіді розпочнемо із розгляду кореляційних зв'язків ПС з індивідуально-психологічними властивостями (див. Додаток Г). Встановлено позитивні зв'язки між інтегральним показником ПС та: рефлексивністю, ергічністю, соціальною ергічністю, пластичністю, соціальним темпом, замкнутістю/товариськістю (фактор А за Кеттеллом), емоційною нестабільністю/стабільністю (фактор С), низькою/ високою нормативністю поведінки (фактор G), жорсткістю/ чутливістю (фактор I), інтровертованістю/екстравертованістю (фактор F₂), внутрішньою та зовнішньою позитивною мотивацією, кар'єрною стійкістю, кар'єрною причетністю, соціальним інтелектом і цінністю здоров'я.

Негативні зв'язки наявні із: емоційністю та соціальною емоційністю, спокоєм/ тривожністю (фактор O), конформізмом/ нонконформізмом (фактор Q₂), рівнем тривоги (фактор F₁). Всі згадані зв'язки є статистично значущими, а їх сила – переважно низька (лише кореляція із соціальним інтелектом є середньою за силою $r = 0,526$).

Розглянемо детальніше зв'язки ПС із комунікативними властивостями, які є ключовими для журналіста. Зв'язок «ПС-товариськість» є слабким ($r = 0,215$, $p < 0,05$), але він вказує, що вища товариськість пов'язана із вищою ПС і навпаки. Можливим поясненням цьому є рівень конформності особистості. Якщо застосувати часткову кореляцію до зв'язку «ПС-товариськість», виключивши вплив конформізму, то отримаємо $r = 0,134$, $p = 0,166$ або $p > 0,05$. Кореляція між товариськістю та ПС стала слабшою і втратила свою статистичну значущість. Отже, зв'язок «ПС-товариськість» дійсно залежить від конформності особистості.

Середнє значення фактору Q_2 по групі журналістів становить 4,9 стен; даний показник можна розцінювати як середній, тобто проміжний між конформністю та нонконформністю. Діяльність журналіста можна назвати індивідуально-колективною, тобто необхідно утримувати баланс між цими двома полюсами.

Зв'язок «ПС-нонконформізм» ($r = -0,265$, $p < 0,01$) також має свою причину. Якщо прибрати вплив соціального інтелекту на зв'язок «ПС-нонконформізм», то його сила зменшиться і він стане статистично незначущим ($r = -0,114$, $p = 0,238$ або $p > 0,05$). Отже, конформність та товариськість журналіста, вміння підлаштуватися під запити колективу та політику ЗМІ є елементами складнішого конструкта – соціального інтелекту. Цей невеликий відступ дозволяє зрозуміти як у структурі особистості пов'язані властивості різних рівнів.

ПС корелює із властивостями кожного із трьох різних рівнів особистості, але цих зв'язків недостатньо аби визнати її міжрівневим утворенням. ПС може виступати інтегральним утворенням, якщо під її впливом трансформуються зв'язки між властивостями різних рівнів особистості: виникають нові та розпадаються старі (тут ми послуговуємося теорією інтегральної індивідуальності Мерліна В.С. та доробками його послідовників [61, 178]). У ролі міжрівневих структур, які опосередковують зв'язки між властивостями різних рівнів інтегральної індивідуальності, можуть виступати наступні феномени: мотивація, стиль діяльності, релігійна активність тощо [59].

Щоб перевірити, чи змінюється структура різнорівневих зв'язків особистості під впливом ПС, порівняємо результати кореляційного аналізу із результатами методу часткових кореляцій [27]. Оскільки індивідуально-психологічних властивостей у даному дослідженні дуже багато, то будь-яка кореляційна матриця або схема буде надто громіздкою, аби її можна було адекватно проінтерпретувати. Зручніше обрати по одній властивості на кожному рівні особистості та по черзі проінтерпретувати її зв'язки із

властивостями інших рівнів, порівнюючи результати класичного кореляційного аналізу та часткових кореляцій, що виключатимуть вплив ПС.

Розпочнемо із рівня психологічних властивостей, до якого належить така риса як конформізм-нонконформізм (Q_2). Зв'язки фактору Q_2 з індивідуально-психологічними властивостями інших рівнів є, переважно, негативними, враховуючи, що полюс максимальних значень цієї змінної відповідає нонконформізму, а мінімальних – навпаки, конформності.

Результат часткових кореляцій, де вплив ПС на зв'язки між властивостями нівелюється, представлений у вигляді схеми (див. рис. 3.3).



Рис. 3.3. Зв'язки нонконформізму та індивідуально-психологічних властивостей інших рівнів без впливу професійної самооцінки (зірочка позначає значущість зв'язку на рівні $p < 0,05$)

Для зручності на рисунку наводяться лише ті змінні, зв'язки із якими є статистично значущими та змінюються залежно від впливу ПС. Загалом змінна Q_2 має негативні кореляції із: соціальною ергічністю, темпом, соціальним темпом, соціальним інтелектом, цінностями статусу, соціальної активності та спілкування; позитивними є зв'язки із соціальною емоційністю, зовнішньою негативною мотивацією та цінністю пізнання. Однак для того аби не перевантажувати сприйняття на схемі відображений лише зв'язок із цінністю пізнання, який під впливом ПС розривається (див. рис. 3.4).

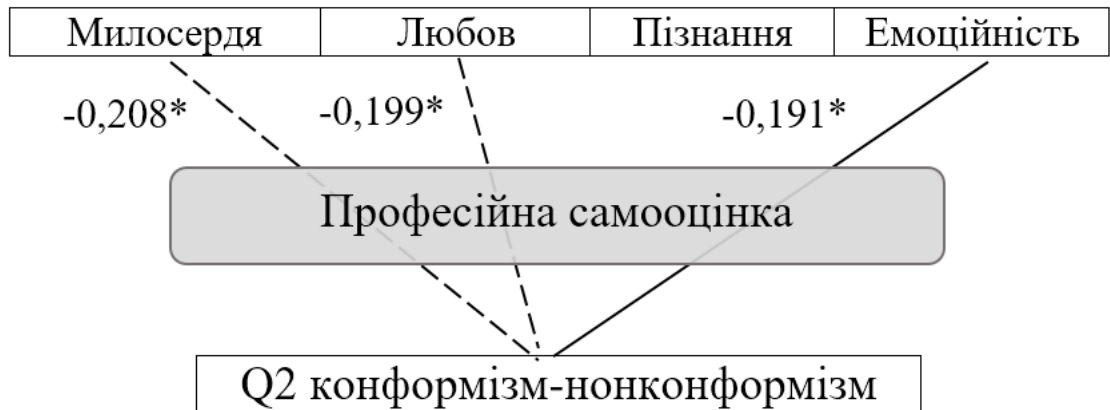


Рис. 3.4. Зв'язки нонконформізму та індивідуально-психологічних властивостей інших рівнів, які утворилися під впливом професійної самооцінки (зірочка позначає значущість зв'язку на рівні $p < 0,05$)

На рис. 3.4 представлено результат кореляційного аналізу (двосторонній, коефіцієнт Пірсона), де присутній вплив ПС. Зв'язок між нонконформізмом та цінністю пізнання перестає бути статистично значущим, але з'являються значущі негативні кореляції із цінностями милосердя та любові, а також емоційністю.

Зв'язок цінності пізнання та нонконформізму обумовлений тим, що фактор Q₂ у методиці Кеттелла характеризується також кмітливістю, прагненням мати власну думку, незалежністю та відсутністю потреби у схваленні власної точки зору. Однак для журналіста однаково необхідні висока цінність пізнання та баланс конформізму-нонконформізму, саме тому ПС розриває зв'язок між цими індивідуально-психологічними властивостями.

Водночас формуються зв'язки між конформізмом та емоційністю, а також цінностями милосердя та любові. Кореляція з емоційністю як структурою темпераменту є позитивною, отже, зростання нонконформізму пов'язано з ростом чутливості журналіста до невдач у власній роботі. Підґрунтя такого зв'язку стає зрозумілим, якщо взяти до уваги зворотні кореляції із цінностями милосердя та любові: у цьому випадку конформізм виступає складовою соціального інтелекту, сприяє налагоджуванню зв'язків з іншими людьми, вияву альтруїзму тощо. Тобто, у професійному контексті для

журналіста конформізм є тією якістю, що лежить в основі його комунікативної діяльності. Підтвердженням цьому слугує зв'язок між соціальним інтелектом та конформізмом/ нонконформізмом (коефіцієнт Пірсона, двосторонній, $r = - 0,329, p < 0,01$).

Саме тому зміщення у бік нонконформізму пов'язано із певним протиставленням себе соціуму, відривом від нього, вищою емоційністю, тобто чутливістю до невдач, а також меншою значущістю любові та милосердя у стосунках з оточенням. Якщо ж ми говоримо про кореляцію, то ріст чутливості до невдач та зниження значущості альтруїстичних цінностей з різних причин також можуть загострити стосунки з оточенням та сприяти віддаленню від них, росту нонконформізму. Натомість конформізм пов'язаний із високою оцінкою любові та милосердя, а також низькою чутливістю до невдач, що опосередковується самооцінкою журналіста.

Аналогічну ситуацію можна спостерігати, розглядаючи властивості інших рівнів. Конформність була обрана як властивість психологічного рівня особистості. Якщо ж розглядати психофізіологічний рівень, то першою у списку структур темпераменту є ергічність, яка має наступні зв'язки (див. рис. 3.5).

Загалом ергічність пов'язана з експресивністю (F), сміливістю (H), практичністю (M, негативний зв'язок), екстравертованістю (F₂), рішучістю (F₃), зовнішньою позитивною мотивацією (негативний зв'язок), зовнішньою негативною мотивацією (негативний зв'язок), цінностями пізнання, соціального статусу, соціальної активності та любові.

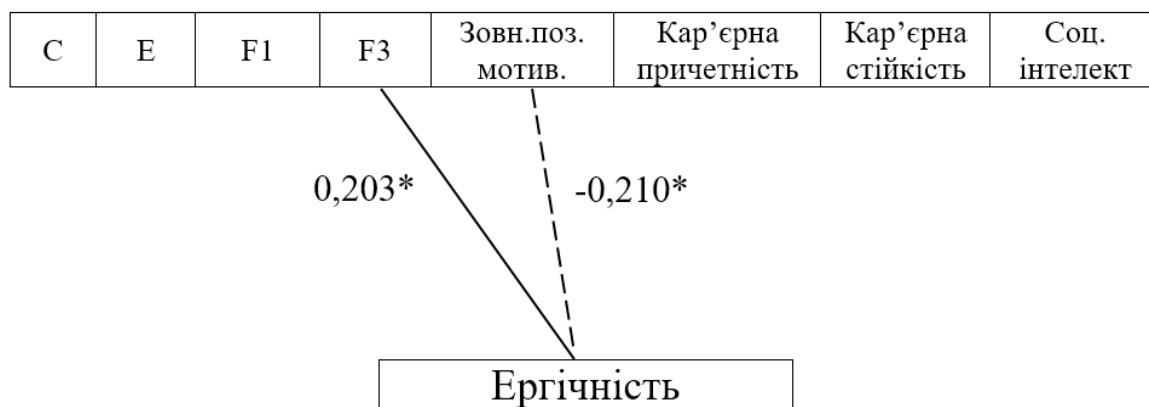


Рис. 3.5. Зв'язки ергічності та індивідуально-психологічних властивостей інших рівнів без впливу професійної самооцінки (зірочка позначає значущість зв'язку на рівні $p < 0,05$)

Під впливом ПС структура змінюється: розпадаються зв'язки із рішучістю (F_3) та зовнішньою позитивною мотивацією, але формуються зв'язки з емоційною стабільністю (С), домінантністю (Е), спокоєм (F_1), кар'єрною причетністю, кар'єрною стійкістю та соціальним інтелектом (див. рис. 3.6).

Зв'язок ергічності та рішучості є зрозумілим, адже прагнення пізнавати світ та працювати тісно пов'язане з ініціативністю. Згадаємо, що фактор рефлексивності (у якому поєднуються шкали F_3 та І, що містять у собі полюс чутливості) позитивно впливає на самооцінку, тобто, саме чутливість, а не рішучість, є важливою для журналіста. Тому цей зв'язок розривається під впливом ПС. Зовнішня позитивна мотивація негативно корелює з ергічністю, оскільки передбачає примат певного заохочення перед власним інтересом. Натомість у професійній діяльності зовнішня мотивація із часом виходить на перший план [144]. Саме тому цей зв'язок також розривається. Зазначимо, що розрив зв'язків передбачає, що вони перестають бути статистично значущими.

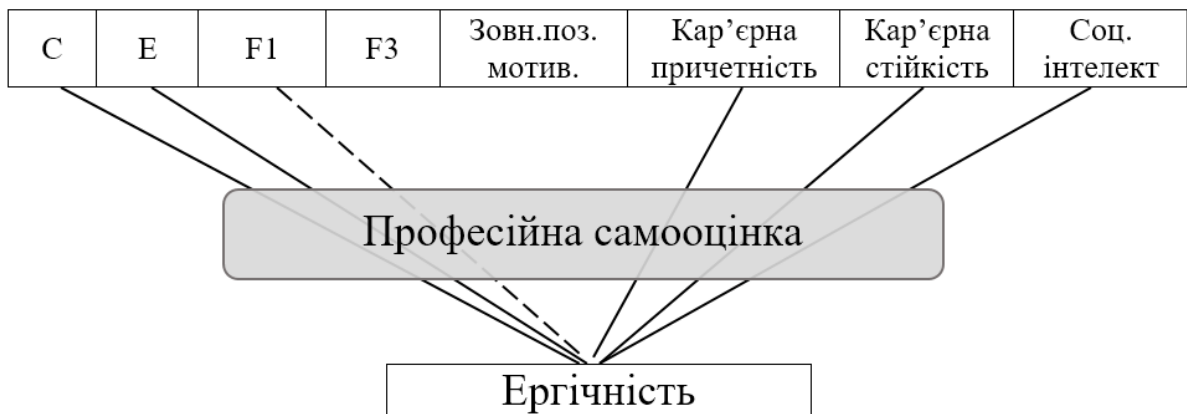


Рис. 3.6. Зв'язки ергічності та індивідуально-психологічних властивостей інших рівнів, які утворилися під впливом професійної самооцінки

Тепер кілька слів стосовно новоутворених зв'язків. З підвищенням ергічності знижується рівень тривоги (F_1) і навпаки. Ергічність пов'язана з інтересом та готовністю до діяльності. Тривога, навпаки, асоціюється із нестійкістю та нейротизмом, тому їх зв'язок є зворотним. Оскільки цей зв'язок опосередкований самооцінкою, то це означає, що в рамках професійної діяльності тривога менш притаманна тим, хто відчуває інтерес до власної професії та готовність працювати. Це припущення також підтверджується позитивною кореляцією між ергічністю та емоційною стабільністю (C), т.я. остання є антиподом тривожності.

Розірваний зв'язок із рішучістю компенсується новим зв'язком із домінантністю (E), яка також пояснюється як незалежність суджень, впливовість та досягнення певного соціального статусу, що є важливим для журналіста.

Окрім того, ергічність як прояв інтересу до навколишнього світу, пов'язана із ростом соціального інтелекту. Причинно-наслідкові зв'язки між рівнями інтегральної індивідуальності (особистості) можливі лише через проміжну ланку. Тут такою ланкою виступає ПС: ергічність, по аналогії із комунікативними властивостями, стає підґрунтям для розвитку соціального інтелекту. Зв'язки ергічності із кар'єрною причетністю та кар'єрною стійкістю

знову ж таки показують, що ергічність є потужною основою для розвитку мотивації професійної діяльності.

Серед властивостей соціально-психологічного рівня детермінації ключове місце займає соціальний інтелект, який корелює із: соціальною ергічністю, пластичністю, соціальним темпом, експресивністю (F), сміливістю (H), конформізмом (Q₂, негативний зв'язок), екстравертованістю (F₂), цінністю матеріального благополуччя, зовнішньою позитивною мотивацією (негативний зв'язок). ПС додає до цього списку ще ряд зв'язків (див. рис. 3.7).

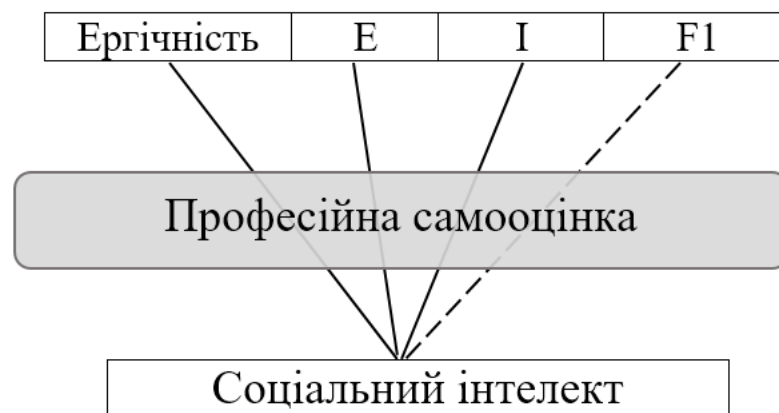


Рис. 3.7. Зв'язки соціального інтелекту та індивідуально-психологічних властивостей інших рівнів, які утворилися під впливом професійної самооцінки

У випадку із соціальним інтелектом ПС розриває негативний зв'язок із зовнішньою позитивною мотивацією, оскільки у професійній діяльності зовнішня мотивація відіграє значну роль, тоді як за її межами – може свідчити про недостатню активність особистості.

Також завдяки впливу ПС утворюються нові зв'язки: з ергічністю, домінантністю (Е), чутливістю (І) та рівнем тривоги (F₁, обернений зв'язок). Пояснення наведені вище актуальні й для цього випадку: ергічність, домінантність (пов'язана із соціальним статусом та впливовістю) та чутливість (яка у методиці Кеттелла пов'язана також зі схильністю до емпатії та розвинутою уявою) виступають основою для соціального інтелекту як утворення вищого рівня. Те саме можна сказати й про рівень тривоги: низький

рівень тривоги – запорука благополуччя загалом та у комунікативній сфері зокрема; і навпаки, розвинутий соціальний інтелект дозволяє прогнозувати розвиток тих чи інших соціальних ситуацій, а отже, знижувати рівень тривоги.

Як бачимо, ПС дійсно трансформує зв'язки між властивостями різних рівнів, руйнуючи одні та створюючи інші, отже, її можна вважати повноцінним міжрівневим утворенням особистості журналіста.

Отже, у рамках даного підрозділу ми розв'язали задачу по перевірці статистичної якості теоретичної моделі детермінант ПС журналіста, виявивши, що її прогностична здатність сягає близько 56%. Крім того, у процесі дослідження було виявлено ще одну суттєву детермінанту ПС – образ журналіста в очах аудиторії. На основі запропонованих об'єктивних та суб'єктивних детермінант – вмотивованості, рефлексивності, образу журналіста, тривожності, готовності до комунікації, масштабу медіа, соціальних цінностей та новаторства – можна більше ніж у половині випадків передбачити рівень самооцінки журналіста, а також вплинути на нього, регулюючи ці детермінанти.

3.2. Порівняння індивідуально-психологічних властивостей журналістів, представників інших професій та студентів

Для проведення адекватного порівняння вирівнюємо групи j та d за параметрами чисельності та віку, отримавши: j – 62 досліджуваних, 14 чоловіків та 48 жінок із середнім віком 28 років; d – 62 досліджуваних, 20 чоловіків та 42 жінки, середнім віком 28 років.

Порівняємо показники індивідуально-психологічних властивостей представників виокремлених груп, використовуючи t -критерій Стьюдента для незалежних груп [25]. Розпочнемо з індивідуально-психологічних властивостей психофізіологічного рівня особистості журналіста, тобто, із

властивостей темпераменту, виміряних за допомогою опитувальника структури темпераменту Русалова В.М. (див. табл. 3.9).

Таблиця 3.9

Показники складових структур темпераменту у групах j та d

	Середнє значення показника у групі j	Середнє значення показника у групі d	Рівень значущості t -критерія
Предметна ергічність	7,3	6,1	0,033
Соціальна ергічність	7,8	6,1	0,005
Пластичність	8,8	7,2	0,012
Соціальна пластичність	6,4	5,4	0,021
Темп/швидкість	7,8	6,3	0,007
Соціальний темп	8,5	6,6	0,000
Емоційність	7,8	7,7	0,896
Соціальна емоційність	7,7	8,7	0,031

Група j випереджає групу d за предметною ергічністю – прагненням пізнавати навколишній світ, працювати фізично та розумово, соціальною ергічністю – комунікабельністю, потребою у спілкуванні та лідерстві, пластичністю – вмінням переключатися з одного на інше, соціальною пластичністю – легкістю включення у комунікацію, темпом – швидкістю рухів та реакцій при виконанні робочих операцій, соціальним темпом – швидкістю мовлення і мовленнєворухових актів. Тобто, за темпераментом журналісти є більш рухливими, активними, витривалими та комунікабельними, що обґрунтовано вимогами діяльності.

Водночас соціальна емоційність у j нижча, ніж у d , і цей результат є очікуваним. Соціальна емоційність показує ступінь чутливості до невдач у комунікативній сфері, схильність застрягати на обдумуванні тих чи інших діалогів. Журналістам доводиться частіше спілкуватися із різними людьми,

тому концентрація на кожній помилці чи конфлікті, які виникають у спілкуванні, сприяла б швидкому вичерпуванню їх психофізіологічних ресурсів та, урешті, емоційному вигорянню.

Єдиний показник, за яким не було виявлено статистично значущих відмінностей – емоційність, тобто чутливість до певних невдач та проблем в особистому житті та професійній сфері. Вона однакова в обох групах.

Відмінності у структурах темпераменту j та d продиктовані вимогами самої професійної діяльності. До речі, відповідно до отриманих показників тип темпераменту журналістів даної вибірки дійсно наближений до сангвіністичного, як і згадувалося у першому розділі в ході аналізу літератури. Це може говорити про те, що ще на етапі профвідбору та адаптації людина, яка не володіє необхідними властивостями, не зможе адаптуватися до вимог даної професії, або ж змушена буде заплатити високу психофізіологічну ціну.

Далі розглянемо властивості психологічного рівня особистості журналіста, які були виміряні за допомогою Шістнадцятифакторного опитувальника Кеттелла Р. (див. табл. 3.10).

Таблиця 3.10

Показники властивостей психологічного рівня груп j та d

	Середнє значення фактора у групі j	Середнє значення фактора у групі d	Рівень значущості t-критерія
А (закритість-товариськість)	5,1	3,2	0,000
В (інтелект)	6,3	5,3	0,048
Н (сором'язливість-сміливість)	4,9	4,2	0,046
І (жорсткість-чутливість)	5,2	4,5	0,038
F ₂ (інтроверсія-екстраверсія)	5,6	4,4	0,006
F ₃ (чутливість/ рішучість)	6	6,9	0,008
F ₄ (конформність/ незалежність)	5,1	6	0,02

У таблиці 3.10 наведені лише ті властивості, за якими встановлена статистично значуща відмінність. Повна таблиця із порівнянням усіх 16 первинних та 4 вторинних якостей є досить об'ємною, тому вона знаходиться в Додатку Д.

Група j у порівнянні з групою d демонструє більшу товариськість (фактор А), вони більш екстравертовані (F_2), проте, також більш чутливі та схильні до емпатії (І, F_3), більшою мірою залежать від думки групи (F_4). Ці риси відображають необхідність постійно спілкуватися із різними людьми у ході роботи, бути готовими до співробітництва із незнайомими людьми у незнайомих обставинах (Н), бути рефлексивними (І), мати розвинуте та гнучке критичне мислення (В) [17] тощо.

За рештою показників статистично значущих відмінностей не виявлено, однак у групі j нижчі: підозрілість (фактор L, $j - 7$ степенів проти 8 степенів у d), загальна самооцінка (фактор MD: $j - 4$ степенів, $d - 5$ степенів), нонконформізм (Q_2 , $j - 5$ степенів, $d - 6$ степенів), самоконтроль (Q_3 , $j - 5$ степенів, $d - 6$ степенів). Навпаки, вищими є домінантність (E, $j - 6$ степенів, $d - 5$ степенів) та радикалізм (Q_1 , $j - 5$ степенів, $d - 4$ степенів). Усі названі показники, крім підозрливості, лежать у діапазоні середніх значень, тому важко піддаються інтерпретації. Підозрливості у групі j тяжіє до високих значень, але представники d все одно мають вищий її рівень. Це означає, що журналісти схильні довіряти людям навіть більше, ніж представники інших професій.

Однаковими j та d виявився рівень моральної нормативності (G, 5 степенів), практичність-мрійливість (M, 5 степенів), прямолінійність-дипломатичність (N, 5 степенів), напруженість-розслабленість (Q_4 , 6 степенів).

Перейдемо до відмінностей у властивостях соціально-психологічного рівня особистості: цінностях, мотивації та соціальному інтелекті. Розпочнемо із цінностей, середні значення за якими представлені у тому ж Додатку Д. Серед них: відпочинок, матеріальне благополуччя, гедонізм, милосердя, любов, пізнання, високий соціальний статус, повага оточення, соціальна

активність, спілкування та здоров'я. Статистична різниця була встановлена лише за однією з них – матеріальним благополуччям ($t = -3,514, p < 0,01$).

Значення матеріального благополуччя для j нижче, ніж для d . Такий результат можна пояснити дwoяко: по-перше, більшість журналістів приходять у професію з ідеалістичною мотивацією та бажанням змінити світ на краще, а не заробляти [144] і до 30 років така мотивація зберігається. По-друге, заробітна плата журналістів є невисокою [55; 159; 196], особливо у фрилансерів (дохід яких є також нерегулярним), тому матеріальне благополуччя може свідомо відсуватися на задній план. Окрім того, зважаючи на обвинувачення журналістів у статтях «на замовлення» та стійкі стереотипи відносно представників цієї професії [196], не можна виключати вірогідність, що досліджувані несвідомо занижували значущість цінності матеріального благополуччя, даючи відповіді на запитання методики.

Оцінка більшості цінностей у групі j , у порівнянні з d , переважно така сама (відпочинок, гедонізм, любов, пізнання, соціальний статус, повага, спілкування та здоров'я): всі показники входять у діапазон середніх значень. Відмінності наявні в оцінці милосердя ($j - 4$ бали, $d - 4,6$ бала) та соціальної активності ($j - 4$ бали, $d - 3$ бали). Враховуючи кореляцію ергічності із цінністю соціальної активності ($r = 0,319$) можна припустити, що ця складова темпераменту є підґрунтям для розвитку просоціальної позиції.

Ще одним конструктором рівня соціально-психологічних властивостей стала мотивація. Вона досліджувалася за допомогою двох інструментів, тому розглянемо відразу показники двох методик (див. табл. 3.11).

По-перше, це показники методики Замфір К. в модифікації Реана А.О.: зовнішня позитивна та негативна, а також внутрішня мотивація. Як бачимо, внутрішня мотивація у j є більшою, ніж у d ; вона близька до максимального показника 5 балів. Статистичних відмінностей у показниках зовнішньої позитивної мотивації (як-от, гроші, кар'єрне просування, престиж) та зовнішньої негативної мотивації (уникнення критики та покарань) виявлено не було. Однак відмінності у середніх значеннях все ж наявні. У даній вибірці

зовнішня позитивна мотивація для j є більш ефективною, ніж для d , тоді як негативна – справляє більший ефект на d , ніж на j .

Таблиця 3.11

Показники різних видів мотивації у груп j та d

	Середнє значення показника у групі j	Середнє значення показника у групі d	Рівень значущості t-критерія
Внутрішня мотивація	4,6	3,9	0,000
Зовнішня позитивна мотивація	3,7	3,5	0,190
Зовнішня негативна мотивація	2,7	3	0,093
Кар'єрна інтуїція	22	20,4	0,034
Кар'єрна причетність	26,7	23	0,000
Кар'єрна стійкість	25,6	23,8	0,065

Звернемо увагу на те, що обидві групи мають оптимальні мотиваційні профілі, в яких внутрішня мотивація більше зовнішньої, а зовнішня позитивна – вища ніж зовнішня негативна. Це може говорити про щире зацікавлення у власній професії, що є досить типовою для середнього віку по вибірці, 31 рік. Зеєр Е.Ф. зазначає, що це період найбільших досягнень та появи професійного оптимізму у результаті самовизначення людини у професії [72].

Ще одна методика, яка допомагає дослідити складові мотивації фахівця, «Мотивація до кар'єри» авторів Ное А., Ное Р., Баххубера Д. в адаптації Могільовкіна Є.О. Статистичні відмінності між зазначеними групами встановлені за шкалами кар'єрної інтуїції та кар'єрної причетності. Нагадаємо, що показник кар'єрної інтуїції – це самооцінка потенціалу у даному дослідженні. Результати j вищі, ніж у d за усіма шкалами, що вказує на вищу самооцінку потенціалу та лояльність до власної організації/медіа; для даної вибірки також характерна вища адаптивність та прагнення розбудовувати

власну кар'єру. Наведені у таблиці 3.11 показники належать до діапазону середніх значень.

Методика діагностики соціального інтелекту особистості СОІНТ-2 Каліної Н.Ф. передбачає наявність не лише інтегрального показника, але і 43 шкал, які відображають ті чи інші складові соціального інтелекту. Розпочнемо із відмінностей у соціальному інтелекті, які виявилися досить суттєвими (t -критерій, $p < 0,01$): рівень соціального інтелекту j сягає 61,6% від максимального показника, а d – 53,2%. Для порівняння, авторка методики наводить показники соціального інтелекту управлінців (82%), педагогів (54%) та військовослужбовців (37%).

Отримані результати відповідно до кривої нормального розподілу можна віднести до середніх значень (20-80%). Група j випереджає d за рівнем соціального інтелекту, що є цілком логічним: журналістам необхідно часто комунікувати з людьми, вміти налагоджувати контакт, передбачувати розвиток різних ситуацій, розуміти емоції іншої людини й т.д.

Методика СОІНТ-2 дозволяє також отримати показники 43 конструктів соціального інтелекту, виділених авторкою. На наш погляд, найбільший інтерес становлять ті шкали, за якими була виявлена статистична різниця між групами j і d (Додаток Е). Розглянувши результати можна пересвідчитися, що за усіма 18 показниками група j випереджає групу d . Зокрема, представники j мають більший інтерес до людей, ширший асортимент соціальних навичок, вищу терпимість у соціальних контактах, вміють краще протистояти тиску групи, приймати негативний зворотний зв'язок та критикувати, не ображаючи. Загалом, усі конструкти, за якими була виявлена статистична різниця, можна розділити на такі групи:

- 1) конструкти, які забезпечують роботу у групі (широкий асортимент гнучких навичок поведінки та діяльності у групі, вміння поступитися лідерством, вміння протистояти груповому тиску, інтерес до людини у структурі відносин субординації, вміння стати лідером у чужому соціокультурному середовищі, врахування взаємних симпатій та антипатій

при відборі співробітників, інтерес до мотивів дій підлеглих, вміння налагодити роботу з новачком, вміння розподіляти доручення відповідно до можливостей співробітників);

2) конструкти, необхідні у міжособистісній комунікації (вміння жертвувати своїми інтересами у допомозі іншому, прагнення пристосуватися до партнера, терпимість у соціальних контактах, вміння тактовно критикувати, інтерес до людей);

3) конструкти, що дозволяють вдосконалити власну діяльність та асимілювати новий довід (вміння прийняти негативний зворотний зв'язок, здатність асимілювати нетрадиційний досвід, недогматичне ставлення до соціального досвіду, хороша емпірична навчальність). Як бачимо, переважна більшість конструктів необхідні саме для налагодження роботи у колективі, а також комунікації з іншими людьми – типових для журналіста видів діяльності [180].

Перейдемо до огляду відмінностей у показниках ПС, а саме трьох її складових, оскільки самооцінку потенціалу було розглянуто вище. Розпочнемо з особистісного та операційно-діяльнісного аспектів (див. табл. 3.12). Особистісний аспект складається із трьох груп ПВЯ, відмінності за якими є статистично значущими, а середні значення – вищі у j . Показник практичних ПВЯ у групі d знаходиться на межі низьких та середніх значень, оскільки представники інших професій не володіють тими якостями, що необхідні журналісту. Решта показників у таблиці входять у діапазон середніх значень відповідно до нормативів авторської методики. Окремо зазначимо, що кореляція між шкалами авторського опитувальника та шкалою MD («адекватна-неадекватна самооцінка») із методики Кеттелла є статистично значущою та становить: $r = 0,3$, $p < 0,01$ для шкали когнітивних ПВЯ, $r = 0,3$, $p < 0,01$ для шкали ПВЯ емоційної стійкості, $r = 0,2$, $p < 0,05$ для шкали практичних ПВЯ.

Серед показників методики Закірзянової Л.А., що була використана для оцінки операційно-діяльнісного аспекту, статистична відмінність була

виявлена лише за однією зі шкал. Це шкала «Знання особливостей журналістської діяльності», яка вимірює рівень твердих навичок на відміну від решти шкал, що вимірюють розвиненість універсальних м'яких навичок. Показник 6,8 бала у d (максимально можливий показник – 10 балів) можна пояснити поширеністю у суспільстві стереотипів відносно діяльності журналістів, завдяки яким ця професія здається простою, зрозумілою або, подекуди, навіть несерйозною [94].

Таблиця 3.12

Середні показники складових професійної самооцінки груп j та d

	Середнє значення показника у групі j	Середнє значення показника у групі d	Рівень значущості t -критерія
Особистісний аспект			
Когнітивні ПВЯ	36	31,1	0,000
Емоційної стійкості ПВЯ	34,9	33,3	0,01
Практичні ПВЯ	32,1	29,8	0,034
Операційно-діяльнісний аспект			
Здатність керувати собою	6,7	7,1	0,373
Наявність чітких цінностей	7,2	7,6	0,219
Цілеспрямованість	6,5	6,9	0,285
Постійний саморозвиток	7,8	7,4	0,398
Навички розв'язання проблем	6,8	7,4	0,149
Творчий підхід	6,7	6,6	0,887
Комунікаційна компетентність	7,8	7,5	0,408
Знання особливостей журналістської діяльності	8,4	6,8	0,000

Маємо відзначити, що за багатьма шкалами різниця між групами нівелюється у процесі округлення показників. Однак відставання журналістів

у показниках розв'язання проблем, цілеспрямованості та наявності чітких цінностей підкреслюють необхідність та актуальність проведення soft skills-тренінгів для журналістів.

Ще одним компонентом ПС є самооцінка результату, тобто задоволеності умовами та результатами власної діяльності. Для цього розглянемо статистичні відмінності між шкалами методики «Інтегральна задоволеність працею» Фетискіна Н.П. серед зазначених груп (див. табл. 3.13).

Таблиця 3.13

Середні показники задоволеності діяльністю у j та d

	Середнє значення показника у групі j	Середнє значення показника у групі d	Рівень значущості t-критерія
Інтерес до роботи	3,6 (60%)	3,4 (57%)	0,365
Задоволеність досягненнями у роботі	3,4 (85%)	2,6 (65%)	0,000
Задоволеність взаємовідносинами з колегами	4,8 (80%)	4,2 (70%)	0,008
Задоволеність взаємовідносинами з керівництвом	4,1 (68%)	3,3 (55%)	0,003
Рівень домагань у професійній діяльності	2,4 (60%)	2,5 (63%)	0,651
Відання переваги роботі замість високого заробітку	2 (50%)	2,2 (55%)	0,337
Задоволеність умовами праці	3,3 (83%)	3,1 (78%)	0,227
Професійна відповідальність	1,2 (60%)	0,8 (40%)	0,002
Загальна задоволеність працею	24,7 (69%)	22,1(61%)	0,001

Оскільки кожна зі шкал має власний діапазон оцінок, то для наочного сприймання поряд із кожним показником вказане його відсоткове вираження від максимального значення по шкалі. Усі значення у j можна віднести до високих, крім 50% по шкалі «Відання переваги роботі понад заробітком» (середнє значення). Відставання j від d наявні лише у рівні домагань та віданні переваги роботі замість високого заробітку; однак статистичної різниці між

групами за цими шкалами не виявлено, тому поширювати цю закономірність на генеральну сукупність не можна.

Статистична різниця між групами наявна за половиною шкал із таблиці 3.13 і всі показники цих шкал вищі у *j*. Особливо великий розрив між групами наявний у задоволеності досягненнями та професійній відповідальності. Остання є ключовою у роботі журналіста, пов'язаної із високим рівнем відповідальності перед суспільством.

Наостанок додамо, що задоволеність досягненнями у групі *j* корелює із частотою отримання відгуків ($r = 0,388$, $p < 0,01$, коефіцієнт Спірмена, двосторонній), впізнаваністю ($r = 0,29$, $p < 0,01$), довірою аудиторії ($r = 0,228$, $p < 0,05$).

Ще однією методикою для самооцінювання потенціалу є методика Будассі С.А. Вона дозволяє оцінити ступінь зв'язку між образами Я-ідеального та Я-реального професіонала в еквіваленті коефіцієнта кореляції Спірмена для кожного окремого досліджуваного. Аналіз результатів за даною методикою передбачає віднесення показника досліджуваного до одного із числових діапазонів, що характеризує певну міру зв'язку між Я-образами (див. табл. 3.14).

Таблиця 3.14

Результати за методикою Будассі С.А.

Міра зв'язку між професійними Я-образами	Показник	Відсоток <i>j</i>	Відсоток <i>d</i>
Зворотний зв'язок між Я-реальним та Я-ідеальним (неадекватно занижена самооцінка)	-1...-0,38	4,8%	3,2%
Слабкий зв'язок між Я-реальним та Я-ідеальним (адекватно низька та середня самооцінки)	-0,37...0,37	22,6%	41,9%
Середній або сильний зв'язок між Я-реальним та Я-ідеальним (адекватна середня та висока самооцінки)	0,38...0,89	61,3%	33,9%
Повна ідентичність або збіг образів Я-реального та Я-ідеального (неадекватно завищена самооцінка)	0,9...1	11,3%	21%

Як бачимо, у більшості досліджуваних спостерігається слабкий або сильний зв'язок між Я-реальним та Я-ідеальним і лише у невеликого відсотка цей зв'язок або надто сильний, або надто слабкий. У методиці Будассі С.А. наявні два підходи до оцінки результатів, перший базується на вищезгаданій кореляції між Я-образами, а другий стосується суто рівня самооцінки та її адекватності, а у нашому випадку – рівня самооцінки потенціалу та її адекватності (див. табл. 3.15).

Таблиця 3.15

Рівень самооцінки потенціалу досліджуваних за результатами методики Будассі С.А.

	Показники за методикою	Відсоток j	Відсоток d
Самооцінка занижена Неадекватна	-0,33...-1	5%	3,3%
Самооцінка низька Адекватна	-0,09...-0,32	1,6%	5%
Самооцінка середня Адекватна	0,52...-0,1	31,1%	51,7%
Самооцінка висока Адекватна	0,84...0,53	49,2%	16,7%
Самооцінка завищена Неадекватна	1...0,85	13,1%	23,3%

Більшість досліджуваних мають адекватну самооцінку потенціалу; у групі j превалює адекватна висока самооцінка потенціалу, що зберігає здатність до самокритичності та подальшого самовдосконалення.

Діапазони показників та кількість груп відрізняються в обох випадках. Однак для дослідження самооцінки потенціалу важливий саме зв'язок між образами Я-реального та Я-ідеального професіонала. Ідеальним є той варіант, в якому Я-реальне має помірний зв'язок із Я-ідеальним, але не дублює цей образ, бо саме відмінності між двома образами закладають підґрунтя для подальшого професійного розвитку. Однак ці відмінності мають бути помірними; як писав Роменець В.А., «якщо ідеал та дійсність розходяться, людина стає бездієвою» [143, с. 197], тобто, занадто велика різниця або відсутність зв'язків між Я-реальним та Я-ідеальним демотивують людину.

Отже, якщо загалом говорити про самооцінку потенціалу, то у 83,7% представників *j* та 77,3% представників *d* вона є оптимальною, тобто такою, що сприяє розвитку професіонала.

Перш ніж перейти до подальшого розгляду відмінностей у самооцінці потенціалу та професійних ідеалах, зупинимо увагу на ще одній групі даного дослідження: студентах-журналістах спеціальності «Журналістика та соціальні комунікації» (група *s*).

З очевидних причин повністю вирівняти групу журналістів та студентів за віком неможливо, адже, як зазначалося вище, для входження у групу професійних журналістів необхідно пройти кризу професійної адаптації, яка припадає на 23-25 років [72]. Тому для порівняння індивідуально-психологічних властивостей журналістів та студентів були відібрані дві групи по 48 осіб віком 25 та 19 років відповідно; показники, знову ж таки, порівнювалися за допомогою *t*-критерія Стьюдента (див. табл. 3.16).

Таблиця 3.16

Відмінності індивідуально-психологічних властивостей представників груп *j* та *s*

	Середнє значення у групі <i>j</i>	Середнє значення у групі <i>s</i>	Рівень значущості <i>t</i> -критерія
Ергічність	7,1	5,6	0,016
Соціальна ергічність	8,4	7	0,014
Соціальний темп	8,8	6,9	0,000
A (закритість-товариськість)	5	3,8	0,021
Q ₂ (конформізм-нонконформізм)	4,5	5,6	0,043
F ₄ (конформність)	4,8	6	0,006
Внутрішня мотивація	4,8	4,5	0,03
Кар'єрна причетність	27,1	23,8	0,001
Соціальний інтелект	61%	56%	0,006
Соціальна активність	3,7	3,1	0,035
Розуміння особливостей журн. діяльності	8,4	7,6	0,016
Задоволеність досягненнями	3,2 (80%)	2,8 (70%)	0,031
Професійна відповідальність	1,1 (55%)	0,6 (30%)	0,001

Цікаво, що показники, за якими були виявлені відмінності, переважно ті самі, що й у випадку із групою *d*: ергічність, соціальна ергічність, соціальний темп, товариськість, конформність, соціальний інтелект, внутрішня мотивація, кар'єрна причетність, розуміння особливостей журналістської діяльності, задоволення досягненнями, професійна відповідальність. За усіма цими шкалами, окрім конформізму (Q_2 та F_4), значення представників *s* нижчі, ніж представників *j*. Тяжіння до нонконформізму (6 степенів за F_4) та бунтарства, відкидання авторитетів – це одна з особливостей юнацького віку. В іншому – ситуація аналогічна тій, яка спостерігалася у порівнянні *j* та *d*.

Також виявлена нова відмінність в оцінці соціальної активності, яку можна пояснити через різницю у середньому віці двох груп. Оцінка соціальної активності для досягнення позитивних змін у суспільстві вища у *j*, оскільки прагнення провадити таку активність – основа професійної мотивації та ціннісних орієнтацій журналіста. Водночас юнацький вік – період кристалізації ціннісних орієнтирів, коли людина тільки визначається зі своїми ідеалами та цінностями. До того ж не всі представники *s* дійсно планують займатися журналістикою: 61% планує торувати шлях у даній професії, тоді як 39% гадають, що навряд чи будуть працювати за фахом. Рушієм змін у суспільстві є молодь, тобто люди у віці 24-27 років, отже, логічно, що у групі *j*, де середній вік становить 25 років, значущість даної цінності є вищою.

Звідси можемо зробити ряд висновків. По-перше, студентам необхідно закінчити навчання та пройти етап професійної адаптації, аби стати справжніми журналістами: лише реальний професійний досвід дозволить їм зрозуміти усі тонкощі професійної діяльності та відшліфувати необхідні ПВЯ. По-друге, далеко не всі досліджувані студенти планують працювати за фахом, плюс, вимоги професії відсіють деяких оптантів. По-третє, Я-концепція студента, як представника юнацького віку, є ще не до кінця сформованою, тому її складові, такі як ПВЯ, ПС та Я-образи ще можуть зазнати суттєвих змін.

Результати дослідження демонструють, що студенти-журналісти відрізняються від професійних журналістів переважно за тими ж індивідуально-психологічними властивостями, що і представники інших професій від журналістів. Формування студентів як професіоналів ще не завершено, однак на цій стадії групу s доречніше об'єднати із групою d , ніж із j . Таке об'єднання дозволить спростити подальший аналіз професійних ідеалів, адже отримаємо 2 групи: j – 110 осіб, ds – 110 осіб [28].

Якщо детальніше розглянути методика Будассі С.А., то вона містить список із 48 рис, які й виступають основою для формування вищезазначених професійних образів: досліджуваний обирає 20 ключових для професіонала рис та ранжує їх відповідно до ступеня прояву у Я-реальному та Я-ідеальному. Отже, можна проаналізувати, які риси досліджувані обирали найчастіше та найрідше із 48 запропонованих (Додаток Ж). Більше ніж у 70% випадків представники j обирали наступні якості: вдумливість, працьовитість, наполегливість, розсудливість, самокритичність, надійність, принциповість, справедливість, гуманність. Даний список містить якості, які можна назвати діловими, тобто тими, що необхідні для ефективного виконання різних видів робіт. Найрідше (0-5%) група j обирала такі риси як: безтурботність, легковір'я, черствість, грубість, мстивість, нестриманість, заздрісність, повільність, ніжність, сором'язливість, образливість, нерішучість, боягузтво – тобто ті якості, які або носять відверто негативну конотацію, або жодним чином не допомагають у виконанні професійної діяльності.

Результати по групі ds є схожими: найчастіше обиралися ті самі риси, нехай і в іншому порядку. Єдиним виключенням є така якість як «обережність»: представники ds обрали її у 81% випадків, тоді як представники j – лише у 68%. Можливо, ця якість вийшла на перший план у зв'язку із пандемією COVID-19 або ж у свідомості людей, непов'язаних тісно із журналістикою, дана професія асоціюється із певною небезпекою. Список найменш популярних якостей у ds , як і у групі j , містить негативні риси, що

заважають роботі та шкодять психологічному благополуччю: злопам'ятність, задрісність, нерішучість, образливість, розбещеність, боягузтво, мстивість.

Ще одним інструментом для дослідження професійних ідеалів стали запитання анкети, які дозволили встановити, хто із сучасників чи історичних постатей є професійними прикладами або взірцями в галузі журналістики та які риси притаманні цим людям. Найбільш часто у групі *j* згадувалися такі персоналії як: Георгій Гонгадзе (6%); Яніна Соколова, Алла Мазур та Опра Вінфрі (по 5%); Вахтанг Кіпіані, Віталій Портников, Гарет Джонс, Денис Бігус, Ернест Гемінгвей, Роман Скрипін, Хантер Томпсон (по 4% кожний; Додаток Ж). Зауважимо, що показники є невеликими, оскільки збігів у відповідях виявилось не так багато, а 19% взагалі відмовилися назвати будь-яке ім'я, аргументуючи це тим, що ідеальних людей не існує. Відзначимо також, що в утвореному списку професійних взірців наявні представники різних спеціалізацій, але переважають інтерв'юери та публіцисти, які проводили власні розслідування.

Натомість група *ds* віддала перевагу інтерв'юерам та телеведучим, обираючи представника на роль «ідеального журналіста»: Алла Мазур (8%), Дмитро Гордон (6%), Катерина Осадча (5%) та Георгій Гонгадзе (5%) – знакова постать для української журналістики. Окрім цього, 27% представників *ds* не зазначили жодних професійних прикладів. Роменець В.А. зазначає, що «замолоду ідеал має здебільшого знеособлений характер», і хоча вчений говорить про студентський вік, це частково актуально і для пізньої молодості [143, с. 114].

Також в анкеті пропонувалося зазначити ключові риси, притаманні професійному ідеалу (Додаток Ж). Найбільш популярними у групі *j* стали наступні якості (деякі з них дублюють риси із методики Будассі С.А.): принциповість (21%), професіоналізм (18%), об'єктивність (16%), ерудованість (13%), сміливість (13%), чесність (13%), наполегливість (11%), працьовитість (11%). На думку групи *ds* ідеальному журналісту притаманні: професіоналізм (15%), справедливість (14%), наполегливість (13%),

працьовитість (12%), чесність (12%) та ерудованість (10%). Цікаво, що представники *j* виділяють принциповість та сміливість у якості взірця, тоді як для *ds* ключовою є справедливість.

Професійні ідеали також є суттєвою детермінантою ПС, однак формат даних (якісні дані) не дозволяє включити їх у регресійне рівняння. Натомість можемо припустити, що саме ці ідеали лежать в основі самооцінки потенціалу, тобто у Я-ідеальному образі.

Даний огляд відмінностей між групами *j*, *d* і *s* був одним з етапів встановлення впливу фаху на детермінацію ПС. Отримані дані будуть використані під час пояснення результатів наступного етапу дослідження.

Отже, для всієї вибірки у 220 осіб ще раз проведемо процедури факторного аналізу. По-перше, це зниження розмірності численних індивідуально-психологічних властивостей. Вдалося виокремити схожі за змістом фактори до тих, які згадувалися у попередньому підрозділі (складові подаються у порядку зниження вкладів у фактор):

1) готовність до комунікації (F_2 – екстравертованість, соціальна ергічність, соціальний темп, H – сміливість, темп, соціальна пластичність, Q_2 – конформізм, A – товариськість, F – експресивність, ергічність, пластичність, соціальний інтелект, зовнішня негативна мотивація – від’ємний коефіцієнт, M – практичність, N – прямолінійність);

2) тривожність (F_1 – тривога, O – тривожність, Q_4 – напруженість, соціальна емоційність, емоційність, C – емоційна нестабільність, Q_3 – низький самоконтроль, L – підозрілість);

3) ціннісні орієнтири (любов, спілкування, статус, милосердя, матеріальне благополуччя, здоров’я, повага, гедонізм, соціальна активність, відпочинок);

4) вмотивованість (внутрішня мотивація, кар’єрна причетність, кар’єрна стійкість, зовнішня позитивна мотивація, G – моральна нормативність);

5) рефлексивність (F_3 – чутливість, I – чутливість, рефлексивність, стаж);

б) новаторство (F_4 – незалежність, Q_1 – радикалізм, цінність пізнання, E – домінантність, V – інтелект). Повна таблиця із факторними навантаженнями знаходиться у Додатку И.

Також за допомогою факторного аналізу ще раз формується операційно-діяльнісний аспект, але вже для всієї вибірки: здатність керувати собою (коефіцієнт навантаження 0,785), постійний саморозвиток (0,753), цілеспрямованість (0,697), навички розв'язання проблем (0,681), знання особливостей журналістської діяльності (0,667), творчий підхід (0,651), комунікаційна компетентність (0,645), чіткі цінності (0,592). Аналогічно формується особистісний аспект, об'єднуючи практичні ПВЯ (0,937), когнітивні ПВЯ (0,926) та ПВЯ емоційної стійкості (0,909).

Чотири складові ПС зводяться до єдиного фактора із такими коефіцієнтами: особистісний аспект (0,801), операційно-діяльнісний аспект (0,758), самооцінка потенціалу (0,751), самооцінка результату (0,651). Як і випадку із журналістами на першому місці за величиною вкладу знаходиться саме особистісний аспект, а на останньому – самооцінка результату.

Об'єктивні детермінанти у цьому випадку не можуть бути включені у модель, оскільки вони вимірювалися виключно у журналістів; запитання щодо зворотного зв'язку від аудиторії, міри її довіри й т.д. мають сенс лише для професійних журналістів.

На основі створених факторів можемо побудувати три регресійні моделі для груп j , d , s та порівняти їх між собою. Розпочнемо із моделі для групи j ($N=110$, див. табл. 3.17).

Прогностична здатність моделі для групи j становить 59%. Як бачимо, результат відрізняється від того, який наведено у попередньому підрозділі, адже склад моделі відрізняється.

Таблиця 3.17

Регресійна модель детермінант ПС журналістів (група *j*)

Модель	Нестандартизовані коефіцієнти		Стандартизовані коефіцієнти	t	Знч.
	B	Стд. похибка	Бета		
(Константа)	-,053	,062		-,861	,391
Готовність до комунікації	,299	,055	,357	5,478	,000
1 Тривожність	-,287	,050	-,364	-5,715	,000
Цінності	,154	,064	,160	2,421	,017
Вмотивованість	,615	,069	,589	8,945	,000
Рефлексивність	,238	,054	,284	4,383	,000
Новаторство	,186	,052	,234	3,610	,000

Крім того, суттєвою відмінністю є те, що у цьому випадку усі предиктори здійснюють статистично значущий вплив на ПС. Вмотивованість залишається найбільш впливовою детермінантною ПС, а тривожність – єдиною негативною детермінантою. Готовність до комунікації виходить на третє місце за ступенем впливу, за нею – рефлексивність, новаторство та ціннісні орієнтири.

Наступна регресійна модель створюється для групи *d* (N=62; див. табл. 3.18). У даній моделі всі предиктори також є статистично значущими. Прогностична здатність моделі становить 81%. Якщо порівнювати величини стандартизованих коефіцієнтів у двох моделях, то у моделі для *d* вага вмотивованості є навіть більшою, ніж у журналістів. Загалом, розподіл величин коефіцієнтів у моделі для групи *d* є більш нерівномірним, ніж у моделі для *j*: високий коефіцієнт вмотивованості поєднується із низькими коефіцієнтами решти предикторів. Також на противагу групі *j* у групі *d* цінності здійснюють вдвічі більший вплив на ПС і є другим за величиною предиктором у моделі.

Таблиця 3.18

Регресійна модель детермінант ПС представників інших професій
(група *d*)

Модель	Нестандартизовані коефіцієнти		Стандартизовані коефіцієнти	t	Знч.
	B	Стд. похибка	Бета		
(Константа)	-,002	,093		-,020	,984
Готовність до комунікації	,337	,083	,257	4,081	,000
Тривожність	-,252	,077	-,198	-3,292	,002
Цінності	,312	,064	,304	4,879	,000
Вмотивованість	,651	,058	,681	11,154	,000
Рефлексивність	,239	,086	,176	2,770	,008
Новаторство	,201	,069	,176	2,915	,005

Найменший вплив на ПС представників групи *d* здійснює фактор рефлексивності. Він пов'язаний не лише із самоаналізом, але й із налаштованістю на іншу людину, чутливістю, емпатійністю. Як було встановлено вище, ці властивості краще розвинені у групі *j*, бо необхідні журналісту у професійній діяльності. Саме тому рефлексивність сильніше впливає на ПС групи *j*, ніж групи *d*. Питання впливу ціннісних орієнтацій на ПС та успішність журналіста розглянемо детальніше у пункті 3.4.

Останньою моделлю буде регресійна модель для групи *s* (див. табл. 3.19). Проблема даної моделі полягає у малій кількості спостережень (N=48) та диспропорції у співвідношенні чоловіків та жінок. Ці обмеження можуть бути причиною того, що вплив наступних предикторів виявився незначущим: тривожність, ціннісні орієнтації, рефлексивність та новаторство. Тобто значущими виявилися лише такі незалежні змінні як вмотивованість та готовність до комунікації. Навіть така неякісна модель все одно може передбачити 66% дисперсії ПС представників *s*.

Таблиця 3.19

Регресійна модель детермінант ПС студентів (група *s*)

Модель	Нестандартизовані коефіцієнти		Стандартизовані коефіцієнти	t	Знч.
	B	Стд. похибка	Бета		
(Константа)	,034	,099		,343	,733
Готовність до комунікації	,297	,090	,321	3,308	,002
Тривожність	-,115	,095	-,116	-1,205	,235
Цінності	,169	,089	,190	1,905	,064
Вмотивованість	,692	,091	,758	7,597	,000
Рефлексивність	,110	,118	,096	,935	,355
Новаторство	,125	,117	,104	1,072	,290

Якщо ж спробувати вдосконалити цю модель методом виключення незначущих змінних, то у результаті отримаємо модель із 63% прогностичною здатністю та трьома предикторами: вмотивованістю ($\beta=0,724$, $t=7,663$, $p<0,01$), готовністю до комунікації ($\beta=0,298$, $t=3,205$, $p<0,01$) та ціннісними орієнтаціями ($\beta=0,223$, $t=2,409$, $p<0,05$). Відсіювання тривожності, рефлексивності та новаторства у даній моделі також можна пояснити несформованістю професійної Я-концепції студентів. Можливо, несформованість ПС ускладнює встановлення каузальних зв'язків між цими змінними; або ж проблема полягає в обмеженнях самого дослідження.

У висновку варто відзначити такі результати. По-перше, прогностична здатність моделі створеної для групи *j* є найменшою. Це підкреслює складність та багатоаспектність проблеми дослідження детермінант ПС журналіста. На ПС впливають численні фактори, у т.ч. об'єктивні детермінанти, які не враховувалися у даній моделі.

По-друге, вага детермінант відрізняється залежно від фаху: для групи *d* цінності є одним із ключових предикторів ПС, тоді як для *j* – їх вплив мінімальний. Сила впливу ключової в обох випадках детермінанти – вмотивованості – також відрізняється. Рефлексивність є важливою

детермінантою ПС представників j (що пов'язано із вищою чутливістю представників даної групи), але для d – останній за впливовістю фактор. У представників s , які ще не мають фаху (їх навчання не завершене) частина детермінант виявилася незначущою. Це також може говорити на користь того, що їх ПС знаходиться на дифузному або ситуативному рівнях [90].

По-третє, вмотивованість та готовність до комунікації виявилися універсальними предикторами ПС незалежно від фаху досліджуваних.

Вплив фаху позначається на індивідуально-психологічних властивостях, отже, і на ПС в цілому. Дане порівняння показало, що спрогнозувати рівень ПС журналіста складніше, ніж представника іншої професії або студента, отже детермінанти ПС журналіста є більш багатоаспектними й потребують також врахування зовнішніх факторів.

3.3. Відмінності між показниками індивідуально-психологічних властивостей в основних журналістських спеціалізаціях

Наступним завданням є встановлення впливу журналістських спеціалізацій (репортер, аналітик, публіцист, телеведучий і т.д.) на індивідуально-психологічні властивості та детермінацію ПС. Складність цієї задачі полягає у тому, що більшість досліджуваних обрали не одну спеціалізацію, а одразу декілька, зважаючи на різноплановість своєї роботи. Враховуючи це, досліджувані були розподілені на наступні групи:

1) репортери, кореспонденти, фотокореспонденти, інформаційники – ті, хто працює «у полі», тобто шукає інформацію, спілкується із різними людьми, перебуває на місці подій;

2) аналітики, публіцисти, редактори, новинарі – ті, хто працює в офісі або з дому та створює матеріали, використовуючи, обробляючи та аналізуючи переважно ту інформацію, яка була зібрана першою групою;

3) інтерв'юери, теле- та радіоведучі – ті, хто спілкуються із гостями у студії, ведуть діалоги та комунікують на різноманітні теми;

4) змішана група – ті, чий характер роботи потребує навичок та знань із кількох спеціалізацій одночасно (репортер-аналітик, репортер-редактор тощо), в т.ч. фрилансери [185].

Як бачимо, умови та характер діяльності усіх чотирьох груп відрізняються. Вирівнюємо ці чотири групи за кількістю та віком, орієнтуючись на об'єм та середній вік найменшої групи (ведучі – 20 осіб середнім віком 32 роки). Статистичні відмінності в індивідуально-психологічних властивостях та ПС виокремлених груп встановлювалися за допомогою Н-критерію Краскела-Уолліса (див. табл. 3.20).

Таблиця 3.20

Відмінності між різними журналістськими спеціалізаціями

	Середнє значення показника у групі				Рівень значущості Н-критерія
	Репортерів N=20	Публіцистів N=20	Ведучих N=20	Змішаних N=20	
Пластичність	8,5	8,2	10,3	10,4	0,017
ПВЯ емоційної стійкості	37,1	33	36,1	36,1	0,034
Соціальний інтелект	64%	60%	67%	61%	0,012
Цінність статусу й управління	2,9	3	4,1	3,9	0,011
Цінність спілкування	2,5	2,6	3,3	2,9	0,012
Цінність здоров'я	3,65	3,7	4,8	4	0,032

Перш за все, були виявлені відмінності у структурах темпераменту, а саме у пластичності. Вона пов'язана зі здатністю швидко переключатися між різними діями або мисленнєвими процесами. Змішана група, представники якої суміщають одразу кілька видів діяльності у своїй роботі, має найвищий

показник пластичності. Подекуди цим журналістам доводиться одночасно працювати над кількома різними проєктами, тому переключення уваги є для них однією з ключових професійних якостей. Майже такий самий результат у ведучих, які готові, у разі необхідності, швидко змінити тему розмови. Репортери дещо поступаються першим двом групам, проте їх показник також знаходиться на межі високих та середніх значень згідно з методикою Русалова В.М. Безумовно, для репортера здатність швидко переключитися та зреагувати на зовнішні події є важливою якістю. Показник публіцистів дещо менший і при округленні потрапляє у діапазон середніх значень; показники ведучих та змішаної групи можна віднести до високих.

Між групами також були виявлені відмінності у показниках ПВЯ емоційної стійкості [11]. Ці якості з, з однієї сторони, є складовими ПС, а з іншої – містять властивості психологічного рівня особистості: самоконтроль, емоційну стабільність, комунікативну компетентність, адаптивність тощо. Найвищі показники за цією змінною (37 балів) мають репортери, які часто стикаються із різними негативними подіями та стресами, збираючи інформацію на місцях. ПВЯ емоційної стійкості дозволяють репортерам не тільки успішно виконувати свою роботу, але і зберігати психологічне здоров'я. Ведучі та змішана група мають дещо нижчі показники (36 балів), найменший показник – у публіцистів (33 бали). Результати всіх груп входять у діапазон середніх значень, що забезпечує достатній рівень самоконтролю та комунікативної компетентності.

Було встановлено відмінності у рівні соціального інтелекту та значущості трьох цінностей. По-перше, найвищий соціальний інтелект, очікувано, у ведучих (67%) – вони постійно спілкуються із різними людьми, виявляють можливі причини тих чи інших дій та поведінки інших людей і т.д. На другому місці – репортери (64%), які також часто комунікують з іншими та мають швидко приймати рішення у нестандартних ситуаціях. Змішана група (61%) та публіцисти (60%) мають дещо нижчий рівень соціального інтелекту, бо умови їх роботи передбачають меншу кількість ситуацій взаємодії, які

необхідно контролювати або передбачувати. Аналогічні результати у своєму дослідженні отримала Петрик О.В.: соціальний інтелект репортерів був вищим ніж в аналітиків та випускових редакторів [127].

Окрім цього, були виявлені статистичні відмінності в показниках цінностей соціального статусу, спілкування та здоров'я. Розгорнута назва першої з цього списку цінності – «високий соціальний статус та управління людьми»; ця цінність найбільшою вона виражена у ведучих (4 бали), роль яких керувати ходом бесіди та виступати її модератором. Якщо пригадати результати дослідження професійних ідеалів, викладених вище, то для представників інших професій еталонним журналістом найчастіше є саме ведучий. Отже, ведучі – це ті люди, які представляють журналістику широким масам тому їх соціальний статус та впізнаваність є вищими. Можливо, з цих причин для самих ведучих цінність статусу та управління є вищою, ніж для інших груп. Для змішаної групи дана цінність також має суттєве значення (3,9 бала). Припускаємо, що значущість даної цінності може бути пов'язана з амбіціями на професійному шляху. Репортери та публіцисти (по 3 бали) надають менше значення статусу та управлінню, оскільки їх робота пов'язана скоріше з опосередкованим впливом на людей через власні матеріали.

Відмінності між групами за цінністю спілкування наступні. На першому місці, знову ж таки, опинилися ведучі (3,3 бала). Далі йде результат змішаної групи (2,9 бала), яка поєднує дистанційну (копірайтинг, підготовка текстових матеріалів, статей, аналітики) та очну роботу. Публіцисти (2,6 бала) та репортери (2,5 бала) нижче оцінюють значущість спілкування. Робота публіцистів є переважно індивідуальною, тому вони рідше спілкуються з іншими, а-от репортери, можливо, відчують втому від спілкування (бо їх робота все ж є більш стресовою, ніж у ведучих).

Відрізняються поміж групами також оцінки важливості здоров'я: ведучі знаходяться на першому місці з досить високим відривом (4,8 бала – показник на межі середніх та високих значень), тоді як у решти груп показники значно менші. Знову ж таки, можливим поясненням є контекст, у якому проводилося

дослідження (пандемія COVID-19): ведучі та інтерв'юери – люди, для яких спілкування з іншими є неминучим, тому їм слід особливо ретельно ставитися до власної безпеки, щоб залишитися здоровими та успішно виконати свою роботу.

Останньою змінною, яка має відмінності у різних групах, є самооцінка потенціалу (Н-критерій, $p < 0,05$). Аби мати можливість здійснити таке порівняння, результат методики Будассі С.А. попередньо був трансформований у порядкову шкалу, де: «1» відповідає негативному зв'язку між Я-реальним та Я-ідеальним (тобто значенням $-1 \dots -0,38$ за методикою Будассі С.А.), «2» – слабкий зв'язок між Я-образами ($-0,37 \dots 0,37$), «3» – середній/сильний зв'язок ($0,38 \dots 0,89$), «4» – надто сильний зв'язок/тотожність образів ($0,9 \dots 1$). Так усі показники були розділені на чотири групи та перетворені у відповідні значення від 1 до 4.

Демонстрація середніх показників для виявлених у порядковій шкалі відмінностей не є адекватною, тому представимо результати за допомогою таблиць спряженості (див. табл. 3.21).

Таблиця 3.21

Розподіл самооцінки потенціалу між групами (у відсотках)

	Самооцінка потенціалу				Загалом
	1	2	3	4	
Репортери	10%	35%	50%	5%	100%
Публіцисти	0%	25%	60%	15%	100%
Ведучі	0%	10%	70%	20%	100%
Змішані	5%	0%	85%	10%	100%
Загалом	3,8%	17,5%	66,3%	12,5%	100%

Оптимальним для професійного зростання є варіант «3», який і домінує за частотою прояву у кожній з груп.

У публіцистів та ведучих самооцінка потенціалу зміщена у сторону до більш позитивної: серед них немає тих, у кого був би обернений зв'язок між Я-образами, а тих, у кого Я-образи майже тотожні – більше, ніж в інших групах. Така ситуація небезпечна тим, що у людини зникає мотивація до подальшого росту і може виникнути професійна деформація. У репортерів самооцінка потенціалу, навпаки, зміщена до низьких значень. Можлива причина цього – стресовість роботи, яка також впливає на психологічне благополуччя, оцінку перспектив та самооцінку працівника. У змішаній групі самооцінка потенціалу розподіляється нерівномірно, але більшість досліджуваних сконцентровані саме в оптимальній зоні. Можна припустити, що різноманітність знань та вмінь представників даної групи підсилює їх бажання і далі розвивати свій потенціал.

Порівняння індивідуально-психологічних властивостей журналістів різних спеціалізацій показало такі відмінності. У ведучих (інтерв'юерів) найвищі показники соціального інтелекту, також вони з-поміж інших груп вони найвище оцінюють значущість статусу та здоров'я. Репортери мають найвищу емоційну стійкість та відповідні регуляторні якості. Водночас більш стресові, у порівнянні з іншими групами, умови діяльності є гіпотетичною причиною нижчої оцінки статусу, спілкування та навіть здоров'я представниками цієї групи. Публіцисти, які працюють переважно індивідуально і в офісних умовах, мають нижчу емоційну стійкість та соціальний інтелект. Змішана група демонструє найвищу пластичність, яка входить у діапазон високих значень відповідно до нормативних показників методики Русалова.

Перейдемо до впливу спеціалізації на детермінацію ПС журналіста. Як і у попередньому підрозділі порівнюємо результати регресійних моделей для кожної зі спеціалізацій. Використовувати будемо метод виключення, який по черзі видаляє з моделі ті змінні, вплив яких є незначущим, залишаючи у кінцевому варіанті ті, які здійснюють найбільший вплив на залежну змінну. У якості залежної змінної виступає інтегральний показник ПС, у якості

незалежних – 8 факторів із підрозділу 3.1 (готовність до комунікації, тривожність, рефлексивність, вмотивованість, новаторство, соціальні цінності, базові цінності, обізнаність), два фактори об'єктивних детермінант (масштаб медіа та репутаційний фактор), а також фактор «Образ журналіста в очах аудиторії».

Отже, отримано наступні чотири регресійні моделі.

- Модель для репортерів із прогностичною здатністю 71% та наступними предикторами: тривожність ($\beta=-0,452$, $t=-3,238$, $p<0,01$), новаторство ($\beta=0,603$, $t=4,301$, $p<0,01$), рефлексивність ($\beta=0,356$, $t=2,547$, $p<0,05$);
- Модель для публіцистів, 77% прогностичної здатності, незалежні змінні: тривожність ($\beta=-0,511$, $t=-3,565$, $p<0,01$), вмотивованість ($\beta=0,476$, $t=3,530$, $p<0,01$), соціальні цінності ($\beta=0,3$, $t=2,557$, $p<0,05$), обізнаність ($\beta=0,328$, $t=2,323$, $p<0,05$);
- Модель для ведучих, прогностична здатність 43%; у моделі наявні як значущі, так і незначущі незалежні змінні: образ журналіста в очах аудиторії ($\beta=0,58$, $t=2,767$, $p<0,05$), масштаб медіа ($\beta=0,525$, $t=2,368$, $p<0,05$) та новаторство ($\beta=0,262$, $t=1,217$, $p>0,05$);
- Модель для змішаної групи, що описує 40% дисперсії залежної змінної та має такі предиктори: вмотивованість ($\beta=0,564$, $t=2,803$, $p<0,05$) та рефлексивність ($\beta=0,482$, $t=2,399$, $p<0,05$).

Аналізуючи створені моделі можна побачити, що для групи публіцистів та репортерів прогноз є якіснішим, тоді як ПС ведучих та змішаної групи досить важко передбачити. Аналізуючи вищезгадані відмінності в індивідуально-психологічних властивостях представників різних груп можна помітити, що показники ведучих та змішаної групи у середньому вищі, ніж показники репортерів та публіцистів. Тобто розподіл «репортери-публіцисти» та «ведучі-змішані» проглядався ще на етапі порівняння індивідуально-психологічних властивостей.

З усіх чотирьох моделей саме регресійна модель ведучих найбільш суттєво відрізняється від інших за своїм складом. На ПС ведучого впливає те, як його сприймає аудиторія (фактор «Образ журналіста»), відгуки від неї, її величина, а також фактор доходу («Масштаб медіа»). Усі ці змінні досить логічно узгоджуються із вищою (ніж в інших групах) оцінкою соціального статусу.

Водночас предиктори моделі для змішаної групи – вмотивованість та рефлексивність – не унікальні, вони також наявні у моделях для репортерів та публіцистів. Оскільки у змішаній групі найчастіше суміщаються саме діяльність репортера (збір інформації) та публіциста (аналіз інформації), то наявність предикторів саме із цих моделей не є випадковою. До речі, прогностичну здатність моделі для змішаної групи можна збільшити до 74% примусово включивши усі наявні незалежні змінні, однак їх вплив на залежну змінну буде незначущим. Зробивши те саме для ведучих максимально можна отримати модель із 60% прогностичною здатністю.

Якщо повернутися до моделей публіцистів та репортерів, то окрім вищої прогностичної здатності, спільним для них є значущий негативний вплив тривожності на ПС. Загалом, регресійні моделі репортерів та публіцистів найбільше схожі на загальну регресійну модель детермінант ПС журналіста, представлену у підрозділі 3.1. Постає питання: чим ведучі відрізняються від решти груп?

Ведучі далеко не завжди є журналістами за фахом; серед них також багато професійних акторів. Тому одним із можливих пояснень результатів є відсутність професійної освіти. У ході аналізу було виявлено, що серед ведучих дійсно найбільший відсоток тих, хто немає журналістської освіти (35%); у репортерів це 5%, у змішаній групі 10%, однак серед публіцистів цей показник сягає 30%. Отже, відсутність професійної освіти журналіста не є причиною виявлених відмінностей.

У ході порівняння середніх значень за шкалою соціальної бажаності опитувальника Русалова В.М. у ведучих значення виявилися вищими (3,2

бала), ніж в інших групах (репортери 2,6, публіцисти 2,5, змішана група 2,4; загалом по вибірці 2,8). Показники до 7 балів не є критичними, однак різниця між групами простежується. Можливо, дещо вищий рівень соціальної бажаності сприяв меншій точності відповідей та прагненню показати себе з кращої сторони. Можливо, група ведучих містить у собі кілька підгруп із різними характеристиками подібно до змішаної групи. У будь-якому випадку, нам вдалося встановити статистично значущий вплив спеціалізації на індивідуально-психологічні властивості та детермінацію ПС журналіста.

Окрім запропонованого вище розподілу на репортерів, ведучих та публіцистів можна виділити підгрупи, залежно від місця роботи журналістів: 1) вебсайт або друковане ЗМІ; 2) телебачення; 3) інші місця роботи (радіо, фриланс, приватні компанії, центри розслідувань тощо) тобто змішана група, куди також входять ті, хто вирішив не вказувати свого точного місця роботи, адже це право досліджуваного. Можна припустити, що частота контактів з колегами, умови та загальний характер діяльності у цих групах також накладають висувають вимоги до індивідуально-психологічних властивостей професіоналів. Щоб це перевірити, ми вирівняли усі три групи за кількістю (32 особи у кожній) та віком (середній вік по групі 31-32 роки) та провели статистичний аналіз з використанням Н-критерію Краскела-Уолліса для встановлення відмінностей (див. табл. 3.22).

Між даними групами також встановлено ряд відмінностей, по-перше, у структурах темпераменту. Соціальна ергічність, як потреба у соціальних контактах, найбільше виражена у журналістів на телебаченні та у змішаній групі, а у друкованих виданнях є значно меншою, оскільки там головним предметом діяльності є текстовий матеріал, тобто індивідуальна робота.

Темп відображає швидкість виконання операцій та дій у процесі діяльності: на телебаченні доводиться працювати швидше, особливо у передефірні години або під час прямих трансляцій, тоді як в Інтернет-виданнях є можливість працювати з дому, особливо у контексті пандемії та карантину. Змішана група займає проміжне місце за темпом. Соціальний темп пов'язаний

зі швидкістю мовлення та дикції, яка, безумовно, найвища серед тих, хто працює на телебаченні, а найменша – у тих, хто працює із текстами, що цілком логічно.

Таблиця 3.22

Відмінності між групами журналістів із різних місць роботи

	Рівень значущості Н-критерія	Середнє значення показника у групі журналістів з		
		друкованих видань/сайтів	телебачення	змішана гр.
Соціальна ергічність	0,011	6,6	8,6	8,4
Темп	0,031	6,1	8	7,8
Соціальний темп	0,008	7,3	9,3	8,7
Фактор Н (за Кеттеллом)	0,054	4,2	5,5	4,3
Фактор Q ₃	0,003	5,9	5,8	4,5
Фактор F ₁	0,044	6,4	6,1	7,2
Кар'єрна інтуїція	0,021	22,3	23,3	20,5
Цінність спілкування	0,002	2,4	2,8	3,2
Задоволеність керівництвом	0,032	4,5 (74%)	4,2 (69%)	3,6 (60%)

Серед властивостей психологічного рівня детермінації наявні відмінності у сором'язливості/ сміливості (фактор Н), рівні самоконтролю (Q₃) та тривоги (F₁). Найбільш активними (Н) серед усіх груп є ті журналісти, що працюють на телебаченні, адже дане місце роботи передбачає необхідність постійної взаємодії з іншими; журналісти друкованих видань та змішаної групи є більш стриманими.

Місце роботи також впливає на рівень тривоги журналістів: найвищу тривогу (7,2 стени) мають представники змішаної групи, більшість з яких не побажали розкривати свого місця роботи з певних причин, що вже саме по собі може вказувати на значну тривожність. Також, серед представників даної групи є фрилансери, які не мають стабільного місця роботи, через що зростає

їх невпевненість у завтрашньому дні [55]. Значно менший рівень тривоги проявляють журналісти друкованих видань (6,4), проте він все ж трохи вищий, ніж у журналістів телеканалів (6,1), адже друковані видання та сайти, особливо невеликі, є менш стабільними місцями роботи, які, внаслідок зменшення бюджету, можуть скоротити персонал або взагалі закритися.

Виокремлені три групи журналістів також розрізняються за рівнем розвитку самоконтролю (фактор Q_3). У співробітників друкованих видань (5,9) та телебачення (5,8), вища дисциплінованість, ніж у змішаної групи (4,5). До речі, нижчий самоконтроль представників змішаної групи може бути однією із причин їх високої тривожності.

Кар'єрна інтуїція, яка відображає оцінку власного потенціалу журналіста, у змішаній групі значно нижча (20,5), ніж у журналістів друкованих видань (22,3) та телебачення (23,3). Можливо, однією із причин, чому деякі із досліджуваних змішаної групи відмовилися назвати своє місце роботи є те, що у майбутньому вони не планують продовжувати там працювати. Отже, їм складніше спрогнозувати свій кар'єрний ріст та перспективи.

Між групами також наявні відмінності в оцінці спілкування. Найвищий показник у змішаній групі (3,2 бала), оскільки там наявні журналісти, що працюють на радіо, де спілкування – основний спосіб роботи. Журналісти з телеканалів надають меншу значущість спілкуванню (2,8), бо, комунікуючи із досить великою кількістю людей щоденно, вже не відчують такої потреби у спілкуванні, а навіть втомлюються від нього. У журналістів друкованих ЗМІ ця цінність виражена найменше (2,4), можливо, через специфіку їх роботи.

Задоволеність взаємовідносинами із керівництвом як складова самооцінки результату має високі значення у кожній із груп. Якщо ж порівнювати їх показники між собою, то найменше цей вид задоволеності виражений у змішаній групі (60%). Для фрилансерів, наприклад, комунікація із замовниками не завжди є продуктивною (проблеми із постановкою задач, затримкою виплат, відмов від замовлення тощо) [55]. Дещо вищий показник

задоволеності взаємодії із керівництвом мають журналісти телебачення (69%), а найвищий – друкованих ЗМІ (74%). Колективи телеканалів зазвичай більші, тому їх керівники мають менше часу на спілкування та підтримку підлеглих, ніж у друкованих виданнях/ сайтах, де, зазвичай, атмосфера є більш спокійною.

Отже, не лише спеціалізації, а й різні місця роботи висувають специфічні вимоги до індивідуально-психологічних властивостей журналістів. Зокрема, на телебаченні журналісту необхідно бути активним, працювати швидко та часто комунікувати з колегами. У друкованих виданнях, навпаки, цінується дисциплінованість та стриманість. Змішана група має нижчу дисциплінованість та оцінку власних кар'єрних перспектив і водночас вищу тривожність.

Тепер переходимо до порівняння регресійних моделей для цих груп.

- Модель для журналістів друкованих видань прогнозує 60% дисперсії ПС та містить: образ журналіста в очах аудиторії ($\beta=0,588$, $t=4,557$, $p<0,01$), вмотивованість ($\beta=0,385$, $t=3,033$, $p<0,01$), новаторство ($\beta=0,3$, $t=2,326$, $p<0,05$).
- Для журналістів телебачення модель показує 75% прогностичної здатності та має такі предиктори: образ журналіста в очах аудиторії ($\beta=0,485$, $t=4,615$, $p<0,01$), новаторство ($\beta=0,434$, $t=4,281$, $p<0,01$), тривожність ($\beta=-0,34$, $t=-3,11$, $p<0,01$), масштаб медіа ($\beta=0,273$, $t=2,702$, $p<0,05$).
- 70% прогностичної здатності показує модель для змішаної групи із наступними незалежними змінними: вмотивованість ($\beta=0,605$, $t=5,345$, $p<0,01$), рефлексивність ($\beta=0,416$, $t=3,683$, $p<0,01$), соціальні цінності ($\beta=0,244$, $t=2,255$, $p<0,05$).

Відзначимо, що розподіл спеціалізацій за місцями роботи у даній вибірці є наступним (див. табл. 3.23).

Таблиця 3.23

Розподіл журналістів різних спеціалізацій за місцями роботи

Спеціалізація	Місце роботи		
	Друковані вид.	Телебачення	Інше
Репортери	26,3%	47,4%	26,3%
Публіцисти	42,1%	31,6%	26,3%
Ведучі	12,5%	75,0%	12,5%
Змішана група	35,0%	20,0%	45,0%

У кожному із місць роботи присутні усі спеціалізації, що відповідає реальній ситуації у медіа. Саме тому фактор «Образу журналіста», який у попередньому випадку був присутній лише у моделі для ведучих, тепер наявний і у моделі для журналістів друкованих видань і у моделі для журналістів телебачення.

Виявлені відмінності в індивідуально-психологічних властивостях вплинули й на склад предикторів у моделях. По-перше, необхідність бути активним та сміливим, працюючи на телебаченні призводить до значущого негативного впливу тривожності на ПС. Самоконтроль, необхідний для роботи у друкованих виданнях, пов'язаний із вмотивованістю, на основі якої він і розвивається. Вища тривожність та нижча оцінка власного потенціалу у змішаній групі могли стати причиною того, що саме рефлексивність стала одним зі значущих предикторів ПС представників даної групи.

Додатковим аспектом портрета професіонала є його зв'язки із професійною спільнотою, зокрема, членство у професійних асоціаціях, яке забезпечує захист прав, взаємодію з колегами, обмін новинами тощо. Всього членство у професійних асоціаціях мають 23,4% досліджуваних журналістів, з них близько 80% зазначили, що є членами Національної спілки журналістів України. Серед тих, хто вступив у ту чи іншу професійну асоціацію, найбільше представників 31-річного та 38-річного віку, по 12% на кожний. Отже, саме

період ранньої та пізньої молодості є тим періодом, коли журналіст найбільш зацікавлений у комунікації зі своїми колегами за фахом, наприклад, через членство у професійних асоціаціях.

Розглянемо також результати за тим питанням анкети, яке стосувалося професійної ідеології, тобто того, яке положення журналіст займає відносно своєї аудиторії: патерналістське («над аудиторією»), партнерське («поряд з аудиторією») або інтегрується у неї («всередині аудиторії»). Результати всієї вибірки журналістів (N=110) розподілилися наступним чином (див. рис. 3.8).

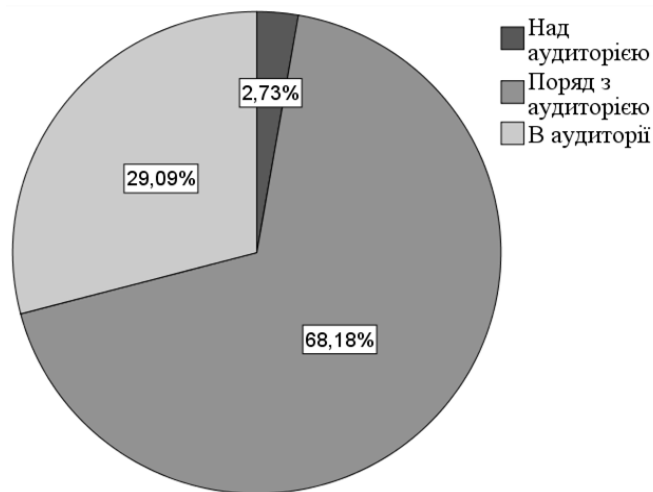


Рис. 3.8. Розподіл досліджуваних за трьома основними професійними ідеологіями журналіста

Можна стверджувати, що патерналістська ідеологія (<3%), що була популярна у радянські часи, вже вичерпала себе і її замінила партнерська, яка зараз посідає провідне місце (68%). Водночас на другому місці розташувалася інтегративна ідеологія (29%), де журналіст виступає частиною аудиторії. Одним із прикладів втілення такої ідеології є гонзо-журналістика Хантера Томпсона.

Під час порівняння індивідуально-психологічних властивостей представників партнерської та інтегративної ідеологій (N=32, середній вік 32 роки у кожній із груп) була виявлена одна відмінність. Рівень підозрливості у представників партнерської ідеології сягнув 8,4 стена, що є доволі високим показником; у прихильників інтегративної ідеології цей рівень дещо нижчий 7,4 стен (U-критерій Манна-Уїтні, U=364,5, p<0,05).

Враховуючи низький відсоток журналістів із патерналістською ідеологією, статистично ми можемо порівняти лише дві групи – прихильників партнерської та інтегративної ідеологій. Представники інтегративної ідеології, очікувано, мають нижчі показники підозрілості, оскільки вважають себе частиною аудиторії, однак мають свою точку зору та відрізняються достатньою самостійністю. Представники партнерської ідеології є більш закритими та недовірливими, оскільки вони знаходяться поза аудиторією та прагнуть зберегти нейтралітет та об'єктивність.

Отже, у даному підрозділі ми виконали ще одне поставлене завдання – визначили вплив різних спеціалізацій на індивідуально-психологічні властивості та, як наслідок, на детермінацію ПС журналістів.

3.4. Розгляд структури успішності професійної діяльності журналіста та її зв'язок із професійною самооцінкою

Під час дослідження будь-якого виду діяльності особлива увага приділяється вивченню факторів успішності цієї діяльності, адже основним прикладним завданням таких досліджень є контроль та підвищення рівня продуктивності суб'єктів праці. Для виміру успішності професійної діяльності журналіста використовувалися питання анкети, які відображають певні об'єктивні та суб'єктивні характеристики; відповіді на ці запитання були конвертовані у порядкові шкали. Саме тому, розпочнемо даний підрозділ з короткого опису результатів за цими запитаннями.

На запитання щодо загальної задоволеності станом своєї кар'єри на момент дослідження 36% досліджуваних відповіли, що не задоволені ним, а 64%, навпаки, зазначили, що задоволені тим, як все склалося. Водночас одне запитання не дає змоги зрозуміти ступінь незадоволеності журналістів станом власної кар'єри та причини цього.

Оцінити рівень доходів пропонувалося за 5 категоріями, поміж яких результати розподілилися наступним чином:

- тимчасово не працюють і не мають доходів 6% досліджуваних;
- мінімальні доходи (вистачає лише на найнеобхідніше) мають 11%;
- середні доходи (вистачає на основні статті витрат, але на товари довгострокового вжитку треба певний час заощаджувати) у 55%;
- доходи вище середнього (покупка товарів довгострокового вжитку, попередньо не заощаджуючи) мають 24%;
- високі доходи (можливість здійснити будь-яку покупку без попередніх заощаджень, а також можливість подорожувати) зазначили 4% досліджуваних.

Якщо говорити про задоволеність рівнем доходів, то 49% в цілому задоволені ним, з них 3% цілком задоволені, а 46% прагнуть підвищити цей рівень; 51% досліджуваних незадоволені рівнем своїх доходів, серед них 39% хочуть значною мірою підвищити свій дохід, а 12% виражають абсолютне незадоволення наявним рівнем, але не зазначають прагнення змінити цю ситуацію. Загалом, 85% журналістів прагнуть підвищити рівень своїх доходів, незалежно від того, чи задоволені вони ним зараз. Це цілком відповідає тому, що журналісти отримують досить невелику заробітну плату, враховуючи кількість затрачених ними зусиль та психофізіологічну ціну праці, що неодноразово згадувалося вище.

Одним зі шляхів підвищення власних доходів є кар'єрний ріст та зміна посади, яку журналіст займає у ЗМІ. На запитання щодо задоволеності власною посадою 24% відповіли, що цілком задоволені посадою, яку вони обіймають, тоді як 66%, попри задоволеність посадою, прагнули підвищення, а 10% були зовсім незадоволені своєю посадою, але прагнення змінити її не виявили. Звертаючись до таблиць спряженості, можемо зазначити, що шлях підвищення доходів через кар'єрний ріст в ЗМІ обрали 59,1% всієї вибірки (див. табл. 3.24).

Таблиця 3.24

Зв'язок між задоволеністю доходами та задоволеністю посадою

		Задоволеність посадою			Загалом
		Ні	Так, але прагну підвищення	Так	
Задоволеність доходами	Незадоволений	3,6%	6,4%	1,8%	11,8%
	Незадоволений, хочу підвищити	6,4%	26,4%	6,4%	39,1%
	Задоволений, але хочу підвищити	0,0%	32,7%	13,6%	46,4%
	Цілком задоволений	0,0%	0,9%	1,8%	2,7%
Загалом		10,0%	66,4%	23,6%	100,0%

Отже, більше ніж половина досліджуваних журналістів планують і надалі працювати там, де вони зараз працевлаштовані, адже у протилежному випадку вони прагнули б не підвищення, а змінити місце роботи; така ситуація може бути актуальною для тих, хто незадоволений і власною посадою, і доходами (3,6%).

Цікаво, що серед тих, хто незадоволений власною посадою, немає тих, хто був би задоволений власними доходами, однак протилежна ситуація цілком реальна: 8,2% задоволених або частково задоволених посадою не задоволені рівнем своїх доходів. Для цих досліджуваних існують інші причини продовжувати свою діяльність, окрім грошей: стосунки у колективі, можливість приносити користь суспільству, займатися діяльністю, яка подобається тощо. Наведена таблиця дозволяє простежити взаємозв'язок між задоволеністю доходами та посадою, який підтверджується за допомогою двостороннього коефіцієнта кореляції Спірмена ($r = 0,322$, $p < 0,01$).

Наступне запитання стосувалося професійних нагород. Загалом, 67% досліджуваних не мають професійних нагород або не хочуть розголошувати інформацію про них, 22% мають відзнаки локального значення та 11% – нагороди державного рівня та перемоги у всеукраїнських конкурсах. Журналістка Андрейців І. відзначає, що у конкурсах суттєву роль грає

людський чинник, адже тексти оцінюють люди, тому дешифрі суб'єктивізму не уникнути [157]. Дехто із досліджуваних зазначив, що відзнаки є рудиментом і пережитком минулого, однак вони продовжують існувати, оскільки, так чи інакше, відображають рівень професіоналізму та досвідченості журналіста.

Важливим у професії журналіста є об'єм аудиторії, яку він інформує. Результат дослідження показав, що 14% журналістів з вибірки працюють у мікромедіа, 16% – у мезомедіа, і 68% – у мас-медіа (дані по 2% досліджуваних відсутні). Такий розподіл досить легко пояснити, адже запрошення надсилалися, переважно, журналістам із Києва, які працюють у найпопулярніших медіахолдингах та телеканалах, наприклад, ТРК «Студія 1+1», ТРК «Україна» і т.п.

Наступне запитання стосувалося частоти отримання відгуків від аудиторії та показало, що 21% досліджуваних не отримують відгуки з різних причин, 27% отримують відгуки, але це буває рідко (до кількох разів на місяць) і 49% часто отримують зворотний зв'язок від своєї аудиторії (щоденно або кілька разів на тиждень). Вище згадувалася важливість двосторонньої комунікації у діяльності журналіста і дане дослідження підтвердило, що у 2/3 випадків журналісти отримують зворотний зв'язок, характеризуючи його наступним чином: «теми, які я порушую, часто бувають контроверсійними, то і відгуки не так часто бувають теплими», «отримую фідбек від тих людей, про яких роблю матеріали», «люди можуть писати особисті листи із вдячністю за матеріали чи, навпаки, незадоволенням від побаченого», «бувають гарні і погані [відгуки]». Як зазначає журналістка Смик М., її колеги за фахом дуже часто стикаються із негативним зворотним зв'язком та ворожістю аудиторії [158]. Остання може суттєво вплинути на психологічне благополуччя журналіста. Однак у даному дослідженні відгуки не розділялися на позитивні та негативні, а досліджувалася лише наявність зворотного зв'язку. Більш деталізоване дослідження впливу відгуків на благополуччя українського журналіста є перспективним напрямком для дослідження.

Одним із показників популярності й затребуваності журналіста у медіапросторі є наявність запитів на створення матеріалів, які надходили б до нього від різних ЗМІ. Звичайно, цей підхід не є досконалим, адже частина медіа не дозволяє своїм штатним працівникам створювати матеріали для сторонніх ЗМІ. Однак ми все ж включили дане запитання в анкету й отримали наступні результати: 36% не отримували пропозицій створити матеріал для стороннього ЗМІ, 49% лише кілька раз отримували подібні запити, а 13% стверджують, що отримують такі пропозиції регулярно – кілька разів на місяць або частіше. Декілька досліджуваних також прокоментували, що ЗМІ або організація, де вони працюють, забороняє подібну співпрацю, але відсоток таких випадків дуже малий (4%).

Ще одне запитання було близьке за змістом до попереднього і стосувалося публікацій в іноземних ЗМІ. У результаті 73% досліджуваних відзначили, що не мають досвіду співпраці з іноземними медіа, 20% мали такий досвід кілька разів і лише 5% заявили, що співпрацювали з іноземними ЗМІ численну кількість разів у минулому або продовжують співпрацю на регулярній основі.

Наступна група запитань стосувалася суб'єктивної оцінки журналістом свого авторитету та репутації в очах аудиторії (те що вище згадувалося як образ журналіста в очах аудиторії). Перше запитання стосувалося оцінки здатності впливати на власну аудиторію, змінювати ставлення людей до чогось, сформувати у них нову точку зору, переконати у чомусь і т.п. На запитання цієї групи пропонувалося три відповіді: так, можливо/ певною мірою, ні. У результаті 42% досліджуваних журналістів впевнені у своїй здатності впливати на аудиторію, тоді як 52% не можуть точно оцінити свій вплив і лише 4% вважають, що нездатні вплинути на своїх читачів/ глядачів/ слухачів. Тобто, у переважній більшості, журналісти все ж прагнуть вплинути на аудиторію і вірять, що здатні здійснити такий вплив.

Друге запитання було сформульовано наступним чином: «Чи могли б Ви назвати себе журналістом, якого впізнають читачі/ глядачі?»; 37%

досліджуваних не можуть назвати себе впізнаваними журналістами, 31% мають сумніви стосовно даного питання, і тільки 29% впевнені у тому, що їх впізнають читачі/ глядачі/ слухачі. Попри те, що дана оцінка є абсолютно суб'єктивною, більшість оцінили себе як таких журналістів, які не є впізнаваними. Зрештою, оцінка власної впізнаваності значною мірою залежить від спеціалізації журналіста (див. табл. 3.25).

Таблиця 3.25

Взаємозв'язок впізнаваності та спеціалізації журналістів

	Впізнаваність		
	Ні	Можливо	Так
Репортери	20,0%	55,0%	25,0%
Публіцисти	60,0%	10,0%	30,0%
Ведучі	10,5%	36,8%	52,6%
Змішана група	35,0%	35,0%	30,0%

Репортери, які роблять репортажі з місця подій і періодично з'являються на телеекранах, не можуть із впевненістю сказати, що їх впізнає аудиторія, оскільки акцент зміщується на події, а не на тих, хто про них розповідає. Публіцисти працюють над текстами, тому їх обличчя рідко буває знайоме аудиторії, тоді як прізвища подекуди важко пригадати. Тому більшість публіцистів не вважають себе впізнаваними. Натомість ведучі є ключовими фігурами передач, вони постійно з'являються на телеекранах та в ефірах, тому мають більше підстав сказати, що глядачі їх впізнають. А для представників інших професій вони також є «обличчям журналістики» та професійним еталоном у даній сфері діяльності.

Третє питання стосувалося довіри аудиторії, яка, знову ж, оцінювалася самими журналістами. Впевнені у тому, що їм довіряє аудиторія, 40% досліджуваних, 54% мають сумніви стосовно цього і лише 4% вважають, що аудиторія не довіряє їм. Як бачимо, більшість журналістів у нашій вибірці все ж схильні вважати або, принаймні, сподіватися на те, що читачі/ глядачі/ слухачі довіряють їм, адже, у протилежному випадку ЗМІ втратить аудиторію

і не зможе далі існувати. Відсутність довіри є індикатором того, що медіа або журналіст не впоралися зі своєю основною задачею – об'єктивною та неупередженою подачею інформації про актуальні та важливі події.

Вкінці досліджуваним пропонувалося оцінити власну успішність у професійній сфері. Не вважають себе успішними 15% досліджуваних журналістів, 43% мають певні сумніви щодо власних успіхів, а 41% впевнено називають себе успішними. Тобто, більшість або визнають себе успішними, або не можуть дати чіткої оцінки, а тих, хто точно не вважає себе успішними, відносно небагато. Дане питання допоможе встановити відповідність між інтегральним фактором успішності та оцінками самих досліджуваних.

Підхід Родіної О.М. був переосмислений у процесі актуалізації структури успішності журналіста: з огляду на наявність двох сторін – об'єктивної та суб'єктивної – було прийнято рішення скористатися поняттям «діад» (з грец. δυο – два). На основі результатів кореляційного аналізу об'єктивних та суб'єктивних характеристик успішності були виділені пари конструктів, що корелюють між собою та є семантично близькими. Ці пари було названо смисловими діадами:

- 1) рівень доходів – задоволеність рівнем доходів;
- 2) частота отримання відгуків – довіра аудиторії;
- 3) надходження запитів від сторонніх ЗМІ – впізнаваність;
- 4) наявність та значущість нагород – задоволеність посадою [22].

Кожна з виокремлених діад відображає один із факторів успішності відповідно: 1) дохід; 2) взаємодія з аудиторією; 3) популярність; 4) досягнення. Назви факторам надавалися відповідно до смислової наповненості діад.

Запропоновані діади пов'язані слабкими, але статистично значущими кореляційними зв'язками (критерій Спірмена, односторонній): рівень доходів – задоволеність рівнем доходів $r=0,491$, $p<0,01$; частота відгуків – довіра аудиторії, $r=0,163$, $p<0,05$; запити від сторонніх ЗМІ – впізнаваність, $r=0,162$, $p<0,05$; наявність та значущість нагород – задоволеність посадою, $r=0,224$, $p<0,05$. Отже, об'єктивні та суб'єктивні складові не протиставлені жорстко, а

навпаки, взаємопов'язані, що забезпечує внутрішню узгодженість структури успішності. Виявлені кореляційні зв'язки доречно представити у вигляді схеми (див. рис. 3.9).

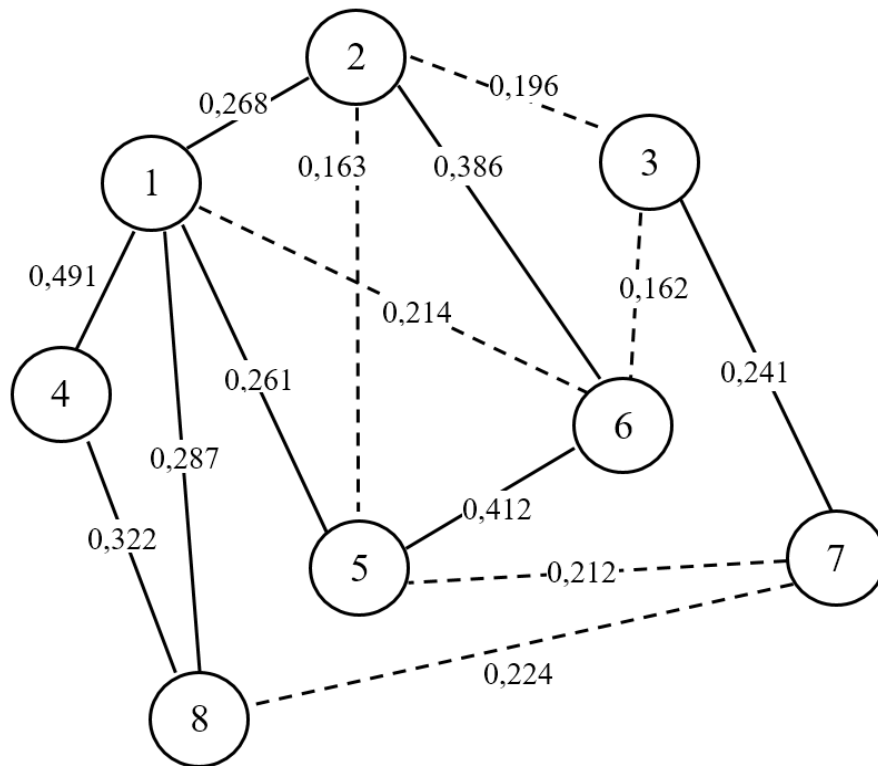


Рис. 3.9. Кореляційні плеяди між об'єктивними та суб'єктивними складовими успішності журналіста

Позначення на рисунку 3.9 розшифровуються наступним чином: 1 – рівень доходів, 2 – частота відгуків, 3 – запити від сторонніх ЗМІ, 4 – задоволеність рівнем доходів, 5 – довіра аудиторії, 6 – впізнаваність, 7 – наявність та значущість нагород, 8 – задоволеність посадою; суцільною лінією позначені кореляції, для яких $p < 0,01$; пунктир позначає кореляції, для яких $p < 0,05$ (1-сторонній критерій).

Структуру професійної успішності журналіста формують численні кореляції, бодай і слабкої сили, але усі статистично значущі та позитивні. Також зазначимо, що з 11 наявних змінних ми проаналізували зв'язки лише між вісьмома, оскільки вони утворили 4 смислові діади. Водночас представлена структура є лише одним із можливих варіантів: з огляду на численні кореляції між об'єктивними та суб'єктивними характеристиками

можна виділити й інші діади. Однак виокремлені вище пари є оптимальними на наш погляд.

Встановлення наявних зв'язків між успішністю та ПС потребує ряду операцій. По аналогії з тим як було створено загальний показник ПС можемо вивести інтегральний фактор успішності, який складається із чотирьох пар діад.

Перший фактор успішності – дохід – утворюється завдяки об'єднанню рівня доходів (0,865) та задоволеності цим рівнем (0,865) за допомогою факторного аналізу. Фактор взаємодії з аудиторією містить частоту отримання відгуків (0,767) та довіру аудиторії (0,767); популярність – впізнаваність (0,765) та запити від ЗМІ (0,765); досягнення – нагороди (0,774) та задоволеність посадою (0,774). Отримані чотири фактори формують структуру успішності.

Структура ПС також складається із чотирьох елементів. Це дозволяє нам розглянути зв'язки між складовими ПС та успішності (див. рис. 3.10).

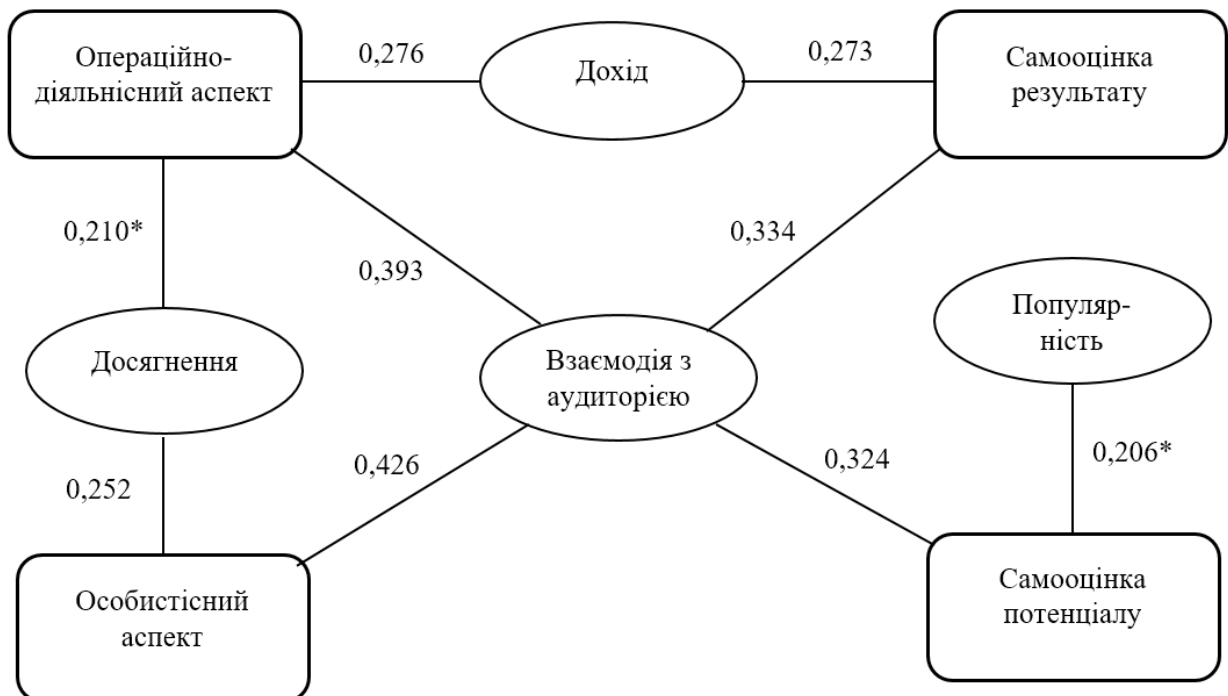


Рис. 3.10. Кореляції між складовими професійної самооцінки та складовими успішності (зірочкою позначені кореляції з рівнем значущості $p < 0,05$, решта – $p < 0,01$; 2-сторонній критерій, коефіцієнт Пірсона)

Усі зв'язки є позитивними, слабкої сили. Центральною змінною, із якою пов'язані усі складові ПС, є взаємодія з аудиторією, тобто відчуття того, що читачі/ глядачі/ слухачі довіряють тій інформації, яку надає журналіст та надають зворотний зв'язок.

Для журналістів, враховуючи соціономічну направленість їх професії, ключовою є оцінка інших людей, яка заломлюючись крізь їхнє сприйняття, формує самооцінку. З цього приводу красномовною є цитата, яку наводить Третьяков В.Т.: «Журналістика – це конкуренція з приводу «швидше», «краще» і «більше подобається» («цікавіше»), де справедлива самооцінка у будь-якому випадку менш важлива, ніж навіть доволі суб'єктивна чи несправедлива оцінка аудиторії» [167, с. 264]. Водночас сам журналіст може позитивно сприймати навіть ворожі коментарі аудиторії [223], тому заломлення зовнішніх оцінок крізь призму сприйняття є не менш важливим.

У представленій схемі (рис. 3.10) фактор досягнень пов'язаний саме з операційно-діяльнісним та особистісним аспектами, адже саме вони є «резервуаром» навичок та якостей, тобто основних робочих інструментів журналіста, завдяки яким і можливі всі досягнення. Досягнення не пов'язані із самооцінкою результату; це означає, що дана складова успішності не тотожна «послужному списку», а скоріше відображає рівень навичок спеціаліста.

Фактор «Дохід» пов'язаний з операційно-діяльнісним аспектом, оскільки заробіток залежить від професійних вмінь журналіста (твердих та м'яких навичок), а також із самооцінкою результату, що видається цілком логічним (заробіток і є оцінкою результату, тільки зовнішньою).

Фактор «Популярність» відображає затребуваність журналіста у медійному просторі: його впізнаваність та кількість запитів на створення матеріалів або участь у нових проєктах. Фактично, це його ресурс та потенціал, на основі якого він може надалі розбудовувати власну кар'єру.

На основі чотирьох факторів успішності утворено інтегральний показник успішності журналіста. Найбільший вклад, очікувано, робить фактор «Взаємодія з аудиторією» (0,769), оскільки він є чи не найосновнішим для

даної професії. На другому місці – фактор «Популярність» (0,695), адже, створюючи інформаційне поле, журналіст сам стає його частиною; до того ж популярність тісно пов'язана із репутацією журналіста, його іміджем в очах суспільства і колег. На третьому місці фактор «Досягнення» (0,659), а фактор «Дохід» (0,622) займає останнє місце, оскільки самі журналісти оцінюють важливість матеріального благополуччя нижче, ніж представники інших професій.

На початку підрозділу згадувався відсотковий розподіл відповідей на запитання щодо оцінки власної успішності самими журналістами, а також можливість порівняння цих результатів з інтегральним фактором успішності. Завдяки коефіцієнту кореляції Спірмена було встановлено зв'язок середньої сили між цими двома змінними (двосторонній критерій, $r=0,626$, $p<0,01$). Кореляція власних оцінок досліджуваних та інтегрального фактора успішності демонструє переважання у групі журналістів адекватної оцінки власної успішності.

Наявність інтегрального фактора успішності також дозволяє нам встановити його кореляційні зв'язки із ПС [16]. Завдяки використанню коефіцієнта кореляції Пірсона отримуємо результат у вигляді статистично значущого позитивного зв'язку середньої сили (двосторонній критерій, $r=0,504$, $p<0,01$). Однак чи є цей зв'язок причинно-наслідковим? Для відповіді на це запитання необхідно скористатися методом регресійного аналізу.

За наявності лише двох показників, а саме, ПС у якості незалежної змінної та успішності у якості залежної, регресійна модель, демонструє відносно невисокий рівень прогностичної здатності 25%. З однієї сторони ПС детермінується успіхами та досягненнями професіонала (вираженими у цьому випадку через об'єктивні детермінанти), а з іншої – сама виступає у ролі регулятора діяльності, впливаючи на успішність діяльності.

Однак метод регресійного аналізу передбачає наявність кількох незалежних змінних, які є предикторами однієї залежної змінної. Причинно-

наслідковий зв'язок між ПС та успішністю встановлено, тепер спробуємо покращити регресійну модель успішності.

Родіна О.М. зазначає, що успішність залежить від індивідуально-психологічних властивостей, мотивації та функціональних станів [141]. Сингаївська І.В. також зазначає, що індивідуально-психологічні властивості, в т.ч. мотивація, складові «Я-концепції» та психологічні стани здатні виступити чинниками успішності [154]. Включення у регресійну модель успішності вісьмох факторів, які містять властивості різних рівнів особистості, дозволило збільшити прогностичну здатність до 48% [12]. Після видалення незначущих предикторів була отримана модель із прогноною якістю 45% та наступними предикторами: ПС ($\beta=0,402$, $t=5,024$, $p<0,01$), обізнаність ($\beta=0,375$, $t=5,068$, $p<0,01$), тривожність ($\beta=-0,188$, $t=-2,378$, $p<0,05$) та базові цінності ($\beta= - 0,175$, $t=-2,368$, $p<0,05$).

Підкреслимо, що ПС має найбільший стандартизований коефіцієнт, отже вона є однією з ключових детермінант успішності, що ще раз підтверджує результати численних досліджень щодо впливу самооцінки на успішність та продуктивність діяльності Козієвської О.В. [88], Корнеєвої Л.М. [93], Косар У.Б. [95] та інших.

Стосовно обізнаності, яка інтегрує інтелект, підозрілість та професійний стаж, то її вплив на успішність є доволі очевидним: більш досвідчений професіонал, як правило, має більше досягнень та соціальних зв'язків, вже сформовану репутацію і «послужний список», що є важливими факторами успішності журналіста. Тобто, старший журналіст часто є більш успішним за молодшого (кореляція між віком та інтегральним фактором успішності становить $r = 0,322$, $p<0,01$, двосторонній критерій, коефіцієнт Пірсона).

Тривожність має обернений вплив як на ПС, так і на успішність журналіста. Такий результат є обґрунтованим, адже даний фактор асоціюється із постійною напругою, румінацією або зациклюванням на власних невдачах, емоційною нестабільністю, які несумісні з продуктивністю або відчуттям задоволеності від власної діяльності та її результатів.

Останнім за впливовістю фактором є базові цінності – милосердя, матеріальне благополуччя, любов, здоров'я та спілкування. На перший погляд, такий результат асоціюється із моральним нігілізмом на шляху до успіху, однак насправді пояснення є іншим. По-перше, середні показники цих цінностей по вибірці входять у діапазон середніх значень. Пам'ятаємо, що оцінки здоров'я та матеріального благополуччя у журналістів є дещо заниженими, у порівнянні з іншими цінностями. Проте, ці дані навпаки свідчать на користь журналістів: відмова від матеріальних благ та готовність працювати навіть ціною власного здоров'я яскраво відображає мотивацію цих професіоналів [23].

По-друге, вище згадувався такий захисний механізм журналістів як цинічність [175]. Він допомагає зняти напруженість, уникнути внутрішніх конфліктів та запобігти професійному вигорянню. За відсутності такого захисту журналісту буде складно виконувати на належному рівні свої професійні обов'язки, не кажучи вже про досягнення особливих успіхів. Фактично, негативний вплив базових цінностей на успішність вказує, з однієї сторони, на необхідність підтримки внутрішньої гармонії, а з іншої – на готовність пожертвувати своїм благополуччям та здоров'ям на користь професії та досягнення успіху у ній. Базові цінності, що ввійшли в однойменний фактор, також можуть бути названі сімейними цінностями. Це означає, що для досягнення успіху журналісту також доводиться жертвувати часом, який він міг би присвятити своїй родині або друзям.

Переходимо до пошуку відмінностей в індивідуально-психологічних властивостях журналістів із різним рівнем успішності. Для виконання цього завдання варто скористатися методом кластерного аналізу, головною задачею якого є розподіл досліджуваних на групи відповідно до рівня вираженості обраних показників.

Завдяки кластерному аналізу із використанням інтегрального показника успішності утворилося 2 кластери чисельністю 46 та 49 осіб; середній вік у першому склав 30 років, у другому – 33 роки. Представники другого кластеру

демонструють вищий рівень успішності, ніж представники першого (див. табл. 3.26).

Таблиця 3.26

Оцінка власної успішності представниками двох кластерів

		Кластери		Загалом
		1	2	
Оцінка власної успішності	«Неуспішний»	21,7%	4,1%	12,6%
	«Вагаюся»	60,9%	32,7%	46,3%
	«Успішний»	17,4%	63,3%	41,1%
Загалом		100,0%	100,0%	100,0%

Для наочного порівняння була використана суб'єктивна оцінка успішності досліджуваними (на основі запитання з анкети), оскільки значення інтегрального показника, сформованого за допомогою факторного аналізу, важко піддаються інтерпретації.

Представники першого кластеру оцінюють свою успішність, в середньому, нижче, ніж представники другого, які більш впевнені у власних успіхах. Те саме можна простежити й в оцінці складових успішності, наприклад, рівня довіри з боку аудиторії: на думку 76% досліджуваних з першої групи аудиторія довіряє їм певною мірою і лише 20% впевнені у тому, що їм довіряє аудиторія; а у другій групі вже 61% повністю впевнені у тому, що аудиторія довіряє їм.

Отже, виділені кластери можна назвати групами менш успішних (1) та більш успішних (2) журналістів [24]. PS представників цих двох груп також відрізняється статистично (U-критерій, $p < 0,01$). Зокрема, встановлювалися ці відмінності за допомогою U-критерію Манна-Уїтні, оскільки групи є малими й розподіл в них відрізняється від нормального. Крім того, статистичні відмінності виявлені у показниках операційно-діяльнісного ($p < 0,01$) та особистісного аспектів ($p < 0,05$), а також у самооцінці потенціалу ($p < 0,05$). Середній показник самооцінки потенціалу (шкала кар'єрної інтуїції) у менш успішній групі становить 21 бал, тоді як у більш успішній – 23 бали.

Єдиний показник, за яким відмінність між групами виявилася статистично незначущою – це самооцінка результату (показник методики «Інтегральна задоволеність працею»). Однак порівняння середніх значень менш успішних (25 балів) та більш успішних журналістів (26 балів) ще раз демонструє відмінності у самооцінці представників цих груп.

Окрім того, розглянемо також ряд відмінностей у складових ПС представників обох груп (див. табл. 3.27).

Таблиця 3.27

Відмінності у показниках складових професійної самооцінки у представників двох груп з різним рівнем успішності

Змінна	Середнє значення у групі менш успішних журналістів	Середнє значення у групі більш успішних журналістів	Знч. U-критерію
Кар'єрна інтуїція	21,4	22,8	0,044
ПВЯ емоційної стійкості	34,5	36,8	0,021
Когнітивні ПВЯ	35,7	37,8	0,009
Здатність керувати собою	6,2	7,7	0,000
Чіткі особисті цілі	5,8	6,9	0,004
Навички розв'язання проблем	6,6	7,8	0,001
Комунікативна компетентність	7,5	8,4	0,009
Задоволення досягненнями	3,2	3,6	0,007

За усіма показниками група більш успішних журналістів випереджає групу менш успішних, що цілком логічно, адже ПС позитивно корелює з успішністю та є одним із її предикторів. Зокрема, наявні статистично значущі відмінності у самооцінці потенціалу (кар'єрна інтуїція), особистісному аспекті, зокрема, когнітивних ПВЯ та ПВЯ емоційної стійкості, а також в операційно-діяльнісному аспекті, тобто м'яких навичках: самовладанні, цілепокладанні, розв'язанні наявних проблем та комунікації з оточенням.

Виявлена також відмінність в одній зі складових самооцінки результату – шкалі задоволеності власними досягненнями методики «Інтегральна задоволеність працею». Пам'ятаємо, що задоволеність – це суттєва складова як ПС, так і успішності, оскільки вона є індикатором гармонійності відносин людини із діяльністю. Можливо, менш успішні журналісти нижче оцінюють власний потенціал (кар'єрна інтуїція) тому, що гірше знають себе, свої сильні та слабкі сторони.

Також виявлені відмінності в індивідуально-психологічних властивостях представників двох вищезазначених груп журналістів (див. табл. 3.28).

Таблиця 3.28

Показники індивідуально-психологічних властивостей представників двох груп з різним рівнем успішності

Властивість	Середнє значення у групі менш успішних журналістів	Середнє значення у групі більш успішних журналістів	Знч. U-критерію
Емоційність як властивість темпераменту	8,8	6,3	0,000
Соціальна емоційність як властивість темпераменту	8	7	0,05
Емоційна нестабільність/стабільність (С)	4,5	5,7	0,025
Консерватизм/радикалізм (Q ₁)	5,9	4,6	0,022
Низький/високий самоконтроль (Q ₃)	5,2	6	0,044
Рівень тривоги (F ₁)	7	6	0,021
Кар'єрна причетність	25,9	27,8	0,031

Зокрема, були виявлені відмінності на психофізіологічному та психологічному рівнях особистості: більш успішні журналісти демонструють меншу чутливість до невдач у сферах діяльності та спілкування (емоційність та соціальна емоційність), вищу емоційну стабільність та самоконтроль, також вони є більш консервативними й мають нижчий загальний рівень тривоги.

Неочікуваним є результат відносно зміщення більш успішних журналістів у бік консерватизму замість радикалізму, експериментаторства, творчості та вільнодумства. З іншої сторони, змінна консерватизм-радикалізм (Q_1) позитивно корелює ($r = 0,602$ при $p < 0,01$) із рівнем конформності (F_4), тобто, більш консервативні журналісти легше ладнають з іншими, а ефективність взаємодії журналістів у колективі, вміння порозумітися із колегами та підлаштуватися під вимоги редакції є тими факторами, що визначають результативність роботи ЗМІ.

Більш успішні журналісти мають краще самовладання та емоційну стабільність, а отже – нижчий рівень тривоги. Такі результати співпадають із результатами інших іноземних та вітчизняних дослідників, які підкреслюють роль самоконтролю та саморегуляції в житті та успішності особистості [105, 230]. Звідси, розуміємо, на розвиток чого має бути направлений соціально-психологічний тренінг для професійних журналістів: саморегуляції, самовладання та методів зняття напруги після роботи (позитивні копінг-стратегії).

Також, у таблиці наявна одна із характеристик мотивації, кар'єрна причетність, яка демонструє рівень лояльності до організації, у якій працює людина. У порівнянні з представниками інших професій журналісти мають вищу кар'єрну причетність. Соціальна позиція журналіста має збігатися з офіційною позицією ЗМІ, у якому він працює і це суттєва причина бути прихильним та лояльним до свого медіа.

Підсумовуючи виявлені відмінності, зазначимо, що за майже усіма виокремленими показниками більш успішні журналісти випереджають менш успішних. Знову ж таки, виокремлені змінні є тими ключовими точками, які мають лягти в основу психологічного тренінгу для журналістів по роботі над їх власною ПС.

Важливим завданням є пошук відмінностей у структурі особистості більш успішних та менш успішних журналістів. Тип зв'язків між рівнями може бути облічним (гнучким) або ортогональним (ригідним). Для того, щоб

встановити тип зв'язків проведемо процедуру факторного аналізу за усіма доступними індивідуально-психологічними властивостями. Усі коефіцієнти нижче 0,4 не показані у факторній матриці аби не перевантажувати її.

Отже, перший результат – факторна структура властивостей групи менш успішних журналістів (Додаток К). У ній було виявлено три фактори: комунікаційно-діяльнісний (повний), афективний (частковий) та ціннісно-орієнтаційний (частковий). Комунікаційно-діяльнісний фактор включає такі властивості: екстравертованість (F_2), соціальна ергічність, конформність (F_4), соціальний темп, темп, сміливість (H), пластичність, конформізм (Q_2), соціальна пластичність, ергічність, експресивність (F), цінність поваги, товариськість (A), кар'єрна стійкість, кар'єрна причетність, цінність спілкування, внутрішня мотивація, консервативність (Q_1), зовнішня позитивна мотивація.

Афективний фактор включає: рівень тривоги (F_1), напруженість (Q_4), тривожність (O), емоційну нестабільність (C), емоційність, соціальну емоційність, чутливість/фрустрованість (F_3) та низький самоконтроль (Q_3).

Ціннісно-орієнтаційний фактор об'єднав наступні властивості: цінність гедонізму, зовнішня негативна мотивація (негативний вплив), цінність здоров'я, цінність пізнання, соціальний інтелект, домінантність (E), цінності статусу, соціальної активності та любові. Властивості із низькими коефіцієнтами (менше ніж 0,4) не враховувалися в аналізі.

У структурі особистості менш успішного журналіста наявні чотири облічні зв'язки: 1) цінність поваги входить до комунікаційно-діялісного та ціннісно-орієнтаційного фактора; 2) шкала Q_3 опитувальника Кеттелла має негативний коефіцієнт в афективному факторі та позитивний – у ціннісно-орієнтаційному; 3) зовнішня негативна мотивація має від'ємний коефіцієнт у комунікаційно-діялісному та ціннісно-орієнтаційному факторах; 4) соціальний інтелект входить до комунікаційно-діялісного та ціннісно-орієнтаційного факторів.

До комунікаційно-діяльнісного фактора входять ті властивості, які необхідні для спілкування та праці, саме тому соціальний інтелект також має навантаження по цьому фактору. Водночас негативна зовнішня мотивація – це також вид мотивації, який може бути присутнім у діяльності або в інших сферах життя (тобто й у комунікаційно-діяльнісному, й у ціннісно-орієнтаційному факторі).

Три із чотирьох вищезгаданих облічних залежностей наявні між властивостями соціально-психологічного рівня (цінності, мотивація та соціальний інтелект).

У групі більш успішних журналістів за допомогою факторного аналізу було виявлено комунікаційно-діяльнісний (повний), афективний (частковий) та сенситивний (частковий) фактори (Додаток Л). Перші два фактори за змістовим наповненням майже тотожні до факторів, виявлених у менш успішній групі. А-от сенситивний фактор є новим та містить: емоційність, чутливість/фрустрованість (F_3), підкореність (E), чутливість (I), сором'язливість (H), цінність поваги, мрійливість (M), цінність матеріального благополуччя (негативний вплив) та радикалізм (Q_1). Даний фактор є дисгармонійним: з однієї сторони у ньому домінують чутливість, підкореність та мрійливість, а з іншої – радикалізм та незалежність суджень. Такий внутрішній конфлікт є ознакою незрілості та притаманний підлітковому або ж юнацькому віку. Цей фактор, очікувано, негативно впливає на успішність ($\beta = -0,14$).

У структурі особистості більш успішних журналістів виявлено шість облічних залежностей: 1) шкала Q_2 опитувальника Кеттелла полюсом конформізму входить до комунікаційно-діяльнісного фактора, а полюсом нонконформізму – до афективного; 2) емоційність та соціальна емоційність – складові темпераменту, які входять до афективного та сенситивного фактора; 3) шкала O (тривожність) також входить і до афективного, і до сенситивного фактора; 4) шкала C полюсом емоційної стабільності входить до комунікаційно-діяльнісного фактора, а полюсом нестабільності – до

афективного; 5) шкала Н полюсом сміливості належить до комунікаційно-діяльнісного фактора, а полюсом сором'язливості – до сенситивного.

Наявність більшої кількості зв'язків всередині особистості більш успішних журналістів робить її більш гнучкою та адаптивною до зовнішніх обставин. Однак цікаво, що у даній групі облічні зв'язки, навпаки, наявні на психофізіологічному та психологічному рівнях особистості журналіста. Можливим поясненням цьому є специфіка праці журналіста (необхідність у сангвіністичному темпераменті), або вік досліджуваних. Найчастіше облічні та ортогональні зв'язки досліджуються саме у студентів або підлітків [59], але важко знайти дослідження, у яких брали б участь представники старшого віку.

Порівняння зв'язків всередині особистості менш успішної та більш успішної груп журналістів показало наявність як подібних факторів (комунікаційно-діяльнісний та афективний), так і різних (ціннісно-орієнтаційний та сенситивний). Структура особистості більш успішних журналістів містить більшу кількість облічних зв'язків, що робить її більш адаптивною. Ця адаптивність може бути однією із причин досягнення більших успіхів.

Варто відзначити, що облічні зв'язки у структурі особистості більш успішних журналістів тісно пов'язані саме з тими індивідуально-психологічними властивостями, які відрізняються у представників двох груп: емоційність, соціальна емоційність, емоційна стабільність, тривожність, конформність (пов'язана із кар'єрною причетністю). Це ще раз підкреслює необхідність розвитку у журналістів саме цих властивостей для досягнення більших професійних успіхів.

У результаті порівняння індивідуально-психологічних властивостей журналістів та представників інших професій було виявлено, що журналісти є більш чутливими (фактори F_3 та I). Одна із причин цього – соціономічна направленість даної професії та ідеалістична мотивація оптантів. Проведення регресійного аналізу дозволило встановити, що тривожність (в т.ч. емоційність та чутливість до власних невдач) негативно впливає як на ПС, так

і на успішність журналіста. Зрештою, представникам даної професії необхідно відшукати той баланс чутливості та сенситивності, який дозволяє зберігати емпатію, але не «провалюватися» у власні невдачі. На нашу думку, саме це і відрізняє менш успішних журналістів ($F_3 = 5,5$ стен) від більш успішних ($F_3 = 5,7$).

Водночас наголошуємо, що обидві розглянуті групи є успішними; менш успішних журналістів не можна назвати неуспішними взагалі. Менш успішні журналісти мають гармонійну структуру особистості із домінуванням соціально-психологічних властивостей. Можливо, причиною цього є домінування ідеалістичної мотивації та прагнення до соціальних змін у даній групі (середній вік 30 років), тоді як у більш успішних журналістів (33 роки) з'являється також практична мотивація. Або ж із віком алгоритми виконання дій формалізуються, тому для адаптації до запитів діяльності менш успішність журналісти використовують переважно соціально-психологічні властивості, тоді як більш успішним достатньо вже психологічних та психофізіологічних властивостей.

Отже, ми розглянули конструкт успішності у сукупності його складових, а також зв'язок даного феномену із ПС. Розподіл журналістів вибірки на менш успішних та більш успішних допоміг виділити основні відмінності між цими групами в індивідуально-психологічних властивостях, ПС та структурі особистості журналіста.

Висновки до третього розділу

1. Запропонована теоретична модель детермінант ПС журналіста була перевірена за допомогою методу регресійного аналізу, внаслідок чого була встановлена прогностична здатність моделі 56%. Предикторами ПС або факторами, які здійснюють на неї вплив стали: вмотивованість, рефлексивність, тривожність, масштаб медіа, готовність до комунікації,

соціальні цінності, новаторство. Окрім тривожності усі згадані фактори позитивно впливають на ПС.

2. Створена регресійна модель із включенням фактору образу журналіста в очах аудиторії (оцінка довіри аудиторії, впізнаваності журналіста та його здатності впливати на аудиторію) у якості додаткового предиктора; така модель показала аналогічну прогностичну здатність та підкреслила вплив власних уявлень журналіста щодо того, як його сприймає аудиторія, на ПС.

3. Обґрунтована роль ПС у якості інтегруючого утворення у структурі особистості. Під впливом ПС зв'язки між індивідуально-психологічними властивостями різних рівнів змінюються: конформність/ неконформізм як властивість психологічного рівня перестає бути позитивно пов'язаною із цінністю пізнання, але формує негативний зв'язок із цінностями милосердя та любові (соціально-психологічний рівень), а також позитивний – з емоційністю (психофізіологічний рівень). Ергічність як властивість темпераменту під впливом ПС формує зв'язки із численними властивостями різних рівнів: емоційною стабільністю, експресивністю, низьким рівнем тривоги, кар'єрною причетністю, кар'єрною стійкістю та соціальним інтелектом; натомість розриваються зв'язки із рішучістю та зовнішньою позитивною мотивацією (обернений зв'язок). У випадку із соціальним інтелектом ПС допомагає сформувати ряд статистично значущих зв'язків: з ергічністю, експресивністю, чутливістю, низьким рівнем тривоги, внутрішньою мотивацією, кар'єрною причетністю та кар'єрною стійкістю; розривається негативний зв'язок із зовнішньою позитивною мотивацією.

4. Встановлено, що властивості психологічного рівня особистості, які корелюють із тривожністю, також виступають її предикторами у 53% випадків: емоційна нестабільність, сором'язливість, підозрілість, низький самоконтроль, напруженість, тривога, доміантність та рішучість. Цей результат підтверджує постулат щодо існування причинно-наслідкових зв'язків між властивостями всередині одного рівня особистості.

5. Визначено вплив фаху та спеціалізації на детермінацію ПС журналіста. По-перше, порівнюючи показники груп j та d , можемо відзначити наявність відмінностей між ними на всіх рівнях особистості: на психофізіологічному рівні у представників j вищі ергічність, пластичність та соціальний темп (передбачають вищу швидкість усіх психічних процесів), але нижча соціальна емоційність (застрягання на невдачах). На рівні психологічних властивостей наявні відмінності у товариськості, чутливості та конформізмі (вищі у j), що забезпечують налагоджування комунікації. Також у групі j вищі показники соціального інтелекту, але нижча, ніж у представників d , оцінка важливості матеріального благополуччя. Встановлено також, що ПС групи j є вищою, ніж у d .

У результаті порівняння груп j та s були виявлені ті самі відмінності, які наявні між j та d , що говорить про несформованість студентів-журналістів як фахівців, недостатній розвиток у них ПВЯ та вмінь.

6. Виокремлені відмінності є підґрунтям для різних регресійних моделей ПС представників j , d , s . Регресійна модель ПС для групи j показала 59% прогностичної здатності, до неї ввійшли (перераховані за ступенем впливу від більшого до меншого): вмотивованість, готовність до комунікації, тривожність, рефлексивність, новаторство та цінності. Регресійна модель для групи d показала 81% прогностичної здатності, але порядок предикторів за ступенем впливовості на ПС є дещо іншим: вмотивованість, цінності, готовність до комунікації, тривожність, новаторство, рефлексивність. У обох випадках перелік предикторів є однаковим, проте ступені їх впливу – різні.

Модель детермінант ПС для групи s показала 63% прогностичної здатності, а її предикторами стали: вмотивованість, готовність до комунікації, цінності.

7. Проаналізовано відмінності в індивідуально-психологічних властивостях представників наступних журналістських спеціалізацій: репортерів, публіцистів, ведучих та змішаної групи. Ведучі показали найкращі комунікативні здібності: від соціальної ергічності (потреби у соціальних

контактах) до соціального інтелекту та оцінки значущості спілкування – їх показники були найвищими серед усіх груп. Натомість у публіцистів ті самі властивості виявилися найнижчими. Однак ведучих та публіцистів об'єднує досить висока самооцінка потенціалу у порівнянні з іншими двома групами. Репортери ж вирізняються найвищими показниками ПВЯ емоційної стійкості, а також, на жаль, найнижчою оцінкою здоров'я як цінності. До останньої, змішаної групи, увійшли ті журналісти, діяльність яких поєднує елементи одразу кількох спеціалізацій. Ця група має найвищий показник пластичності, тобто здатності переключатися між різними видами роботи, що добре відображає характер їх діяльності.

8. Регресійні моделі детермінант ПС репортерів, публіцистів, ведучих та змішаної групи відрізняються як наявними у них предикторами, так і прогностичною здатністю. Найякісніші моделі були отримані для репортерів (71%) і публіцистів (77%). Спільним в обох випадках є негативний вплив тривожності на ПС. У репортерів предикторами ПС також є новаторство і рефлексивність; у публіцистів – вмотивованість, соціальні цінності, обізнаність. Моделі для ведучих (43%) і змішаної групи (40%) виявилися менш якісними. Детермінантами ПС ведучих стали: образ журналіста в очах аудиторії, масштаб медіа, новаторство; для змішаної групи – вмотивованість і рефлексивність.

9. Ще одним підґрунтям для розподілу журналістів на групи стало їх місце роботи. Вдалося встановити, що журналісти, які працюють на телебаченні, мають найвищу соціальну ергічність, темп та соціальний темп (тобто високу швидкість психічних процесів), а також самооцінку потенціалу. Журналісти друкованих видань демонструють найвищий самоконтроль та задоволеність керівництвом, але найнижчі показники соціальної ергічності, темпу та соціального темпу. Журналісти, які працюють на радіо, у різних організаціях, фондах, у т.ч. фрилансери (змішана група), мають найвищий рівень тривоги, нижче за інші групи оцінюють свій потенціал і

кар'єрні перспективи. Як бачимо, результати порівнянь за спеціалізаціями та місцем роботи багато у чому схожі.

Розподіл журналістів за місцем роботи також допоміг встановити відмінності у детермінантах ПС журналістів друкованих видань, телебачення та інших організацій. Зокрема, для ПС журналістів друкованих/інтернет-видань значущими детермінантами є їх образ в очах аудиторії, вмотивованість та новаторство; для журналістів телебачення – образ в очах аудиторії, новаторство, масштаб медіа та тривожність. Для змішаної групи детермінантами ПС виступають вмотивованість, рефлексивність та соціальні цінності.

10. Найбільш популярною професійною ідеологією серед журналістів виявилася партнерська, в якій професіонал знаходиться на одному рівні з аудиторією, найменш популярною – патерналістська.

11. Розглядаючи успішність крізь призму підходу Родіної О.М. було виділено чотири пари смислових діад, кожна з яких поєднує одну об'єктивну та одну суб'єктивну характеристику відповідно: 1) рівень доходів – задоволеність рівнем доходів (разом утворюють фактор успішності – дохід); 2) частота отримання відгуків – довіра аудиторії (фактор – взаємодія з аудиторією); 3) надходження запитів від інших ЗМІ – впізнаваність (фактор – популярність); 4) наявність та значущість нагород – задоволеність посадою (фактор – досягнення). Внутрішня структура професійної успішності містить численні позитивні зв'язки між названими компонентами. Ключове місце у цій структурі займає фактор зв'язку журналіста з його аудиторією, що яскраво відображає суть самої професії.

12. На основі виокремлених діад було створено інтегральний фактор професійної успішності. Кореляційний аналіз показав статистично значущий зв'язок між ПС та успішністю, а регресійний аналіз підтвердив здатність ПС впливати на рівень успішності.

На основі інтегрального фактора успішності було виділено дві групи журналістів: менш успішні та більш успішні. Друга група у порівнянні із

першою менш чутлива до невдач, має вищу емоційну стабільність, самоконтроль, консервативність, лояльність до організації; нижчий загальний рівень тривоги та вищу ПС.

13. У структурі особистості більш успішних та менш успішних журналістів виділено по три фактори (один повний та два часткових), два з яких є однаковими в обох випадках (комунікаційно-діяльнісний та афективний), а третій – відрізняється (ціннісно-орієнтаційний у менш успішних та сенситивний у більш успішних). У ході аналізу було встановлено більшу гнучкість представників більш успішної групи, у яких наявно шість облічних зв'язків, тоді як у представників менш успішної групи – лише чотири.

РОЗДІЛ 4: РОЗРОБКА ТРЕНІНГУ З РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ САМООЦІНКИ ЖУРНАЛІСТІВ

Розділ присвячено розробці тренінгу з описом спроби його апробації, а також стратегічним переходом до індивідуальної форми роботи – рефлексивної програми. Викладено результати перевірки запропонованої рефлексивної програми на практиці.

4.1. Створення тренінгової програми для розвитку м'яких навичок журналіста

Останнім етапом дослідження є практичне застосування отриманих результатів. Необхідність роботи над ПС та психологічним благополуччям журналіста в цілому неодноразово згадувалася у попередніх підрозділах. На користь цього говорять також численні результати іноземних досліджень: численні випадки ПТСР, стресові події та травмуюча інформація здійснюють суттєвий негативний вплив на психологічне здоров'я журналістів.

Окрім того, деякі з досліджуваних журналістів відзначили, що підтримали б ідею створення психологічного кабінету у своєму медіа або ж психологічної служби, яка надавала б консультації та допомогу, розуміючись на проблемах та специфіці роботи журналіста. Отже, журналісти позитивно налаштовані на роботу із психологами, навіть якщо мова йде не про психотравми та стреси, а про поради щодо самовдосконалення, самоорганізації та підвищення власного рівня успішності. Як було встановлено у попередньому розділі, ПС впливає на успішність діяльності журналістів, отже робота у цій сфері дозволить журналістам поліпшити продуктивність власної діяльності. Водночас тривожність чинить негативний вплив на ПС та, відповідно, на успішність, тому її рівень необхідно знижувати. Вмотивованість, рефлексивність, готовність до комунікації, значущість соціальних цінностей і новаторство (як позитивні детермінанти), навпаки, – підвищувати. Одним зі шляхів для реалізації цієї задачі є опанування нових технік та методик саморегуляції. До речі, більш успішні журналісти, як було

встановлено вище, відрізняються кращим самоконтролем та емоційною стабільністю у порівнянні з менш успішними.

Підсумовуючи результати даного дослідження, можна виділити наступні проблемні точки, на які варто звернути увагу при роботі із журналістами та їх ПС:

- такі м'які якості як здатність керувати собою, наявність чітких цінностей, цілеспрямованість та цілепокладання, навички розв'язання проблем – у журналістів розвинені менше, ніж у представників інших професій, отже їх розвитку потрібно приділити особливу увагу;
- тривожність є єдиною детермінантою, що чинить негативний вплив на самооцінку та успішність, тому можливість контролювати її прояви значно покращить продуктивність та психологічне благополуччя журналіста;
- необхідно підняти рівень внутрішньої мотивації, сприяти розвитку рефлексивності, комунікативних властивостей, новаторства та здатності знаходити нові шляхи для розв'язання типових задач;
- більш успішні журналісти відрізняються від менш успішних вищою здатністю до саморегуляції та самоконтролю, отже розвиток цих вмінь допоможе журналістам досягти вищих результатів у роботі;
- структура особистості більш успішних журналістів також є більш гнучкою, облічні зв'язки у ній забезпечуються психофізіологічними (низька емоційність та соціальна емоційність) та психологічними (конформізм, сміливість, емоційна стабільність та низька тривожність) властивостями. Отже, необхідно приділити увагу саме цим властивостям;
- крім того, більш успішні журналісти мають вищу лояльність до організації, у якій вони працюють, та вищу ПС за усіма її аспектами.

Наступний етап практичної частини – вибір форми роботи, яка допоможе попрацювати із вищезазначеними проблемними точками. Зокрема, можна використати один із наступних форматів роботи: психологічний тренінг, індивідуальні консультації, надання персоналізованих рекомендацій, програма по самоаналізу тощо. Враховуючи індивідуально-колективний характер праці журналіста, тренінг видається оптимальною формою роботи. До того ж цей формат досить часто використовується для апробації результатів дисертаційного дослідження на практиці. Зокрема, основою для розробки тренінгової програми, окрім власних доробок, стали напрацювання таких дослідниць як: Каламаж Р.В. [75], Косар У.Б. [95], Петрик О.В. [127]. Тренінгові вправи формувалися так, щоб учасники мали змогу взаємодіяти один з одним у процесі виконання, відпрацьовуючи ті чи інші навички у ході комунікації. Розглянемо основні складові створеного тренінгу: назву, мету та задачі.

Назва тренінгу: «Психологічна складова діяльності журналіста: професійна самооцінка як ключ до успіху». Така назва, безумовно, була використана для зацікавлення потенційної аудиторії та стимулювання до участі у тренінгу. Водночас така назва не суперечить істині: як було встановлено у попередньому розділі, кореляція та каузальний зв'язок між ПС та успішністю журналістів дійсно існують.

Мета тренінгу: підвищення професійної самооцінки журналістів-учасників через роботу із її детермінантами та складовими-аспектами. Дана мета є багатоаспектною та включає: роботу із власною мотивацією та тривожністю, розвиток самопізнання (рефлексивності), м'яких навичок (комунікативної компетентності, здатності розв'язувати проблеми тощо), роботу над власними особистісними та професійними якостями, виокремлення своїх сильних та слабких сторін, актуалізацію власних цінностей (соціальні цінності), оцінку власних ресурсів і перспективних векторів розвитку, актуалізацію власних професійних досягнень, зміцнення віри у себе, сприйняття зовнішнього контексту.

Задачі тренінгу:

- 1) актуалізація Я-реального професійного образу учасників, виокремлення сильних та слабких сторін у ньому, пошук ресурсів для подальшого самовдосконалення;
- 2) актуалізація Я-ідеального професійного образу учасників;
- 3) розвиток м'яких навичок та професійно важливих якостей;
- 4) порівняння та зіставлення сформованих Я-образів, наближення Я-ідеального до Я-реального та реалій професійної діяльності, виділення основних векторів розвитку [26].

Дані завдання відображають чотири смислові блоки тренінгу, у межах кожного із яких провадиться робота з детермінантами та складовими ПС. Загалом, тренінг розрахований на 12 годин часу та призначений для малої групи розміром 10-15 осіб.

Структура тренінгу має певні ключові елементи. Наприклад, у межах першої задачі такими елементами є знайомство учасників один з одним та із тренером (вправи «Моє ім'я», «Ми маємо дещо спільне»), постановка цілей/ вербалізація очікувань від тренінгу («Пісочний годинник») та актуалізація наявного рівня тих чи інших властивостей, якими у цьому випадку є:

- власні індивідуально-психологічні властивості та професійні якості («Мій характер», «Вгадай цю рису», «Спостереження», «Ярмарок якостей», «Майстер порад», «Проблемні точки»), а також ресурси, які вони у собі приховують («Таємна сила», «Пошук рішення»);
- ціннісні орієнтації («Мої цінності»);
- м'які навички – цілеспрямованість («Мої цілі», «Ресурси», «Цілі й ресурси»), самоконтроль («Стресостійкість»), копінг-стратегії («Пантоміма: як я знімаю стрес»), комунікативна компетентність і навички розв'язання проблем («Люди у ЗМІ», «Консенсус у ЗМІ», «Проблемні ситуації»);

- самооцінка результату та потенціалу («Мій професійний шлях», «Потенціал»).

На початку кожного із наступних трьох блоків тренінгу також передбачалися вправи для розігріву («Визнаний ідеал», «Країни-столиці-факти», «Найважливіші м'які навички журналіста», «Обіцянка 2.0»), а по завершенню цих блоків – рефлексивні («Прийняття себе», «Порада собі майбутньому», «Сувеніри на пам'ять») або буферні вправи («Публічна обіцянка»).

Друга задача присвячена різносторонньому розгляду характеристик професійного «Я-ідеального» образу: джерел його формування («Твій приклад для наслідування», «Джерела», «Хочу або повинен?»), закладеного у ньому потенціалу («Я-майбутній», «Я-ідеальний», «Мета професії», «Прокрастинація»), складових цього образу («Якості яких я хочу позбутися», «Скульптування ідеального журналіста», «Я або він», «Образи у метафорах», «Антиприклад»), а також практичних навичок, пов'язаних із цим образом та його складовими («Цілепокладання», «Роздроблення», «Пропозиція», «Перфекціонізм», «Порада іншому»).

Третя задача присвячена розвитку м'яких навичок: самоорганізації («Хронокарта», «Новий графік», «Види планування»), рефлексії («Мої думки за день»), саморегуляції та самоконтролю («Над думками», «Найгірший варіант», «Моя вина», «Мої помилки», «Протилежна стратегія», «Затишне місце», «Поглянь збоку», «Бачу більше»), пошуку ресурсів для самовдосконалення та особистісного росту («Мої риси 2.0», «Все вийде», «Таємний Санта», «Карта у рукаві»), підвищенню рівня впевненості у собі («Комплімент», «Впевнена людина»).

Нарешті, четверта задача полягала у тому, щоб скоротити відстань між «Я-ідеальним» та «Я-реальним» професійними образами, тобто знайти у них щось спільне, уподібнити. Це дозволило б наблизити «Я-ідеальний» образ до реальності, зробити його більш досяжним, а «Я-реальний», навпаки, скоректувати відповідно до набутих у попередньому блоці вмій. Виконання

цієї задачі відбувається через: усвідомлення власної відповідальності за досягнення будь-якої мети («Я-завтрашній», «Час для змін», «Причина-наслідок», «Я – суб'єкт»), переживання почуття вдячності самому собі («П'ять років тому», «Роки досвіду», «Подяка»), зміщення кута зору через перетворення слабких сторін на сильні («Без недоліків?», «Я неідеальний, але...», «Робота мрії»), розв'язання практичних кейсів у комунікативній сфері («За лаштунками ЗМІ», «Ліквідація конфлікту»), актуалізацію власної професійної місії та мотивації («Орієнтири», «Життєвий кодекс, професійний кодекс») тощо. Програма тренінгу представлена у Додатку М; повний сценарій не наводиться із міркувань дотримання вимог щодо об'єму роботи.

Апробація тренінгу планувалася наступним чином: усі 12 годин поділені на три заняття по 4 години із перервами на кава-брейки для учасників. Враховуючи високу завантаженість цільової аудиторії, заняття планувалися у вихідні.

Графік першого тренінгового дня передбачав дві години роботи, перерву (до 20 хв), потім ще дві години роботи. До участі були запрошені 10 журналістів із вибірки основного дослідження. Тренінг проводився у публічній Молодіжній бібліотеці, м. Києва, де наявне усе необхідне методичне забезпечення (проектор, дошка, канцелярія тощо). Заняття було проведене за планом, однак перший же тренінговий день сприяв виявленню ряду недоліків у обраній формі роботи. Групова взаємодія та зацікавленість у роботі виявилися значно нижче очікуваного рівня. Серед можливих причин такого результату можна виділити наступні.

По-перше, період карантину та карантинні обмеження (осінь 2021 року) наклали суттєвий відбиток на процес роботи: учасники, перебуваючи у захисних масках, перестають бачити міміку один одного, що знижує рівень довіри й не дозволяє їм повною мірою відкритися один одному. Необхідно підкреслити, що для журналістів питання довіри є особливо важливим, зважаючи на специфіку їх роботи. Крім того, велика кількість потенційних учасників відмовилися взяти участь у тренінгу, зважаючи на такі обмеження.

По-друге, для формування довіри необхідний досить тривалий час навіть за стандартних умов, не кажучи вже про карантинні. А для журналістів цей час може виявитися навіть більшим, ніж для представників інших професій. Косар У.Б., досліджуючи професійну самосвідомість керівників та управлінців, зазначає, що групова форма роботи для них буде неефективною, оскільки керівники не схильні розкриватися перед іншими, а також тому, що їх графік досить суттєво завантажений і знайти той час, коли усім буде зручно відвідати тренінг, майже неможливо [95]. Те саме справедливо можна віднести й до журналістів, серед яких також є управлінці (редактори, головні редактори тощо).

Рівень рефлексивності учасників пілотажного тренінгу виявився досить високим, а їх проблеми та запити – доволі різноманітними, що ще раз підкреслювало необхідність індивідуального підходу до кожного з них. З цієї причини було прийнято рішення про перехід до іншого формату роботи, а саме до рефлексивної програми по роботі над власною ПС.

Якщо ж згадати досвід інших дослідників з приводу використання соціально-психологічного тренінгу для розвитку журналістів, то така форма роботи частіше використовувалася зі студентами для виховання професійної культури [120], професійної відповідальності [171] та стимуляції творчих здібностей [172]. Натомість з уже сформованими професіоналами проводять переважно тренінги з розвитку «hard skills», тобто вузькоспеціалізованих навичок [42].

Однак є й успішні приклади використання тренінгу для розвитку особистості [104], довіри як складової соціального інтелекту [127], а також інноваційного потенціалу [160]. Наприклад, довіру доречно розвивати саме у групі, тому необхідність використання саме тренінгу залежить від специфіки конструкта, який необхідно розвинути. На щастя, ПС не має такого яскраво вираженого соціального контексту, особливо на особистісному рівні розвитку самосвідомості. Іншою важливою складовою є особистість самого тренера, якому необхідна не лише спеціальна підготовка, але і хист для роботи із

групою, контролю динаміки у ній. Нездатність правильно зрозуміти настрої групи та скерувати роботу в іншому напрямку, якщо учасники нудьгують, безумовно, завадить отриманню ефективного результату. Отже, карантинні умови, особливості самих журналістів та нестача досвіду тренера – ті фактори, які завадили ефективному використанню даної форми роботи.

Безумовно, тренінг може бути ефективним, наприклад, для вже сформованих груп (студентів, робочих колективів тощо), або за наявності достатнього часу та необхідних умов для формування довіри всередині групи. Натомість складові ПС можна відпрацьовувати у рамках індивідуальної форми роботи.

4.2. Створення рефлексивної програми по роботі із професійною самооцінкою для журналістів

Багато із запрошених на перше тренінгове заняття журналістів відхилили пропозицію, зважаючи на власну зайнятість, однак вони також зазначили, що онлайн-формат роботи був би для них більш зручним. Такі зауваження разом із завантаженістю представників даної професії та карантинними обмеженнями стали основними причинами переходу до формату індивідуальної роботи у зручний для учасників час.

Як показав досвід, тренінг є не найкращою формою роботи в умовах карантинних обмежень. Однак це не означає, що створену тренінгову програму не можна скорегувати під індивідуальне використання. Зрештою, створені вправи можна трансформувати так, щоб їх можна було виконувати самостійно.

Перш за все, в індивідуальній рефлексивній програмі етап знайомства виноситься за межі самої програми у листування та заповнення відповідних анкет участі. Для встановлення ефективності програми на етапі реєстрації учасникам пропонувалася спеціальна анкета, у якій вони відзначали рівень

розвитку своїх м'яких навичок та кожного з аспектів ПС. Окрім того, у рефлексивній програмі використання спеціальних вправ для розігріву не є обов'язковим, адже учасники самі обирають зручний для себе час, коли вони вже налаштовані на цю роботу.

Рефлексивна програма складається із письмових завдань та індивідуальних консультацій за потребою. Отже, тренінгові вправи були перероблені у письмові завдання із використанням наступних технік:

- тексти вправ імітують живе спілкування через розмовні фрази («Оберіть одну із проблем... Ну що, обрали?») та спеціальні знаки (позначення посмішки через символ «☺») там, де це можливо і доречно;
- рівень зацікавленості підтримується через згадування образів із масової культури (Патронус із франшизи «Гаррі Поттер») та цитат («Потрібно бігти з усіх ніг, щоб тільки залишатися на місці, а щоб кудись потрапити, треба бігти хоча б удвічі швидше!» Л. Керрол);
- включення у тексти вправ численних запитань для стимуляції рефлексії учасника;
- позначення акцентів через виділення тексту курсивом та напівжирним шрифтом;
- широке використання візуальних форм відображення інформації (численні таблиці, схеми, рисунки, кругові діаграми тощо);
- деталізованіший виклад у порівнянні з аналогічними вправами тренінгової програми, оскільки у ході тренінгу усі необхідні роз'яснення модератор може зробити в усній формі, а у рефлексивній програмі вони мають бути прописані заздалегідь (як-от у вправі «Мій професійний шлях»).

Більшість вправ рефлексивної програми – це трансформовані тренінгові вправи, у яких групова взаємодія була змінена на індивідуальну роботу: ігри перетворені на кейси, діалоги – на вправи по самоаналізу та самоспостереженню. Ті вправи, які не вдалося трансформувати або для

виконання яких необхідний модератор, наприклад, малювання у парах, ігри, аналіз малюнку, були виключені із програми («Люди у ЗМІ», «Консенсус у ЗМІ», «Вгадай цю рису», «Ярмарок якостей», «Майстер порад», «Образи у метафорах», «Таємний Санта» тощо). Натомість з'явився ряд вправ, яких не було у тренінговій програмі, адже для їх виконання необхідний певний час, зокрема, це вправи присвячені:

- аналізу власних думок та суджень («Чому я так реагую», «Корінь думки – судження»);
- спостереженню за собою протягом певного часу («Спостереження», «Щоденник досвіду»);
- рефлексії з приводу власних рис характеру, професійних якостей та інших індивідуально-психологічних властивостей («Дві сторони», «Сильні сторони», «Що каже оточення»).

Попри вищезгадані відмінності, мета та ключові структурні блоки (завдання) програми залишилися незмінними: актуалізація Я-реального, а потім і Я-ідеального професійних образів, робота над м'якими навичками та зближення сформованих Я-образів. Тобто, усі зазначені у підрозділі 4.1 смислові групи вправ (актуалізація рівня розвитку м'яких навичок, аналіз джерел Я-ідеального образу, вправи, спрямовані на розвиток саморегуляції тощо) були збережені. Отже, створену тренінгову програму вдалося досить органічно перетворити із групової на індивідуальну форму роботи так, щоб зберегти її смислову основу.

Варто зробити ще кілька зауважень з приводу оформлення самої програми. Перш за все, вся програма була розділена на 8 частин, тобто кожна із задач була представлена двома частинами. Завдання кожної із частин містилися в окремому файлі pdf-формату і були оформлені по типу «робочого зошита»: після кожного завдання, де необхідно було щось вписати, містилися лінійки для того, щоб це зробити, а також були наявні таблиці із прикладами їх заповнення. Така система була застосована для того, щоб учасники не

забігали наперед і виконували завдання послідовно: відповідне попередження і прохання не забігати наперед було окремо прописано на початку першої частини. Фрагмент рефлексивної програми представлений у Додатку Н.

Робота із програмою була організована наступним чином: журналістам, які брали участь в емпіричному дослідженні, було надіслано лист із запрошенням до участі у рефлексивній програмі, після чого усі охочі заповнювали реєстраційну анкету. Анкета була створена на базі Google forms та містила: електронну адресу учасника (використовувалася замість ніку для ідентифікації та зіставлення відповідей «до» та «після»), вік, стать, бажаний канал комунікації (соцмережі, месенджери або електронна пошта) через який учасник бажає отримувати завдання, а також запитання щодо рівня власної ПС, точніше, кожного із її аспектів. Зокрема, учасникам пропонувалося оцінити рівень розвитку власних м'яких навичок (розв'язання проблем, творчого підходу, постановки цілей, саморозвитку, саморегуляції, розставлення пріоритетів та комунікативної компетентності), професійно важливих якостей (когнітивних, практичних та якостей емоційної стійкості), самооцінки потенціалу (пред'являлося шість запитань шкали «Кар'єрної інтуїції») та самооцінки результату (через оцінку рівня задоволеності діяльністю та власними досягненнями у ній). Закінчувалася анкета полем для запитань та уточнень, якщо такі виникали в учасника.

Всього у програмі взяло участь 30 журналістів, 10 чоловіків та 20 жінок, середнім віком 35 років. Контрольна група складала 26 учасників, 10 чоловіків та 16 жінок, середнім віком 32 роки. Групи схожі за статеві-віковим складом, але контрольна група не брала участі у програмі; її результати використовуються виключно для порівняння із показниками експериментальної (першої) групи.

Індивідуальні письмові завдання надсилалися охочим через обраний канал комунікації один раз на тиждень: кожного тижня учасники отримували одну із восьми частин програми. Окрім того, учасникам надавалася можливість отримати індивідуальну консультацію у разі виникнення будь-

яких питань або проблем у ході виконання запропонованих вправ. Індивідуальна консультація передбачала відеодзвінок куратору програми через платформу Zoom тривалістю до 30 хвилин. Протягом програми учасники мали змогу у будь-який момент зв'язатися із куратором через обраний канал комунікації.

За результатами проведених консультацій створювалися протоколи, що містили запит учасника, дії психолога-куратора та результат роботи, що відображався в усвідомленнях, зроблених учасником після консультації (вони могли виникнути не зразу ж, а через певний час після консультації). Матеріали даних протоколів є конфіденційними відповідно до етичного кодексу психолога та бажання учасників; однак типовими проблемами, із якими учасники зверталися до куратора, були труднощі, пов'язані із комунікативною сферою та стосунками з іншими людьми. Вочевидь, у ході роботи над запропонованими завданнями журналісти актуалізували найбільш проблемні точки у власній діяльності, які, з огляду на тип професії, пов'язані із комунікацією.

Одним зі спостережень, зроблених у ході роботи, було те, що більшість учасників прагнуть покращити та приділяють найбільшу увагу тим навичкам, які вже розвинуті у них на достатньо високому рівні. Однак така заглибленість у єдину проблему може виявитися диспродуктивною в епоху, коли фахівець має володіти широким спектром компетентностей – згадаємо шість груп компетенцій журналіста за Вартановою О.Л. [45]. Розвиток лише якоїсь однієї навички або навіть її опанування на найвищому рівні не дасть такого ж результату як робота над різними аспектами.

Щоб обґрунтувати необхідність роботи над різними аспектами, проведемо аналогію з екологічним законом мінімуму Лібіха: розвиток організму, найбільшою мірою, залежить від «найслабшої ланки», тобто того фактору, який має найменший рівень або якого не вистачає. Цей закон часто ілюструють за допомогою бочки, у якій усі клепки (дощечки, із яких вона складається) різної довжини. Рідина завжди буде вилитися через

найкоротшу з них, якими б довгими не були усі інші. Прокладаючи паралель із психологією: розвиток тієї навички, яка вже має достатньо високий рівень, не дасть суттєвих результатів. Натомість найліпший результат дасть нарощування ресурсів у найслабших навичках. Як висновок, людина має розвиватися у всіх можливих та доступних напрямках, аби стати справжнім професіоналом. Ця теза і покладена в основу даної рефлексивної програми.

Зважаючи на кількість частин, програма тривала 8 тижнів, тобто майже 2 місяці. По завершенню учасники знову заповнили аналогічну анкету, із тією відмінністю, що в ній було присутнє поле для відгуків. Наведемо для прикладу кілька відгуків самих журналістів щодо запропонованої програми: «Програма насичена практичними рекомендаціями, які можна застосовувати як в професійній діяльності, так і в повсякденному житті. Завдання логічно побудовані, інструкції прописано чітко й доступно», «Дякую за можливість взяти участь у програмі, це було дуже корисно для мене», «Програма допомагає в саморозвитку, а також краще зрозуміти себе», «Цікаво та інформативно, а головне - багато що я збираюся використати на практиці». Отже, самі учасники залишилися задоволені програмою, яка дозволила їм просунутися вперед на шляху самопізнання, а також збагатити тими інструментами, які можна використати у своєму повсякденному житті та роботі.

4.3. Вимірювання ефективності рефлексивної програми

Для оцінювання ефективності створеної рефлексивної програми учасникам на початку та наприкінці роботи із програмою пропонувалося заповнити анкети та оцінити власні м'які навички, ПВЯ, потенціал та досягнення. Аби скоротити затрати часу учасників, було вирішено не використовувати повномасштабні методики як в емпіричному дослідженні; натомість були запропоновані 10-бальні шкали, що дозволяють швидко

оцінити прояв тих чи інших характеристик. Зокрема, таким чином пропонувалося оцінити міру розвиненості м'яких навичок, трьох груп професійно важливих якостей та двох складових самооцінки результату; самооцінка потенціалу вимірювалася за допомогою шкали «Кар'єрної інтуїції», яка містить всього шість запитань. З огляду на високу зайнятість учасників заміна повномасштабних методик є дієвим рішенням. Оскільки мова йде про шкали Лайкерта, то додаткової валідизації вони не потребують.

Анкета із зазначеними пунктами пропонувалася як експериментальній групі (кількістю 30 учасників), так і контрольній (кількістю 26 учасників). За статево-віковим складом дані групи є подібними як одна до одної, так і до загальної вибірки дослідження. Розглянемо середні значення цих груп за усіма показниками, зазначеними в анкеті (див. табл. 4.1).

Таблиця 4.1

Динаміка показників м'яких навичок та ПВЯ до і після рефлексивної програми для експериментальної (ЕГ) та контрольної (КГ) груп

М'які навички та ПВЯ	До програми		Після програми		Приріст
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	ЕГ
Навички розв'язання проблем	7,7	7,9	7,4	8,3	5%
Творчий підхід	7,5	7,9	7,3	8	1%
Цілепокладання	6,5	6,4	6,6	7,8	18%
Саморозвиток	7,4	7,2	7,3	7,8	8%
Навички саморегуляції	6,7	6,9	6,9	7,8	12%
Чітка ієрархія цінностей	6,8	6,7	6,7	7	4%
Комунікативна компетентність	7,6	7,8	7,7	8,3	6%
Когнітивні ПВЯ	7,5	7,4	7,4	8,5	13%
Емоційної стійкості ПВЯ	7,6	7,9	7,7	8,2	4%
Практичні ПВЯ	8,3	8,2	8,3	8,5	4%
Оцінка потенціалу	20,3	20,5	20,9	23,2	12%
Задоволеність діяльністю	8	8,2	8,1	8,5	4%
Задоволеність результатами	6,8	6,6	6,6	7,5	12%

Перш за все варто відзначити, що в експериментальній групі (у таблиці – ЕГ), на відміну від контрольної (КГ), усі показники зросли після проходження програми, тоді як у контрольній – як зростали, так і знижувалися.

Окрім того, у контрольній групі усі показники мали тенденцію змінюватися у діапазоні $\pm 0,1-0,3$ бала, тоді як в експериментальній спостерігаються вже більш суттєві зміни: усі зсуви показників на 5% та вище виділені у таблиці жирним шрифтом. Отже, половина показників зросла досить суттєво (до 18%) і, з огляду на результати контрольної групи, цей ріст пов'язаний саме із рефлексивною програмою.

Створена програма найкраще розвиває такі м'які навички: постановка цілей, саморозвиток, самоконтроль та комунікативна компетентність. Зазначимо, що вміння опанувати себе або навички саморегуляції – це ключова відмінність більш успішних журналістів від менш успішних, а ріст цієї навички після програми становить 11,5%. З іншої сторони, якщо розглядати ті навички, які виявилися краще розвиненими у представників інших професій – розв'язання проблем, цілепокладання, встановлення ієрархії цінностей та саморегуляція – то найбільш суттєвий приріст, 18%, показала навичка постановки цілей, тоді як ієрархізація цінностей зросла лише на 4%. Однак три з чотирьох вищезазначених навичок показали приріст 5% або більше, тому можна вважати, що поставлена задача була виконана у достатньому об'ємі.

Що ж стосується ПВЯ, то найбільший приріст спостерігається у когнітивних якостях. Такий результат не є випадковим, адже багато вправ були створені на основі технік із когнітивно-поведінкової терапії. Наприклад, «Чому я так реагую», «Корінь думки – судження», «Мої цілі», «Протилежна стратегія» – ці вправи базуються на моделі АВС Елліса А.; «Найгірший варіант», «Моя вина» присвячені роботі із когнітивними викривленнями, «Впевнена людина», «Чарівна паличка» є поведінковими експериментами. Попри низькі показники приросту ПВЯ емоційної стійкості, навичка саморегуляції показала суттєвий ріст, так само як навички розв'язання проблем, саморозвитку та комунікативної компетентності, які компенсують низький ріст практичних ПВЯ. Крім того, незначний приріст ПВЯ емоційної стійкості та практичних ПВЯ може бути пов'язаний з тим, що ці якості

розвивати складніше, ніж когнітивні, тому вони потребують більше часу та зусиль від самих учасників.

Самооцінка потенціалу - єдина змінна із таблиці вище, яка вимірюється через 30-бальну шкалу (містить шість питань, що оцінюються від 1 до 5 балів). У перерахунку на відсотки показник після програми зріс на 12%, що також можна вважати доволі суттєвим приростом. Водночас на 12% зріс показник задоволеності власними результатами – однієї зі складових самооцінки результату. Зрештою, програма мала на меті не лише розвинути певні м'які навички, а й актуалізувати вже наявні успіхи учасників, підвищити почуття гордості за свої досягнення та виділити основні напрямки для подальшого зростання. Судячи з отриманих показників, поставлена мета була досягнута.

Якщо ж говорити про ефективність програми більш предметно, то необхідно вирахувати середні показники усіх аспектів ПС. Самооцінка потенціалу вже представлена єдиним показником, тоді як інші аспекти, за аналогією до того, як це було в емпіричному дослідженні, складаються із кількох: сім м'яких навичок утворюють операційно діяльнісний аспект, три групи ПВЯ – особистісний аспект, задоволеність діяльністю та результатами – самооцінку результату. Підрахунок показників чотирьох складових ПС дозволив також встановити ефективність програми за допомогою непараметричного критерію Т-Вілкоксона (див. табл. 4.2).

Таблиця 4.2

Динаміка складових професійної самооцінки до і після рефлексивної програми

Складова професійної самооцінки	До програми	Після програми (приріст у %)	Критерій Вілкоксона (p<0,01)
Операційно-діяльнісний аспект	7,3	7,9 (8%)	-3,314
Особистісний аспект	7,8	8,4 (7%)	-2,980
Самооцінка потенціалу	20,5	23,2 (12%)	-3,198
Самооцінка результату	7,4	8 (8%)	-2,739

Усі складові ПС до та після програми за Т-критерієм статистично відрізняються на рівні $p < 0,01$. Це означає, що мета рефлексивної програми досягнута: ПС журналістів підвищилася, ряд м'яких навичок були вдосконалені, опановані нові техніки, здобуті нові знання про себе тощо.

Статистичні методи дозволяють встановити значущість наявної різниці між показниками до та після програми, однак для того, щоб зрозуміти, наскільки суттєвими є ці зміни, їх необхідно із чимось порівняти. Такою точкою відліку можуть слугувати виокремлені у третьому розділі групи більш успішних та менш успішних журналістів. Оскільки вимірювання проводилося різними інструментами, то усі показники доречно представити у відсотках від максимальних значень (див. табл. 4.3).

Таблиця 4.3

Порівняння показників учасників до і після рефлексивної програми із показниками більш успішних та менш успішних груп журналістів

М'які навички та ПВЯ	До програми	Після програми	Різниця	Показник менш успішної групи	Показник більш успішної групи	Різниця між групами
Навички розв'язання проблем	79%	83%	4%	66%	78%	12%
Творчий підхід	79%	80%	1%	69%	65%	4%
Цілепокладання	64%	78%	14%	58%	69%	11%
Саморозвиток	72%	78%	6%	81%	80%	1%
Навички саморегуляції	69%	78%	9%	62%	77%	15%
Чітка ієрархія цінностей	67%	70%	3%	71%	76%	5%
Комунікативна компетентність	78%	83%	5%	75%	84%	9%
Когнітивні ПВЯ	74%	85%	11%	79%	84%	5%
Емоційної стійкості ПВЯ	79%	82%	3%	77%	82%	5%
Практичні ПВЯ	82%	85%	3%	82%	83%	1%
Середнє			6%			7%

Наведені показники експериментальної групи (до проходження програми) подекуди перевищують показники більш успішної групи, подекуди, навпаки, є навіть нижчими ніж у групи менш успішних журналістів. Така ситуація легко пояснюється тим, що експериментальна група учасників є змішаною, у ній наявні як більш успішні, так і менш успішні журналісти.

Аналізуючи наведені дані, варто виокремити кілька суттєвих аспектів. По-перше, результати експериментальної групи за більшістю показників перевищують результати більш успішних журналістів або наближаються до їх значень: найсуттєвіше відставання, за навичкою чітко виділяти свої цінності, становить всього 6%. З однієї сторони така ситуація може бути пояснена наявністю високих показників в експериментальній групі з самого початку, однак їх зростання після проходження рефлексивної програми за кількома змінними навіть перевищило різницю між більш успішними та менш успішними журналістами. Зокрема, до таких змінних відносяться: цілепокладання, саморозвиток, когнітивні та практичні ПВЯ. Домінування саме цих м'яких навичок та груп професійних якостей легко пояснити метою програми та її спрямованістю: цілепокладання – це основа для подальшого розвитку, а когнітивні та практичні якості – засоби його досягнення.

По-друге, зростання за усіма елементами ПС після рефлексивної програми, у середньому, становить 6%, тоді як різниця між більш успішними та менш успішними журналістами – 7%. Це означає, що рефлексивна програма здатна допомогти менш успішному журналісту досягнути майже тих самих показників ПС, які має більш успішний журналіст. Розглянемо також ріст кожного з аспектів ПС після програми та порівняємо із тими показниками, які мають більш успішні та менш успішні журналісти (див. табл. 4.4).

У ході порівняння було виявлено, що зростання більшості складових ПС в результаті проходження програми перевищує ту різницю, яка наявна між більш успішними та менш успішними журналістами. Самооцінка потенціалу показала найбільший ріст: якщо рахувати приріст, орієнтуючись на початкові

значення до програми, то це 12%, якщо ж вимірювати його у діапазоні шкали «Кар'єрної інтуїції» (0-30 балів, 0-100%), то це 9%. Самооцінка потенціалу є ключовим елементом подальшого професійного розвитку, оскільки вона поєднує у собі орієнтири, можливості та актуальні напрями вдосконалення власної діяльності.

Таблиця 4.4

Порівняння складових професійної самооцінки учасників до і після рефлексивної програми із показниками більш успішних та менш успішних груп журналістів

Складова професійної самооцінки	До програми	Після програми	Різниця між до та після	Показник менш успішної групи	Показник більш успішної групи	Різниця між групами
Операційно-діяльнісний аспект	74%	78%	4%	69%	76%	7%
Особистісний аспект	78%	83%	5%	80%	84%	4%
Самооцінка потенціалу	68%	77%	9%	72%	76%	4%
Самооцінка результату	74%	80%	6%	69%	72%	3%
Середнє			6%			5%

На другому місці самооцінка результату, яка відображає задоволеність власною діяльністю та досягненнями, а також впливає на віру у власні сили. Остання підкріплюється досвідом: «Якщо я зміг зробити одне, то зможу зробити й інше!» Саме тому, досягнення грають таку важливу роль у формуванні самооцінки та, як наслідок, успішності. Пам'ятаємо, що самооцінка результату виявилася найменш впливовим компонентом ПС. Водночас результати та досягнення є важливим ресурсом у складні моменти, який допомагає підбадьоритися та повернути віру у себе. Саме тому, роботі над самооцінкою результату приділяється особлива увага у рамках рефлексивної програми, тому отриманий показник росту є відповідним.

Зростання показника особистісного аспекту також перебільшило різницю між менш успішними та більш успішними журналістами. А-от операційно-діяльнісний аспект показав найменший ріст. З іншої сторони, фінальний показник після програми все одно перевищив відповідне значення більш успішної групи: 78% проти 76%. Зрештою, деякі м'які навички, наприклад, творчий підхід, не були у фокусі уваги навіть на початку створення програми, чим і можна пояснити такий результат.

Отже, запропонована рефлексивна програма забезпечує розвиток м'яких навичок, вдосконалення ПВЯ журналістів, актуалізацію власного потенціалу та переоцінку вже здобутих результатів. Оскільки ПС є детермінантою успішності, то можна припустити, що її зміна дозволить менш успішним журналістам перейти до групи більш успішних.

Постпрограми супровід передбачав можливість зв'язатися із куратором програми у разі необхідності через обраний канал зв'язку. Однак, як показав досвід, учасники не потребували додаткової підтримки після програми й успішно самостійно впоралися із впровадженням нових знань у свою діяльність.

Висновки до четвертого розділу

Четвертий розділ присвячено практичному застосуванню отриманих у дисертаційному дослідженні результатів. У підсумку можна виокремити наступні положення.

По-перше, при створенні тренінгової програми був зроблений акцент на розвиток наступних властивостей: саморегуляції та управління тривожністю, мотивації, рефлексивності, цілепокладання, комунікативних властивостей, здатності до новаторства тощо. Тобто, були враховані як основні детермінанти ПС (мотивація, тривожність, рефлексивність і т.д.), так і її складові (м'які навички, ПВЯ, оцінка власних результатів та потенціалу).

По-друге, створена тренінгова програма складалася із чотирьох основних задач: 1) актуалізація Я-реального професійного образу учасників; 2) актуалізація Я-ідеального професійного образу; 3) розвиток м'яких навичок та ПВЯ; 4) порівняння та зіставлення сформованих Я-образів, наближення Я-ідеального до Я-реального. Метою тренінгу було підвищення ПС завдяки роботі над її детермінантами та основними складовими. На основі власних доробків та праць інших дослідників була створена тренінгова програма на 12 годин, присвячена розвитку м'яких навичок, ПВЯ, власного потенціалу та задоволеності діяльністю.

По-третє, перше тренінгове заняття показало, що даний формат роботи має ряд обмежень: важкість організації та пошуку зручного для всіх часу через високу завантаженість потенційних учасників; неготовність журналістів розкриватися перед іншими, особливо малознайомими людьми; обмеження, пов'язані із карантинними умовами, наприклад, масочний режим. Усі ці фактори негативно вплинули на ефективність тренінгу та групової динаміки, не дозволяючи повністю скористатися можливостями цієї форми роботи.

По-четверте, зважаючи на високу рефлексивність журналістів та запити щодо онлайн-участі, було прийнято рішення про перехід до формату рефлексивної програми. Для цього вправі тренінгової програми були трансформовані так, щоб їх можна було виконувати самостійно, а деякі – повністю змінені на інші, наприклад, групові ігри – на самоспостереження. Загальна мета, основні задачі та структура тренінгу у рефлексивній програмі залишилися тими ж. Програма була представлена у текстових файлах, які надсилалися учасникам через Інтернет по обраному ними каналу комунікації. Крім цього, учасникам пропонувалися індивідуальні 30-хвилинні консультації у разі потреби через платформу Zoom.

По-п'яте, показники учасників після рефлексивної програми зросли за усіма складовими ПС, тоді як у контрольній групі зміни мали випадковий характер, деякі складові – підвищилися, деякі – знизилися. До того ж зміни у контрольній групі виявилися досить незначними, а в експериментальній –

суттєвими. Найбільший приріст спостерігається у м'яких навичках постановки цілей, саморозвитку, управлінні собою та комунікативній компетентності, а також у когнітивних ПВЯ, оцінці власного потенціалу та задоволеності отриманими результатами. Загалом, різниця за усіма складовими ПС журналіста виявилася статистично значущою, якщо порівнювати показники до та після проходження програми. Окрім того, виявлений ріст показників виявився еквівалентним різниці між більш успішними та менш успішними журналістами. Отже, менш успішні журналісти мають змогу підвищити свої показники м'яких навичок, ПВЯ, потенціалу та віри у власні сили до рівня більш успішних журналістів завдяки проходженню даної програми. Причинно-наслідковий зв'язок ПС та успішності, а також роль ПС у якості міжрівневого утворення особистості, дозволяють припустити, що після проходження рефлексивної програми менш успішні журналісти зможуть стати успішнішими, а структура зв'язків всередині їх особистості стане більш гнучкою.

ВИСНОВКИ

Відповідно до завдань, поставлених на початку, підіб'ємо підсумки даної дисертаційної роботи.

1. Теоретичний аналіз стану розробленості проблеми дослідження професійної самооцінки журналістів в українських та іноземних публікаціях показав наявність досліджень окремих індивідуально-психологічних властивостей журналістів (довіри, вербальної креативності, стресостійкості тощо), однак нестачу досліджень цілісної особистості журналіста у єдності різних її рівнів. Власне професійна самооцінка досліджувалася у педагогів, студентів, суддів, пілотів, держслужбовців тощо, але не у журналістів.

Професійна самооцінка розглядається у якості центрального елементу професійної Я-концепції та має чотири складові: операційно-діяльнісний аспект, особистісний аспект, самооцінку потенціалу і самооцінку результату. Професійна самооцінка є комплексною оцінкою себе як професіонала, а саме: своїх твердих та м'яких навичок, професійно важливих якостей, професійних перспектив, задоволеності діяльністю і своїми результатами. Джерелом професійної самооцінки є рефлексивність, а сама професійна самооцінка розглядається у якості динамічного утворення.

У ході аналізу наукових джерел були виокремлені дві групи детермінант професійної самооцінки журналіста:

- об'єктивні або зовнішні щодо суб'єкта діяльності детермінанти, серед яких наявні: економічний фактор, тобто рівень доходів; професійні відзнаки або нагороди; затребуваність у медійній сфері – наявність пропозицій щодо створення матеріалів від сторонніх ЗМІ, частота отримання відгуків від аудиторії, наявність публікацій в іноземних ЗМІ та об'єм аудиторії, який часто залежить від масштабу медіа;
- суб'єктивні детермінанти – індивідуально-психологічні властивості різних рівнів особистості (темперамент, риси

характеру, цінності, мотиви, соціальний інтелект), а також фах та спеціалізація.

Джерелом виникнення професійної самооцінки та ще однією із її детермінант була визначена рефлексивність як процес самоаналізу. На основі виокремлених детермінант була запропонована теоретична модель дослідження, особливістю якої є взаємозв'язок її складових: детермінант, професійної самооцінки та успішності професійної діяльності.

2. Розроблено методику для дослідження професійно важливих якостей журналістів як складових особистісного аспекту професійної самооцінки. Необхідність створення авторської методики обґрунтовувалася тим, що журналістам необхідно мати досить специфічні професійні якості для виконання своєї діяльності, як-от, оперативність, об'єктивність, філологічні здібності тощо, які відсутні у більшості подібних методик.

Авторська методика має вигляд шкали Лайкерта, яка дозволяє у діапазоні 5 балів оцінити рівень розвитку 26 професійно важливих якостей журналіста, розподілених за трьома шкалами: когнітивних, емоційної стійкості та практичних професійних якостей. Методика пройшла психометричну оцінку, зокрема, було встановлено: внутрішню надійність за допомогою коефіцієнта альфа Кронбаха; диференційну валідність завдяки порівнянню результатів двох груп, які чітко відрізняються за фахом; ретестову надійність завдяки використанню коефіцієнта Спірмена-Брауна; проведено конфірмаційний факторний аналіз для виокремлення трьох шкал, закладених на етапі теоретичної розробки методики; встановлено нормативні показники для кожної зі шкал.

3. У результаті використання регресійного аналізу було встановлено особливості ступеня та модальності впливу наступних об'єктивних та суб'єктивних детермінант на професійну самооцінку журналіста (перераховані від більшого до меншого ступеня впливу): вмотивованість, рефлексивність, тривожність, масштаб медіа, готовність до комунікації,

соціальні цінності, новаторство. Єдиною негативною детермінантою виявилася тривожність, решта – позитивно впливають на рівень професійної самооцінки журналіста.

В процесі дослідження визначилася додаткова детермінанта – образ журналіста в очах аудиторії, яка містить характеристики суб'єктивної сторони професійної успішності. Даний фактор відображає бачення самого журналіста щодо того, як його сприймає аудиторія і показує, що більшою є довіра аудиторії, впізнаваність журналіста і його вплив на аудиторію, то вищою є професійна самооцінка.

У ході аналізу результатів було встановлено, що професійна самооцінка здатна виступити у ролі інтегруючого утворення та чинника особистості, оскільки вона визначає зв'язки між індивідуально-психологічними властивостями різних рівнів і сама детермінується цими властивостями і їхніми зв'язками.

4. Професійний фах виступає фактором диференціації індивідуально-психологічних властивостей особистості журналіста та детермінантою його професійної самооцінки.

У ході порівняння властивостей журналістів та представників інших професій виявлено наступне:

- журналісти мають більшу ергічність, пластичність та соціальний темп, тобто їх темперамент дозволяє їм працювати у вищому темпі, також вони мають нижчу чутливість до невдач у діяльності та спілкуванні (психофізіологічний рівень);
- у журналістів на психологічному рівні краще, ніж у представників інших професій, розвинені такі риси як товариськість, чутливість і конформізм, а на рівні соціально-психологічних властивостей – соціальний інтелект;
- згадані вище відмінності відповідають вимогам даної професії: постійна терміновість, необхідність працювати у швидкому темпі, зберігати самовладання та комунікувати з великою кількістю

людей – колегами по ЗМІ, сторонніми людьми, інформаторами, очевидцями подій тощо;

- рівень професійної самооцінки журналістів є вищим ніж у представників інших професій.

У ході порівняння властивостей професійних журналістів та студентів-журналістів було виявлено аналогічні відмінності, що вказує на несформованість професійної Я-концепції студентів.

Порівняння регресійних моделей детермінант професійної самооцінки представників цих груп показало, що список детермінант у журналістів та представників інших професій є ідентичним: вмотивованість, готовність до комунікації, тривожність, рефлексивність, новаторство, цінності. Однак сила впливу одних і тих же детермінант в обох випадках різна: для журналістів фактор рефлексивності є вищим за впливовістю на професійну самооцінку, а ніж цінності; водночас у представників інших професій ситуація протилежна – цінності грають одну із ключових ролей у детермінації, тоді як рефлексивність є найслабшою із детермінант. Для студентів значущими виявилися лише такі детермінанти як вмотивованість, готовність до комунікації, ціннісні орієнтації.

Розкриті професійні ідеали медіавиробників та медіаспоживачів: журналісти виділяють принциповість та сміливість у якості професійних орієнтирів, а представники інших професій в образі ідеального журналіста ключовою вбачають справедливість. Також для журналістів професійними взірцями переважно є відомі публіцисти та інтерв'юери, тоді як для медіаспоживачів – це телеведучі.

Встановлено, що професійні спеціалізації виступають факторами диференціації індивідуально-психологічних властивостей особистості журналіста і детермінантами його професійної самооцінки.

Виявлені відмінності між журналістами різних спеціалізацій: репортери показали найвищі показники професійно важливих якостей емоційної стійкості (адаптивності, самоконтролю, стресостійкості, винахідливості

тощо), ведучі продемонстрували найкращі комунікативні властивості (соціальну ергічність, соціальний інтелект, цінності спілкування та управління), публіцисти виявилися найменш комунікабельними (нижче оцінили значущість спілкування та показали нижчий рівень соціального інтелекту, ніж в інших групах), а змішана група продемонструвала найкращу пластичність, тобто вміння переключатися між різними професійними діями.

Залежно від журналістських спеціалізацій детермінанти професійної самооцінки різняться: для репортерів – тривожність, новаторство, рефлексивність; для публіцистів – тривожність, вмотивованість, обізнаність і соціальні цінності; для ведучих – образ журналіста в очах аудиторії, масштаб медіа і новаторство; для змішаної групи – вмотивованість і рефлексивність.

Залежно від місця роботи журналісти показали відмінності в індивідуально-психологічних властивостях: на телебаченні працівники демонструють вищу соціальну ергічність, темп та соціальний темп, а також більшу рішучість, ніж журналісти друкованих видань. Журналісти змішаної групи (працевлаштовані на радіо, у приватних компаніях, центрах розслідувань, а також фрилансери) мають вищий рівень тривоги та оцінюють свій потенціал нижче, ніж інші групи.

Встановлено, що професійна самооцінка журналістів друкованих видань залежить від їх образу в очах аудиторії, вмотивованості й новаторства, тоді як у журналістів телебачення – від їх образу в очах аудиторії, новаторства, тривожності, а також масштабу медіа; у змішаній групі детермінантами є вмотивованість, рефлексивність і соціальні цінності.

З огляду на отримані результати встановлено, що спеціалізація і місце роботи чинять вплив на індивідуально-психологічні властивості та на детермінацію професійної самооцінки; справедливо також стверджувати, що внаслідок профвідбору діяльність за зазначеними спеціалізаціями та у вказаних місцях роботи потребує наявності тих чи інших властивостей і саме це є причиною встановлених відмінностей.

5. Встановлено взаємовплив детермінант, професійної самооцінки та професійної успішності журналіста.

Запропоновано структура успішності журналіста, яка містить чотири фактори: взаємодія з аудиторією, популярність, досягнення, дохід. Виявлено, що професійна самооцінка є детермінантою успішності разом із факторами обізнаності, тривожності та базових цінностей.

Виокремлено дві групи журналістів із різною успішністю, відмінності між якими полягають у рівні: самоконтролю, професійної самооцінки, лояльності до організації та тривоги. Структура особистості більш успішних журналістів містить більшу кількість облічних зв'язків, ніж у менш успішних, та є більш гнучкою. В обох випадках виокремлено один повний (комунікаційно-діяльнісний) та два часткових фактори (афективний та ціннісно-орієнтаційний для менш успішних, афективний та сенситивний для більш успішних журналістів). У більш успішних журналістів серед виявлених облічних залежностей домінують психофізіологічні та психологічні властивості, що може бути пов'язано із ключовою роллю темпераменту у професії журналіста.

6. Розроблена та здійснена апробація рефлексивної програми з розвитку професійної самооцінки журналіста. Формат рефлексивної програми було обрано після виявлення обмежень тренінгового формату роботи.

Запропонована рефлексивна програма допомогла учасникам розвинути м'які навички цілепокладання, саморозвитку, самовладання, комунікативні навички, когнітивні професійно важливі якості, розкрити власний потенціал, виокремити вектори подальшого розвитку, орієнтуючись на образ Я-ідеального професіонала, а також зміцнити віру у себе, актуалізуючи вже здобуті результати та досягнення. У результаті проходження програми найбільше зріс рівень наступних м'яких навичок: цілепокладання, навички саморегуляції, навички саморозвитку, комунікативна компетентність; а також когнітивних професійно важливих якостей, самооцінки потенціалу та самооцінки результату.

За підсумками рефлексивної програми учасники показали такий приріст кожної зі складових професійної самооцінки, який є еквівалентним різниці показників між менш успішними та більш успішними журналістами. Отже, створена рефлексивна програма є дієвим інструментом для розвитку професійної самооцінки журналістів.

Подальші пошуки можуть бути пов'язані із розширенням кола детермінант професійної самооцінки, до яких також можна віднести: стосунки між журналістами у редакційному колективі (соціометрія), об'єктивну оцінку вмінь самого журналіста (експертне оцінювання ефективності його роботи), професійні ідеали, життєвий досвід, креативність, поєднання спеціалізації за діяльністю (репортер, публіцист, ведучий) разом із тематичною спеціалізацією (спорт, політика, мистецтво) тощо. Перспективним є дослідження впливу позитивних та негативних відгуків аудиторії на професійне благополуччя та професійну самооцінку українського журналіста. Проблему дослідження успішності журналіста також не можна вважати вичерпаною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Александров Д. О. Нервово-психічна стійкість як передумова готовності військовослужбовця до спеціальної фізичної бойової підготовки. *Український психологічний журнал*. 2020. 1 (13). С. 9-29.
2. Алексеенко Д. И. Профессиональные компетенции журналиста информационных агентств в работе с экономической информацией. *Современные проблемы науки и образования*. 2014. №2. URL : <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=12925> (дата звернення: 10.01.2022).
3. Альсадун М. А. Соціально-інформаційна компетентність журналіста. *Наукові записки кафедри педагогіки*. 2019. 1(44). С. 9-18.
4. Ананьев А. М. Оцінка професійно-важливих якостей молодих журналістів. *Наука і освіта*. 2005. № 5-6. С. 4-6.
5. Андреева Ю. В. Педагогическая система ориентации профессионального обучения на саморазвитие конкурентоспособности студентов-журналистов : автореферат дис. на соискание уч. степени доктора педагогических наук. Казань, 2006. 42 с.
6. Байдарова О., Карагодіна О., Кликова П. Як побудувати дієву модель професійних компетентностей фахівців сфери захисту прав та інтересів дітей в Україні? *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму*. 2019. (1). С. 42-59.
7. Бакштановский В. И., Согомонов Ю. В. Моральный выбор журналиста. Тюмень, 2002. 448 с.
8. Баранова Е. А. Новые журналистские компетенции в условиях медиаконвергенции: мифы и реальность. *Вестник РУДН. Серия: Литературоведение, журналистика*. 2017. №1. С. 177-188.
9. Барманкулов М. К. Жанры печати, телевидения и радиовещания. Сравнительный анализ. Алма-Ата, 1974. 129 с.
10. Барская Н. А. Педагогические условия формирования самооценки менеджера в туристском вузе : автореферат дис. на соискание уч.

степени канд. пед. наук: спец. 13.00.08 «Теорія і методика професійного образования». Москва, 2002. 20 с.

11. Бахвалова А. В. Відмінності у індивідуально-психологічних властивостях журналістів із різним рівнем емоційної стійкості. *Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю «Особистість у життєвих ситуаціях: світові тенденції та національні особливості (PLSWTNP)» (Київ, 5 листопада)*. 2021. С. 8-11.
12. Бахвалова А. В. Детермінанти успішності діяльності журналіста. *XXIV Міжнародна конференція молодих науковців «Проблеми розвитку особистості в сучасній науці: результати та перспективи дослідження (PPMSRPR)» (Київ, 21-22 квітня)*. 2022. С. 20-23.
13. Бахвалова А. В. Дослідження професійної діяльності журналістів. *VI Міжнародна науково-практична конференція «Соціалізація і ресоціалізація особистості в умовах сучасного суспільства» (Київ, 8-9 листопада)*. 2018. С. 11-13.
14. Бахвалова А. В. Дослідження структури професійної самооцінки журналістів. *Всеукраїнська науково-практична конференція «Психологія в контексті сучасних досліджень проблем розвитку особистості» (Запоріжжя, 7-8 грудня)*. 2018. С. 5-8.
15. Бахвалова А. В. Експертна оцінка професійно-важливих якостей журналістів. *Психологічний часопис*. 2019. № 4. Вип. 5. С. 7-19.
16. Бахвалова А. В. Зв'язок між професійною самооцінкою журналістів та їх успішністю. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2021. Том 32 (71). №5. С. 45-50.
17. Бахвалова А. В. Інтелект як ключова індивідуально-психологічна властивість когнітивної сфери журналістів. *The 2nd International scientific and practical conference "Achievements and prospects of modern scientific research" (Буенос-Айрес, 11-13 січня)*. 2021. С. 361-365.
18. Бахвалова А. В. Інтернет-блогери та журналісти як агенти медіасоціалізації. *VII Міжнародна науково-практичної конференція*

- «Соціалізація і ресоціалізація особистості в умовах сучасного суспільства (SRPCMS)» (Київ, 12-13 листопада). 2020. С. 9-11.*
19. Бахвалова А. В. Методика дослідження професійно важливих якостей журналіста. *Науковий вісник Херсонського державного університету: Серія Психологічні науки*. 2020. № 3. С. 7-14.
 20. Бахвалова А. В. Методики дослідження метаіндивідуальності людини. XXI Міжнародна конференція молодих науковців *«Проблеми розвитку особистості в сучасній науці: результати та перспективи дослідження (PPMSRPR)»* (Київ, 19 квітня). 2019. С. 17-19.
 21. Бахвалова А. В. Огляд основних складових структури професійної діяльності журналіста. *The 1st International scientific and practical conference "Achievements and prospects of modern scientific research"* (Буенос-Айрес, 6-8 грудня). 2020. С. 399-405.
 22. Бахвалова А. В. Огляд складових структури успішності професійної діяльності журналістів. XXIII Міжнародна конференція молодих науковців *«Проблеми розвитку особистості в сучасній науці: результати та перспективи дослідження (PPMSRPR)»* (Київ, 22-23 квітня). 2021. С. 12-16.
 23. Бахвалова А. В. Основні складові вчинку у діяльності журналістів. *«Тенденції розвитку психології в Україні: історія та сучасність»*. Міждисциплінарний круглий стіл присвячений 95-річчю від дня народження ... Володимира Роменця (Київ, 20 травня). 2021. С. 13-15.
 24. Бахвалова А. В. Особливості індивідуально-психологічних властивостей журналістів із різним рівнем успішності. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. 2021. №11. С. 16-22.
 25. Бахвалова А. В. Особливості індивідуально-психологічних властивостей інтегральної індивідуальності журналістів. *Габітус*. 2021. Вип. 24. Том 2. С. 14-19.
 26. Бахвалова А. В. Програма тренінгу психологічного супроводу для журналістів. *Всеукраїнська науково-практична конференція з*

- міжнародною участю «Особистість у життєвих ситуаціях: світові тенденції та національні особливості (PLSWTNP)» (Київ, 22 травня). 2020. С. 14-16.
27. Бахвалова А. В. Професійна самооцінка журналіста як інтегруюче утворення його індивідуальності. *Наукові праці МАУП. Психологія*. 2021. Вип. 3 (52). С. 7-14.
 28. Бахвалова А. В. Професійні ідеали як складова Я-концепції журналіста. *Science and education a new dimension. Pedagogy and Psychology*. 2021. IX(97). Issue 246. С. 46-51.
 29. Бахвалова А. В. Професійні компетенції журналіста як основа його професійної діяльності. *I Міжнародна науково-практична конференція «Психолого-педагогічні координати розвитку особистості до 90-річчя Національного університету "Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка"» (Полтава, 2-3 червня)*. 2020. С.22-25.
 30. Бахвалова А. В. Психологія та журналістика: точки перетину. *XXII Міжнародна конференція молодих науковців «Проблеми розвитку особистості в сучасній науці: результати та перспективи дослідження (PPMSRPR)» (Київ, 23 квітня)*. 2020. С. 24-27.
 31. Бахвалова А. В. Структура самооцінки та професійної самооцінки у зарубіжних теоріях. *XII International youth conference. «Perspectives of science and education» (Нью-Йорк, 23 квітня)*. 2019. С. 465-470.
 32. Бахвалова А. В. Теоретичний огляд психологічних особливостей професійної діяльності журналістів. *V Всеукраїнська науково-практична конференція «Об'єднані наукою: перспективи міждисциплінарних досліджень» (Київ, 8-9 листопада)*. 2018. С. 21-23.
 33. Бахвалова А. В. Тривожність у структурі інтегральної індивідуальності журналіста. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Психологія»*. 2021. №1(13). С. 5-10.
 34. Бобков А. К. Основы творческой деятельности журналиста. Иркутск, 2005. 96 с.

35. Бодров В. А. Психология профессиональной пригодности. Москва, 2001. 511 с.
36. Большой психологический словарь / под ред. Зинченко В. П., Мещеряков Б. Г. Москва, 2002. 632 с.
37. Бороздина Л. В. Сущность самооценки и ее соотношение с Я-концепцией. *Вестник МГУ, серия 14 «Психология»*. 2011. № 1. С. 54-65.
38. Брель П. Ю. Педагогические условия становления профессиональной самооценки курсантов в вузе МВД: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Общая педагогика». Иркутск, 2002. 20 с.
39. Брель П. Ю., Шпорин Э. Г. Самооценка как психолого-педагогическая категория. *Вестник ИрГТУ*. 2012. №8 (67). С. 236-243.
40. Бубнова С. С. Методика диагностики индивидуальной структуры ценностных ориентаций личности. *Методы психологической диагностики* / под ред. Воронина А. Н. Москва, 1994. С. 144-157.
41. Бурлачук Л. Ф. Психодиагностика. Санкт-Петербург, 2006. 351 с.
42. Бель Б., Бурмагін О., Патора Т., Хоменок О. Посібник з журналістських розслідувань. Теорія та практика. Київ, 2013. 190 с.
43. Бьюль А., Цёфель П. SPSS: Искусство обработки информации. Анализ статистических данных и восстановление скрытых закономерностей. Санкт-Петербург, 2005. 608 с.
44. Валицкас Г. К., Гиппенрейтер Ю. Б. Самооценка у несовершеннолетних нарушителей. *Вопросы психологии*. 1989. № 7. С. 49-50.
45. Вартанова Е. Л. Компетенции журналиста: классика и инновации. URL : <http://www.myshared.ru/slide/999450/> (дата звернення: 10.01.2022).
46. Ващенко І. В. Професійна успішність працівників правоохоронної сфери: онтологія проблематики. *Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології»*. 2011. (12). С.159-168.
47. Винник-Остапишин В. Професійна мораль і моральність сучасного журналіста. *Вісник Прикарпатського університету. Філософські і*

- психологічні науки*. 2016. № 20. С. 108-114.
48. Вікова психологія. Навч. посіб. / О. П. Сергєєнкова та ін. Київ, 2012. 376 с.
 49. Ворошилов В. В. Журналистика. Санкт-Петербург, 2000. 174 с.
 50. Вяткин Б. А., Дорфман Л. Я. Теория интегральной индивидуальности В. С. Мерлина: история и современность. *Образование и наука*. 2017. №2. С. 145-160.
 51. Галанина М. А. Воспитание профессиональной успешности студентов в педагогическом процессе колледжа : автореферат дис. на соискание уч. степени канд. психол. наук: спец. 13.00.01 «общая педагогика». Санкт-Петербург, 2006. 24 с.
 52. Галкина И. А. Взаимосвязь особенностей самооценки личности и исполнительской деятельности. *Знание. Понимание. Умение*. 2008. №4. С. 134-138.
 53. Голубева О. В., Лебедева Т. Е. Развитие адекватной профессиональной самооценки у сотрудников организации. *Инновационная экономика: перспективы развития и совершенствования*. 2018. №7 (33). С. 143-149.
 54. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / гол. ред. С. Головка. Київ, 1997. 373 с.
 55. Громлюк І., Буц-Мироненко І. Скільки вам платять за текст? URL : https://medialab.online/news/freelance_tsina-tekstu/ (дата звернення: 10.01.2022).
 56. Данилюк І.В., Буркало Н. Психологічні особливості самоактуалізації особистості. *Психологічний часопис*. 2020. 6(2). С. 183-192.
 57. Данилюк І. В., Курапов А. О., Ягіяєв І. І. Етнокультурна психологія: історія та сучасність : моногр. Київ, 2019. 432 с.
 58. Дзялошинский И. М. Российский журналист в посттоталитарную эпоху. Некоторые особенности личности и профессиональной деятельности. Москва, 1996. 300 с.

59. Дифференциальная психология: теоретические и прикладные аспекты исследования интегральной индивидуальности / Ахвердова О. А. и др. Санкт-Петербург, 2004. 168 с.
60. Долгополова И. В. Обобщенный образ телеведущего новостных программ (на материале исследования представлений молодёжи). *Juvenis scientia*. 2016. №2. С. 93-96.
61. Дорфман Л. Я. Методологический анализ теории интегральной индивидуальности В. С. Мерлина. *Методология и история психологии*. 2008. № 3. С. 106–121.
62. Дробот О., Митрофанова С. Психосемантичний підхід у дослідженнях професійної самосвідомості майбутніх психологів. *Збірник наукових праць "Проблеми сучасної психології"*. 2019. №46. С. 114–134.
63. Дружилов С. А. Критерии и уровни индивидуального профессионализма. *Современные проблемы науки и образования*. 2012. № 1. URL: <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=5446> (дата звернення: 10.01.2022).
64. Дяченко М. Д. Активізація творчих здібностей як чинник розвитку творчого потенціалу майбутніх журналістів: теоретичний аспект. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2013. Вип. 30. С. 150-158.
65. Ерофеева И. В. Психология журналистики в системе профессионального становления современного журналиста. *Учёные записки ЗабГУ. Серия: Профессиональное образование, теория и методика обучения*. 2012. №6. С. 163-167.
66. Журналист: профессиограмма / сост. Н. А. Верютина. Бирюч, 2012. 9 с.
67. Забусова Е. И. Теоретические основы формирования самооценки в младшем школьном возрасте. *Символ науки*. 2016. №10-2. С. 131-133.
68. Закирзянова Л. А. Особенности нравственно-этических характеристик личности журналиста на разных этапах профессионализации : дис. На

- соискание уч. степени канд. психол. наук: спец. 19.00.13 «Психология развития, акмеология». Казань, 2012. 24 с.
69. Закирзянова Л. А. Психометрическая оценка методики, направленной на изучение профессионализма журналиста. *Вестник ТГГПУ*. 2013. №3 (33). С. 313-316.
70. Закон України Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів : прийнятий 23 вер. 1997 року № 540/97-ВР. Офіційний вісник України. 1997. № 45. С. 4.
71. Захарова А. В. Структурно-динамическая модель самооценки. *Вестник практической психологии образования*. 2012. № 4. С. 113–120. URL: https://psyjournals.ru/vestnik_psyobr/2012/n4/Zakharova.shtml (дата звернення: 10.01.2022).
72. Зеер Э. Ф. Психология профессий. Москва, 2006. 336 с.
73. Иванова Е. М. Психологическая системная профессиография. Москва, 2003. 208 с.
74. Ивченко Е. И. Психологические условия формирования самооценки как механизма социально-психологической адаптации студентов-мигрантов. *Наука. Инновации. Технологии*. 2007. № 48. С. 202-207.
75. Каламаж Р. В. Психологія формування професійної Я-концепції майбутніх юристів : автореферат дис. на здобуття наук. ступеня д-ра психол. наук. Київ, 2010. 45 с.
76. Калина Н. Ф. Диагностика социального интеллекта личности. *Журнал практикующего психолога*. 1999. №5. С. 159-178.
77. Калмыков А. А. Профессия журналиста в эпоху интернета. Москва, 2012. 99 с.
78. Карпов А. В. Понятие профессионально важных качеств деятельности. Психология труда. Москва, 2003. 352 с.
79. Карпов А. В. Рефлексивность как психическое свойство и методика ее диагностики. *Психологический журнал*. 2003. Том 24. № 5. С. 45-57.

80. Кащенко О. В. Професійна самооцінка особистості: огляд стану проблеми в сучасних дослідженнях. *Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Соціологія. Психологія. Педагогіка*. 2007. Вип. 27-28. С. 111-114.
81. Кащенко О. В. Психологічні детермінанти професійної самооцінки суддів : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. психол. наук. Харків, 2008. 19 с.
82. Ким М. Н. Технология создания журналистского произведения. Санкт-Петербург, 2001. 320 с.
83. Класифікатор професій : ДК 003:2010 [Чинний від 2010-07-28]. Київ : Держспоживстандарт України, 2010. (Національні стандарти України). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va327609-10>
84. Климов Е. А. Введение в психологию труда. Москва, 2004. 336 с.
85. Коваленко А. Б., Рик Г. Особливості професійного благополуччя працівників сфери інформаційних технологій. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Психологія»*. 2020. 2(12). С. 26–33.
86. Коваленко А. Б., Грищук Е. Ю., Рогаль Н. І. Чинники психологічного благополуччя курсантів. *Український психологічний журнал*. 2020. 1(13). С. 85-104.
87. Кодекс етики українського журналіста. *Журналіст України*. 2014. №1. С. 13.
88. Козиевская Е. В. Профессиональная самооценка в развитии мотивации достижения государственных служащих : автореф. дис. на соискание уч. степени. канд. психол. наук: спец. 19.00.13 «Психология развития». Москва, 1998. 21 с.
89. Кокун О. М. Загальні чинники професійного самоздійснення особистості. *Актуальні проблеми психології. Том. ІХ: Загальна психологія. Історична психологія. Етнічна психологія*. 2016. Вип. 9. С. 292 - 301.

90. Колесник Л. В. Формування професійної самооцінки майбутнього вчителя початкової школи як психолого-педагогічна проблема. *Рідна школа*. 2014. № 1-2. С. 50-53.
91. Кон И. С. Проблема «Я» в психології. *Психологія самосознання: хрестоматія* / под ред. Д. Я. Райгородського. Самара, 2007. С. 45-96.
92. Корконосенко С. Г. Основы творческой деятельности журналиста. Санкт-Петербург, 2000. 272 с.
93. Корнеева Л. Н. Самооценка как фактор саморегуляции пилота : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. пед. наук: спец. 19.00.03 «Психология труда, инженерная психология, эргономика». Санкт-Петербург, 1984. 17 с.
94. Корнева Л. М. Відображення стереотипів в анекдотах про журналістів. *Всеукраїнська науково-практична конференція, м. Полтава*. URL : <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/3893/1/Korneva.pdf> (дата звернення: 10.01.2022).
95. Косар У. Б. Професійна самосвідомість керівника як чинник успішності управлінської діяльності : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. психол. наук. Київ, 2011. 22 с.
96. Костюченко О. М. Психологічні особливості соціальної перцепції майбутніх фахівців масових комунікацій. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер. : Психологія і педагогіка*. 2009. Вип. 13. С. 252-263.
97. Кривошея Г. П. Психологічні аспекти у творчому потенціалі журналіста. *Український інформаційний простір*. 2013. Ч. 1. С. 213–218.
98. Кувшинов А. В. Формирование профессиональной самооценки у будущих учителей физической культуры : дис. на соискание уч. степени канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теория и методика физического воспитания». Тула, 2000. 207 с.
99. Кулюткин Ю. Н., Сухобская Г. С. Личность: внутренний мир и самореализация. Санкт-Петербург, 1996. 175 с.

100. Лазутина Г. В. Основы творческой деятельности журналиста. Москва, 2001. 240 с.
101. Ларионова М. А. Формирование профессиональной самооценки будущего учителя в процессе внеучебной творческой деятельности : автореф. дис. на соиск. уч. степени канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Общая педагогика». Москва, 1999. 16 с.
102. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. Москва, 1977. 304 с.
103. Леонтьев Д. А. Понятие мотива у А. Н. Леонтьева и проблема качества мотивации. *Вестник московского университета. Серия 14. Психология*. 2016. №2. С. 3-18.
104. Лефтеров В.О. Особистісно-професійний розвиток фахівців екстремальних видів діяльності засобами психологічного тренінгу. *Психологія і суспільство*. 2012. № 2. С. 91-107.
105. Максименко С. Д. Поняття особистості у психології. *Психологія і особистість*. 2016. № 1. С. 11-17.
106. Малхазов О. Р. Психологія праці: Навч. посіб. Київ, 2010. 208 с.
107. Маркова А. К. Психология профессионализма. Москва, 1996. 312 с.
108. Марьяненко Д. А. Черты личности и особенности актуальной самооценки : автореферат дис. на соискание уч. степени кандидата психологических наук. Краснодар, 2006. 24 с.
109. Марютина Т. М., Кондаков И. М. Психофизиология. Москва, 2004. 248 с.
110. Мерлин В. С. Очерк интегрального исследования индивидуальности. Москва, 1986. 256 с.
111. Миллс Ч. Р. Социологическое воображение. Москва, 2001. 264 с.
112. Мілютіна К., Рубель Н. Дослідження криз професійного становлення з позиції суб'єктно-вчинкового підходу. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Психологія»*. 2020. 1(11). С. 43–46.
113. Митина О. В., Михайловская И. Б. Факторный анализ для психологов. Москва, 2001. 169 с.

114. Мітлош А. В. Індивідуально-психологічні відмінності журналістів різних жанрів професійної діяльності. *Актуальні проблеми психології: Зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України*. 2012. Т. XII. Психологія творчості. Вип. 15. Ч. II. С. 218-225.
115. Міщенко М. С. Вплив самооцінки на рівень успішності професійної діяльності. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки*. 2016. Випуск 6. Том 1. С. 78–83.
116. Молчанова О. И. Модификация деятельности журналиста в условиях медиаконвергенции. *Векторы благополучия: экономика и социум*. 2018. №3 (30). С. 125-134.
117. Нагорнюк Л. Є. Формування іншомовної професійної комунікативної компетентності майбутніх журналістів у процесі фахової підготовки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук. Тернопіль, 2009. 20 с.
118. Наследов А. Д. Математические методы психологического исследования. Анализ и интерпретация данных. Санкт-Петербург, 2004. 392 с.
119. Наход С. А. Значущість «Soft skills» для професійного становлення майбутніх фахівців соціономічних професій. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5 : Педагогічні науки : реалії та перспективи*. 2018. Вип. 63. С. 131-135.
120. Носова К. В. Деякі аспекти виховання при формуванні культури професійного спілкування майбутніх тележурналістів. *Педагогічний пошук*. 2016. № 3. С. 19–23.
121. Одінцева В. М., Діброва Л. В. Професійна самооцінка як елемент структури професійної «Я-концепції». *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки*. 2013. Вип. 1. С. 78-82.
122. Олешко В. Ф. Психология журналистики. Екатеринбург, 2014. 476 с.

123. Онацький Є. Українська Мала Енциклопедія. Кн. 4: Літери Ж–Й. Буенос-Айрес, 1959. 132 с. (С. 435-564).
124. Павлова Е. К. Общительность и индивидуальный стиль тележурналистов : автореферат дис. на соискание уч. степени канд. психол. наук : спец. 19.00.01 «Психология личности». Москва, 1997. 18 с.
125. Панасенко Н. М. Професія – журналіст: професійно-важливі якості та психологічні особливості. *Актуальні проблеми психології*. 2019. Том V. Вип. 19. С. 177-186.
126. Пантилеев С. Р. Самоотношение как эмоционально-оценочная система. Москва, 1991. 100 с.
127. Петрик О. В. Довіра у структурі соціального інтелекту журналістів : дис. на здобуття наук. ступеня кандидата психологічних наук (доктора філософії): спец. 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології». Луцьк, 2018. 216 с.
128. Петрик О. В. Довіра як прояв соціального інтелекту у професійній діяльності журналістів. *Наукові записки національного університету «Острозька академія»: Серія «Психологія»*. №5. 2017. С. 120-128.
129. Петрик О. В. Психологічні особливості професійної діяльності журналістів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія : *Культура і соціальні комунікації*. 2009. Вип. 1. С. 138-143.
130. Петровский А. В., Ярошевский М. Г. Основы теоретической психологии. Москва, 1998. 528 с.
131. Петрушин С. В. Мастерская психологического консультирования. Москва, 2003. 143 с.
132. Поварёнков Ю. П. Проблема индивидуально-психологического содержания профессионально важных качеств субъекта труда. *Ярославский педагогический вестник*. 2008. №1. С. 34-40.

133. Поварёнков Ю. П. Психологическая характеристика профессиональной идентичности субъекта труда. *Вестник Костромского государственного университета. Серия : Педагогика. Психология. Социокинетика*. 2014. №3. С. 9-16.
134. Позина М. Б. Когнитивная самооценка и объективные показатели интеллектуальной деятельности : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. психол. наук: спец. 19.00.01 «Общая психология, психология личности, история психологии». Москва, 2009.
135. Потапчук Л. В. Психологічний аналіз ціннісних якостей особистості майбутніх журналістів. *Актуальні проблеми психології*. Том 10. 2013. №23. С. 518-527.
136. Пронин Е. И. Пронина Е. Е. Сборник учебно-методических материалов по курсу «Психология журналистики». Москва, 2006. 70 с.
137. Прохоров Е. П. Введение в теорию журналистики. Москва, 2003. 367 с.
138. Психология человека от рождения до смерти. Полный курс психологии развития / под общей ред. А. А. Реана. Санкт-Петербург, 2003. 416 с.
139. Райгородский Д. Я. Психодиагностика персонала. Методика и тесты: в 2 т. Т.1. Самара, 2007. 440 с.
140. Ракович В. В. Формування професійної самооцінки у майбутніх викладачів образотворчого мистецтва : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук. Кіровоград, 2015. 20 с.
141. Родина О. Н. О понятии «успешность трудовой деятельности». *Вестник Московского университета. Сер. 14*. 1996. № 3. С. 60-67.
142. Романова Е. С. Профессиограмма. *Журналист. 99 популярных профессий: психол. анализ и профессиограммы*. Санкт-Петербург, 2003. С. 118-121.
143. Роменець В. А. Психологія творчості. Київ, 2004. 288 с.

144. Российский журналист и его работа: исследование мотивации и удовлетворенности / М. Ю. Галкина и др. *Медиаскоп*. 2015. №4. URL : <http://www.mediascope.ru/2046> (дата звернення: 10.01.2022).
145. Рубинштейн С. Л. Бытие и сознание. Санкт-Петербург, 2003. 508 с.
146. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. Санкт-Петербург, 2015. 705 с.
147. Рудик М. Журналіст-блогер на сучасному інформаційному ринку: секрети майстерності. *Вісник Львівського університету. Серія : Журналістика*. 2017. Вип. 42. С. 267-272.
148. Руцкая С. С. Журналист: психологические предпосылки выбора профессии. *Медиаскоп*. 2009. № 2. URL : <http://www.mediascope.ru/журналист-психологические-предпосылки-выбора-профессии> (дата звернення: 10.01.2022).
149. Садкова А. В. Психологические особенности профессиональной самооценки личности и условия ее совершенствования : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. пед. наук: спец. 19.00.13 «Психология развития, акмеология». Москва, 1998. 30 с.
150. Свитич Л. Г. Профессия: журналист. Москва, 2003. 255 с.
151. Сердюк Л. З. Внутрішні ресурси психологічного благополуччя особистості. *Організаційна психологія. Економічна психологія*. 2021. Вип. 2-3 (23). С. 91-99.
152. Сердюк Л. З. Самодетермінація психологічного благополуччя особистості: монографія / Л. З. Сердюк, І. В. Данилюк, В. В. Турбан, О. І. Пенькова, Н. Д. Володарська [та ін.]; за ред. Л. З. Сердюк. Київ – Львів, 2021. 236 с.
153. Серкин В. П. Специализированные семантические дифференциалы для оценки работы, профессии и профессионала. Алгоритм разработки и бланки специализированных семантических дифференциалов для оценки работы, профессии и профессионала. *Психологическая диагностика*. 2007. № 5. С. 11–29.

154. Сингаївська І. В. Професійна успішність викладача як чинник вдосконалення діяльності закладу вищої освіти / Соціально-економічні та правові аспекти розвитку суспільства: колективна монографія/ за ред. С.М. Лаптева, І.П. Мігус. Київ, 2020. С. 220-238.
155. Симкачева М. В. Журналистика XXI века: портрет профессии. Казань, 2009. 150 с.
156. Скрементова К. В. Факторы мотивации труда красноярских журналистов : квалификационная работа бакалавра: спец. 42.03.02 «Журналистика». Красноярск, 2017. 75 с.
157. Смик М. Хороші журналісти (бувають поганими конкурсантами). URL : https://medialab.online/news/you_lose/ (дата звернення: 10.01.2022).
158. Смик М. «Я не люблю журналістів» (і це синонім до «ласкаво просимо у світ медіа»). URL : https://medialab.online/news/ne_liubliu/ (дата звернення: 10.01.2022).
159. Сосновская А. М. Журналист: личность и профессионал (психология идентичности). Санкт-Петербург, 2005. 206 с.
160. Соснюк О. П. Тренінгові технології розвитку інноваційного потенціалу особистості. *Наука і освіта : наук.-практ. журнал*. 2008. № 7. С. 178-182.
161. Столин В. В. Самосознание личности. Москва, 1983. 288 с.
162. Столярчук О. А. Вплив криз фахового навчання на формування професійної самооцінки майбутніх педагогів. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Педагогіка. Психологія*. 2010. № 2. С. 90-94.
163. Тараскина Т. В. Профессиональное самосознание как основа профессионализма практического психолога : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. психол. наук: спец. 19.00.13 «Психология развития, акмеология». Москва, 2005. 22 с.
164. Теплинских М. В. Концептуальные подходы к проблеме определения успешности профессиональной деятельности специалистов социальной сферы. *Сибирский психологический журнал*. 2007. № 25. С. 92-97.

165. Ткаченко О. М. Принципы, категории і методологічні проблеми психології. *Психологія і суспільство*. 2009. №1 (35). С. 44-133.
166. Толочек В. А., Винокуров Л. В., Иоголевич Н. И., Маркова Е. В. Темпоральные характеристики профессиональной карьеры как объект и предмет психологического исследования. *Вестник Ярославского государственного университета им. П.Г. Демидова. Серия Гуманитарные науки*. 2015. № 3. С. 93-97.
167. Третьяков В. Т. Как стать знаменитым журналистом: Курс лекций по теории и практике современной русской журналистики. Москва, 2004. 623 с.
168. Тур'ян О. В. Психологія творчої діяльності журналіста. *Психологічні науки: проблеми і здобутки*. 2015. Вип. 7. С. 294-311.
169. Фетискин Н. П., Козлов В. В., Мануйлов Г. М. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. Москва, 2002. 490 с.
170. Хохліна О. П. Проблема методологічних принципів психології. *Юридична психологія*. 2015. № 2. С. 5-25.
171. Хромченкова Н. М. Організація рефлексійної діяльності майбутніх журналістів як одна із педагогічних умов формування професійної відповідальності. *Молодий вчений*. 2020. № 1 (77). С. 93-93.
172. Церковний А. О., Церковна М. В. Психологічний тренінг як засіб стимуляції творчих здібностей у процесі підготовки журналістів. *Вісник ХНУ ім. Каразіна, серія «Психологія»*. 2018. Вип. 64. С. 113-116.
173. Чеснокова И. И. Проблема самосознания в психологии. Москва, 1977. 144 с.
174. Шариков А. В., Давыдов С. Г., Ивашкина О. Г. Образы ведущих новостных телепрограмм в экспертных оценках. *Журналистика в 2000 году: реалии и прогнозы развития : Материалы Междунар. науч.-практ. конф., секция «Медиапсихология»*. Москва, 2002. С. 38-60.
175. Шестерина А. М. Психология журналистики. Воронеж, 2011. Ч.1. 190 с.

176. Шибутани Т. Я-концепция и чувство собственного достоинства. Самосознание и защитные механизмы личности. Самара, 2003. 297 с.
177. Ширапова Д. Д. Психологические факторы развития профессиональной самооценки студентов : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. психол. наук. Санкт-Петербург, 2005. 26 с.
178. Щebetенко А. И. Межуровневые структуры интегральной индивидуальности. Саарбрюкен: Palmarium Academic Publishing, 2012. 420 с.
179. Юрчинська Г.К., Бахвалова А.В. Об'єктивні та суб'єктивні детермінанти професійної самооцінки журналіста. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2021. №5(41). Vol. 2. С. 62-69.
180. Юрчинська Г.К., Бахвалова А.В. Особливості взаємозв'язку когнітивної основи комунікативної компетентності й індивідуально-психологічних характеристик журналіста. *Virtus: Scientific Journal*. 2020. №46. С. 52-56.
181. Al Mualala, I. (2017). Job Stress in Journalism Interaction between Organisational Support and Job Demands–Resources Model. *Journal of Management and Sustainability*. Vol. 7, No. 4, 150-160.
182. Alonzo, J. (2005). Restoring the ideal marketplace: How recognizing bloggers as journalists can save the press. *NYU Journal of Legislation and Public Policy*, 9, 751-780.
183. Aoki, Y., Malcolm, E., Yamaguchi, S., Thornicroft, G., & Henderson, C. (2012). Mental illness among journalists: A systematic review. *International Journal of Social Psychiatry*, 59(4), 377–390.
184. Backholm, K., & Björkqvist, K. (2010). The effects of exposure to crisis on well-being of journalists: a study of crisis-related factors predicting psychological health in a sample of Finnish journalists. *Media, War & Conflict*, 3(2), 138–151.
185. Bakhvalova, A. (2022). Psychological traits of different specializations journalists. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*, №2, 31-38.

186. Bakhvalova, A. (2021). The influence of journalist's personality on their own self-esteem. International Scientific Conference on Mental Health, Wellbeing, and Loneliness (Sonipat, 9-10 April), 39.
187. Baranauskienė, I., Serdiuk, L., Danyliuk, I., & Kurapov, A. (2019). The factors of psychological well-being of adolescents with disabilities. *Special education*, Vol 2, No 40, 10-44.
188. Beam, R. A. (2006). Organizational Goals and Priorities and the Job Satisfaction of U.S. Journalists. *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 83(1), 169–185.
189. Bhalla, A., & Kang, L. S. (2018). The Role of Personality in Influencing Work–Family Balance Experience: A Study of Indian Journalists. *Global Business Review*, 21(3), 1-14.
190. Brown, J. D., Dutton K. A., Cook K. E. From the top down: Self-esteem and self-evaluation. *Cognition and emotion*, 2001, 15 (5), 615–631.
191. Brown, J. D., & Marshall, M. A. (2006). The three faces of self-esteem. In M. H. Kernis (Ed.), *Self-esteem: Issues and answers. A source book of current perspectives*. New York: Psychology Press, 4-9.
192. Bruns, A., Nuernbergk, C. & Schapals, A. (2018). What Journalists Share: A Comparative Study of the National Press Corps in Australia and Germany. *Proceedings of the 9th International Conference on Social Media and Society*. 256-260.
193. Burke, R. J., & Matthiesen, S. (2004). Workaholism among Norwegian journalists antecedents and consequences. *Stress and Health*, 20(5), 301–308.
194. Carmel, S. (1997). The professional self-esteem of physicians scale, structure, properties and the relationship to work outcomes and life satisfaction. *Psychological Reports*, 80, 591–602.
195. Crocker, J., Luhtanen, R. K., Cooper, M. L., & Bouvrette, A. (2003). Contingencies of Self-Worth in College Students: Theory and Measurement. *Journal of Personality and Social Psychology*, 85(5), 894–908.

196. Cushion, S. (2007). Rich media, poor journalists. *Journalism Practice*, 1(1), 120–129. doi:10.1080/17512780601078910
197. Deuze, M. (2005). What is journalism? *Journalism: Theory, Practice & Criticism*, 6(4), 442–464.
198. Donsbach, W. (2004). Psychology of News Decisions. *Journalism: Theory, Practice & Criticism*, 5(2), 131–157.
199. Feinstein, A. (2013). Mexican journalists and journalists covering war: a comparison of psychological wellbeing. *Journal of Aggression, Conflict and Peace Research*, 5(2), 77–85.
200. Fedler, F., Buhr, T., & Taylor, D. (1988). Journalists Who Leave the News Media Seem Happier, Find Better Jobs. *Newspaper Research Journal*, 9(2), 15–23.
201. Filak, V. F. (2004). Cultural Convergence: Intergroup Bias Among Journalists and its Impact on Convergence, *Atlantic Journal of Communication*, 12:4, 216-232.
202. Finzi-Dottan, R., & Kormosh, M.B. (2016). Social Workers in Israel: Compassion, Fatigue, and Spillover into Married Life. *Journal of Social Service Research*, 42(5), 703–717.
203. Goldhammer, K., Zerdick, A. Rundfunk Online. (2001). *Entwicklung und Perspektiven des Internets für Hörfunk- und Fernsehanbieter*. Berlin: Vistas Verlag: 3. Auflage. 347 p.
204. Gossman, P., & Horder, S. (2015). Effective teacher? Student self-evaluation of development and progress on a teacher education programme. *Journal of Further and Higher Education*, 40(4), 447–465.
205. Harries G., Wahl-Jorgensen, K. (2007). The culture of arts journalists: Elitists, saviors or manic depressives? *Journalism*, 8(6): 619-639. doi:10.1177/1464884907083115
206. Hatcher, J., & Haavik, E. (2013). We Write with Our Hearts. *Journalism Practice*, 8(2), 149–163.

207. Henningham, J. (1996). Australian Journalists' Professional and Ethical Values, *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 73(1), 206–218.
208. Iqbal, H.M., Bibi, F., Gul, A. (2016). Adaptation and Validation of Aricak's Professional Self-Esteem Scale for Use in the Pakistani Context. Online Submission, *The European Journal of Social and Behavioural Sciences*, v16, 2055-2066.
209. Judge, T.A., Locke, E.A., Durham, C.C., Kluger, A.N. (1998). Dispositional effects on job and life satisfaction: The role of core evaluations. *Journal of Applied Psychology*. 83 (1), 17–34.
210. Kalytchak, R., Kharlamova, G., Klimenkova, O., Lutsenko, O., Paschenko, S., Pavlenko, V., Senyk, O. (2015). *Soft Skills (Academic Guide/Teaching materials)*. England: Shoo Fly Publishing.
211. Khan, A.M.Z. (2005). The influence of personality traits on journalists' work behavior: An exploratory study examining a Bangladeshi sample. *Asian Journal of Communication*, 15(1), 72–84.
212. Khezerlou, E. (2017). Professional self-esteem as a predictor of teacher burnout across Iranian and Turkish EFL teachers. *Iranian Journal of Language Teaching Research*, v5, n1, 113-130.
213. Kim, K-H. (2006). Obstacles to the success of female journalists in Korea. *Media, Culture & Society*, 28(1), 123-141.
214. Klass, N., & Wellbrock, C.-M. (2019). The measurement of journalists' brand power and the influence on success. *Proceedings of the European Marketing Academy*, 48th EMAC Annual Conference, Hamburg. URL: <http://proceedings.emac-online.org/pdfs/A2019-8957.pdf>
215. Koch, T., Obermaier, M., & Riesmeyer, C. (2017). Powered by public relations Mutual perceptions of PR practitioners' bases of power over journalism. *Journalism Theory, Practice & Criticism*. Internet access: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/1464884917726421>
216. Leary, M. R., & Terry, M. L. (2013). *Self-Evaluation and Self-Esteem*. Oxford Handbooks Online. Internet access:

<https://www.oxfordhandbooks.com/view/10.1093/oxfordhb/9780199730018.001.0001/oxfordhb-9780199730018-e-026>

217. Levy, H. (2018). Online self-representation in Brazil's favelas: Personalising the periphery. *First Monday*, 23(8). <https://doi.org/10.5210/fm.v23i8.8200>
218. Lewis, S. C., Holton, A. E., & Coddington, M. (2013). Reciprocal Journalism. *Journalism Practice*, 8(2), 229–241.
219. Marais, A., & Stuart, D.A. (2005). The Role of Temperament in the Development of Post-Traumatic Stress Disorder Amongst Journalists. *South African Journal of Psychology*, 35(1), 89–105.
220. Marchetti D. (2005). Sub-fields of specialized journalism / Bourdieu and the journalistic field. Benson R. (Eds.). PolityPress, 64-82.
221. Monteiro, S., Marques-Pinto, A., & Roberto, M. S. (2015). Job demands, coping, and impacts of occupational stress among journalists: a systematic review. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 25(5), 751–772.
222. Plaisance, P.L., & Skewes, E.A. (2003). Personal and Professional Dimensions of News Work: Exploring the Link between Journalists' Values and Roles. *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 80(4), 833-848.
223. Post, S., & Kepplinger, H. M. (2019). Coping with Audience Hostility. How Journalists' Experiences of Audience Hostility Influence Their Editorial Decisions, *Journalism Studies*, 20:16, 2422-2442, DOI: 10.1080/1461670X.2019.1599725
224. Pyevich, C. M., Newman, E., & Daleiden, E. (2003). The relationship among cognitive schemas, job-related traumatic exposure, and posttraumatic stress disorder in journalists. *Journal of Traumatic Stress*, 16(4), 325–328.
225. Pyszczynski, T., Greenberg, J., Solomon, S., Arndt, J., & Schimel, J. (2004). Why Do People Need Self-Esteem? A Theoretical and Empirical Review. *Psychological Bulletin*, 130(3), 435–468.

226. Rajeev, P., Midhila, M. S., & Karthika, C. (2019). Work and life of women Journalists: A study with special reference to Kerala. *International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering*, 8(7), 310-316.
227. Schultz T. (2002). Does education matter? Characteristics of journalists who went to graduate school. *Journalism* 3(2), 223-238.
228. Seely, N. (2019). Journalists and mental health: The psychological toll of covering everyday trauma. *Newspaper Research Journal*, 40(2), 239–259.
229. Szűcs, I. (2018). Teacher trainers' self-reflection and self-evaluation, *Acta Educationis Generalis*, 8(2), 9-23.
230. Tangney, J. P., Baumeister, R. F., & Boone, A. L. (2004). High self-control predicts good adjustment, less pathology, better grades and interpersonal success. *Journal of Personality*, 72, 271-324. <http://dx.doi.org/10.1111/j.0022-3506.2004.00263.x>
231. Terry, M. L. & Leary, M. R. (2011). Self-compassion, self-regulation, and health. *Self and Identity*, 10, 352-362.
232. Tesser, A. (1988). Toward a Self-Evaluation Maintenance Model of Social Behavior. *Advances in Experimental Social Psychology* Volume 21, 181–227.
233. TkalacVerčič, A., & Colić, V. (2016). Journalists and public relations specialists: A coorientational analysis. *Public Relations Review*, Volume 42, Issue 4, 522-529.
234. Wang, L., Kang, C., Yin, Z., Su, F. (2019). Psychological endurance, anxiety, and coping style among journalists engaged in emergency events: Evidence from China. *Iranian Journal of Public Health*, 48 (1), 95-102.
235. Willnat, L., Weaver, D. H., & Choi, J. (2013). The Global Journalist in the Twenty-First Century. *Journalism Practice*, 7(2), 163–183.
236. Yurchynska, H., & Serdiuk, O. (2017). Psychological factors of starting entrepreneurs' business success. *Social Welfare: Interdisciplinary Approach*, 7(2), 86-94.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета, запропонована досліджуваним (розміщувалася після психодіагностичних методик)

Наостанок просимо Вас відповісти на ряд питань, що стосуються Вашої професійної діяльності.

1. Оцініть, будь ласка, рівень Ваших особистих доходів:

- Тимчасово не працюю (не маю доходів)
- Вистачає лише на найнеобхідніше (їжу, комунальні платежі)
- Вистачає на основні статті витрат (їжу, транспорт, одяг, взуття), але на товари довгострокового вжитку (побутова техніка) треба певний час заощаджувати
- Можу дозволити собі покупку товарів довгострокового вжитку попередньо не заощаджуючи, але для покупки дуже дорогих речей (на кшталт машини) маю відкладати гроші певний час
- Можу дозволити собі будь-яку покупку без попередніх заощаджень, а також маю можливість подорожувати

2. Оберіть найбільш близький для Вас варіант:

- Я задоволений(а) рівнем своїх доходів
- В цілому, я задоволений(а) рівнем своїх доходів, але хочу підвищити його
- Я не задоволений(а) рівнем своїх доходів, хочу значною мірою підвищити його
- Я абсолютно не задоволений(а) рівнем своїх доходів

3. Оберіть найбільш близький для Вас варіант:

- Я задоволений(а) своєю посадою
- В цілому, я задоволений(а) своєю посадою, але прагну підвищення
- Я не задоволений(а) своєю посадою

4.Оберіть найбільш близький для Вас варіант:

- В цілому, я задоволений(а) своєю кар'єрою на даний момент
- Я не задоволений(а) своєю кар'єрою на даний момент

5.Чи маєте ви професійні нагороди/відзнаки? Якщо так, то які?

6.Чи є Ви членом професійних асоціацій (наприклад, членом Національної спілки журналістів України)? Якщо так, то яких?

7.Зазначте назву ЗМІ, де Ви працюєте (або приблизний об'єм аудиторії Вашого ЗМІ, якщо Ви знаєте):

8.Чи отримуєте Ви відгуки від своєї аудиторії/читачів? Якщо так, то у якому об'ємі (їх кількість та частота)?

9.Чи звертаються до Вас інші ЗМІ (окрім того, де Ви працюєте) із проханням створити для них матеріал (статтю, репортаж...)? Якщо так, то як часто?

10.Чи публікувалися Ви в іноземних ЗМІ? Якщо так, то як часто?

11.Яке місце Ви займаєте відносно Вашої аудиторії? (оберіть один з варіантів)

- 1) «над аудиторією» – патерналістська позиція щодо аудиторії;
- 2) «поряд з аудиторією» – аудиторія сприймається як рівня, а журналіст є постачальником інформації для неї;
- 3) «в аудиторії» – журналіст сам розділяє погляди і переживання своєї аудиторії, являючись її частиною.

12.Чи відчуваєте Ви, що здатні впливати на власну аудиторію (змінити ставлення людей до чогось, сформуванати у них нову точку зору тощо)?

- Так

- Певною мірою
- Ні

13. Чи могли б Ви назвати себе журналістом, якого впізнають читачі/глядачі?

- Так
- Певною мірою
- Ні

14. Чи могли б Ви назвати себе журналістом, якому довіряє аудиторія?

- Так
- Певною мірою
- Ні

15. Чи вважаєте Ви себе успішним(-ою) у професійній сфері?

- Так
- Певною мірою
- Ні

16. Хто з людей (що живуть нині або історичних постатей) є для Вас прикладом зразкового журналіста? Можете навести кілька імен.

17. Назвіть від 3 до 5 рис, які характерні для цієї людини/людей («Чому ця людина є професійним прикладом для мене?»).

Додаток Б

Методика дослідження професійно важливих якостей журналіста

Інструкція. Будь ласка, оцініть у якій мірі вам притаманні наступні професійні якості зі списку, враховуючи, що 1 відповідає мінімальному вираженню (тобто, ця якість зовсім не притаманна вам), а 5 - максимальному (ця якість притаманна вам повною мірою).

№	Професійні якості	1	2	3	4	5
1	Оперативність (вміння швидко шукати, обробляти та подавати інформацію)					
2	Вміння працювати з джерелами (здатність обробляти велику кількість інформації, обирати цікаві для суспільного обговорення теми)					
3	Філологічні здібності (грамотність мови, наявність лексичних здібностей, лаконічність та структурованість викладу інформації)					
4	Стресостійкість (витривалість, збереження працездатності у надзвичайних умовах)					
5	Критичне мислення (незалежність суджень)					
6	Об'єктивність (висвітлення інформації з різних сторін, неупередженість)					
7	Комунікативна компетентність (комунікабельність, тактовність, вміння слухати співбесідника)					

8	Спостережливість (уважність, гострота сприйняття, вміння підмічати деталі)					
9	Хороша пам'ять (здатність запам'ятовувати та відтворювати велику кількість інформації)					
10	Емоційна стійкість (вміння зберігати спокій у різних ситуаціях, стримувати емоції)					
11	Самоконтроль (більш широке у порівнянні з попереднім поняття: врівноваженість, витримка, вміння опанувати себе, самовладання)					
12	Наполегливість у досягненні мети, наявність чітких цілей у роботі					
13	Розвинута увага (баланс між глибокою концентрацією на одній темі та здатністю до швидкого переключення уваги на іншу тему)					
14	Аналітичне мислення (здатність робити прогнози, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки та логіку розвитку подій)					
15	Ерудованість (обізнаність у великій кількості тем, допитливість)					
16	Вихованість (ввічливість, стриманість, загальна культура, повага до опонентів під час ведення дискусій)					
17	Професійні знання (конкретних методів та прийомів, основ журналістики)					

18	Моральні якості (принциповість, честь, гідність і т.д.)					
19	Рефлексивність (зацікавленість у самопізнанні та саморозвитку)					
20	Творчий підхід до роботи (розвинуте образне мислення, креативність, оригінальність)					
21	Адаптивність (вміння пристосуватися до нових/складних умов, мобільність, стійкість до зовнішніх подразників)					
22	Вміння привернути увагу аудиторії до проблеми та переконати людей					
23	Неконфліктність (вміння згладжувати потенційно конфліктні ситуації, дипломатичність)					
24	Лідерські якості (харизматичність, товариськість, готовність брати на себе відповідальність тощо)					
25	Винахідливість (вміння швидко та ефективно розв'язувати проблеми, знаходити нові шляхи виконання роботи)					
26	Активність та фізична рухливість					

Додаток В

Факторний аналіз індивідуально-психологічних властивостей особистості (у тому числі стажу та рефлексивності) журналістів

	Компонента							
	1	2	3	4	5	6	7	8
Кеттелл F2	,886	-,144	,049	,015	-,039	,176	-,043	-,051
Соц. ергічність	,717	-,089	,064	,210	-,014	,207	,290	-,138
Соц. темп	,692	,093	-,049	,295	-,102	,032	-,002	,050
Темп	,661	-,088	-,238	,053	-,023	-,031	-,001	-,003
Кеттелл Н	,633	-,173	-,054	-,039	-,242	,129	-,227	-,036
Кеттелл F	,621	,174	-,039	,022	,178	,042	,157	,060
Кеттелл Q2	-,582	,254	-,225	-,006	,161	-,164	-,053	,316
Кеттелл А	,559	,017	,457	-,043	-,264	-,050	,090	,077
Соц. пластичність	,545	,097	-,243	,146	-,243	-,031	,213	,317
Соц. інтелект	,441	-,198	,324	,221	,260	,172	-,099	,040
Зовн. негат. мотивація	-,434	,264	-,020	,159	-,044	-,365	,302	-,201
Пластичність	,430	-,315	,011	,203	,122	,104	,046	,404
Ергічність	,423	-,251	-,011	,068	,204	,325	-,024	,392
Кеттелл М	-,246	,205	,239	-,195	,174	-,060	-,056	-,219
Кеттелл F1	-,117	,943	-,012	,039	,021	,002	,012	,141
Кеттелл О	-,063	,805	,150	,059	-,014	-,051	-,103	,022
Кеттелл Q4	,077	,790	-,018	,107	-,084	,059	,026	,055
Соц. емоційність	-,107	,768	,141	-,088	,099	,056	-,011	-,025
Емоційність	-,154	,669	,104	-,056	,091	,165	-,117	-,163
Кеттелл С	,201	-,617	,117	,104	-,097	-,203	,024	,096
Кеттелл Q3	-,374	-,606	,081	,023	,004	,299	-,081	-,086
Кеттелл F3	-,064	-,240	-,794	-,062	,207	,081	-,075	,126
Кеттелл І	,024	,061	,736	,181	,019	-,003	,097	-,108
Рефлексивність	-,149	,109	,485	,172	,157	-,052	,003	,014
Кеттелл G	-,172	-,263	,391	-,007	-,097	,133	-,027	,147
Внутр. мотивац.	,079	,014	,287	,779	,050	,070	-,089	-,168
Кар'єрна причетн.	,109	,001	,167	,694	,024	,147	-,260	,299

Зовн. позит. мотивація	-,031	,182	,044	,663	-,241	,009	,215	-,313
Кар'єрна стійкість	,277	-,074	,161	,634	,098	-,166	-,067	,262
Кеттелл N	-,211	,149	,108	-,353	,030	,089	,021	,069
Кеттелл Q1	-,031	,046	,131	-,081	,813	-,107	,104	-,012
Кеттелл F4	-,417	,141	-,303	-,037	,749	-,057	-,057	,009
Пізнання	-,058	,195	,012	,072	,530	,431	,012	,120
Кеттелл E	,247	-,290	-,250	,122	,382	,265	-,112	-,015
Соц.статус	,286	,042	-,075	-,009	-,134	,673	,185	,205
Соц.активність	,296	,009	-,159	,136	,086	,620	,045	-,024
Повага	,171	,318	,119	-,168	,022	,551	,187	-,052
Гедонізм	-,127	,002	,254	-,068	,348	,389	,078	-,209
Відпочинок	-,165	,308	-,095	,293	-,181	,341	,209	-,092
Милосердя	,201	-,032	,170	-,041	,142	-,032	,672	,012
Матер. благополуччя	-,188	,024	-,493	,042	-,233	,116	,595	-,015
Любов	,135	-,113	,130	-,137	,261	,233	,539	-,069
Здоров'я	-,097	-,127	,057	-,013	-,085	,193	,511	,236
Спілкування	,288	,142	-,154	-,146	-,208	,370	,405	-,267
Кеттелл B	-,058	-,043	,086	,202	,121	,227	-,350	-,574
Кеттелл L	-,128	,267	-,105	-,024	-,047	,165	-,106	,506
Проф.стаж	-,036	-,249	,392	-,015	,193	-,057	,065	,438

Метод виділення: Аналіз методом головних компонент.

Метод обертання: Варімакс з нормалізацією Кайзера.

а. Обертання зійшлося за 10 ітерацій.

б. У фазі аналізу використовуються лише ті спостереження, для яких Група = 1*

*група 1 – професійні журналісти, N = 110

Додаток Г

Кореляційні зв'язки між інтегральним показником професійної самооцінки та індивідуально-психологічними властивостями журналістів (наведено лише статистично значущі зв'язки)

		Професійна самооцінка
Рефлексивність	Коеф. Пірсона	,251**
	Знч.(2-сторон)	,008
Ергічність	Коеф. Пірсона	,339**
	Знч.(2-сторон)	,000
Соц.ергічність	Коеф. Пірсона	,357**
	Знч.(2-сторон)	,000
Пластичність	Коеф. Пірсона	,333**
	Знч.(2-сторон)	,000
Соц.темп	Коеф. Пірсона	,231*
	Знч.(2-сторон)	,015
Емоційність	Коеф. Пірсона	-,238*
	Знч.(2-сторон)	,012
Соц. емоційність	Коеф. Пірсона	-,283**
	Знч.(2-сторон)	,003
Кеттелл А	Коеф. Пірсона	,215*
	Знч.(2-сторон)	,024
Кеттелл С	Коеф. Пірсона	,386**
	Знч.(2-сторон)	,000
Кеттелл G	Коеф. Пірсона	,304**
	Знч.(2-сторон)	,001
Кеттелл І	Коеф. Пірсона	,226*
	Знч.(2-сторон)	,018
Кеттелл О	Коеф. Пірсона	-,302**
	Знч.(2-сторон)	,001
Кеттелл Q2	Коеф. Пірсона	-,265**
	Знч.(2-сторон)	,005

Кеттелл F1	Коеф. Пірсона	-,317**
	Знч.(2-сторон)	,001
Кеттелл F2	Коеф. Пірсона	,293**
	Знч.(2-сторон)	,002
Внутр. мотивація	Коеф. Пірсона	,448**
	Знч.(2-сторон)	,000
Зовн.позитив. мотивація	Коеф. Пірсона	,209*
	Знч.(2-сторон)	,029
Кар'єрна причетність	Коеф. Пірсона	,506**
	Знч.(2-сторон)	,000
Кар'єрна стійкість	Коеф. Пірсона	,482**
	Знч.(2-сторон)	,000
Соціальний інтелект	Коеф. Пірсона	,526**
	Знч.(2-сторон)	,000
Цінність здоров'я	Коеф. Пірсона	,197*
	Знч.(2-сторон)	,039

N=110

Додаток Д

Середні значення журналістів та представників інших професій за усіма шкалами Шістнадцятифакторного опитувальника Кеттелла Р. та методики діагностики ціннісних орієнтацій особистості Бубнової С.С.

	Журналісти		Предст. ін. професій	
	Середнє	Стд.Відх.	Середнє	Стд.Відх.
Шкали 16-факторного опитувальника Кеттелла				
MD	4	2,172	5	2,267
A	5	2,721	3	2,14
B	6	2,575	5	2,649
C	5	2,455	5	2,223
E	6	1,871	5	2,193
F	6	2,242	6	2,033
G	5	2,646	5	1,831
H	5	2,071	4	2,212
I	5	1,842	4	1,997
L	7	2,366	8	2,327
M	5	2,16	5	2,17
N	5	1,868	5	1,767
O	7	2,244	7	2,256
Q1	5	2,622	4	2,422
Q2	5	2,764	6	2,55
Q3	5	2,153	6	2,029
Q4	6	2,004	6	1,825
F1	7	2,116	7	1,854
F2	6	2,211	4	2,372
F3	6	1,699	7	1,906
F4	5	2,413	6	1,86
Цінності з методики Бубнової С.С.				
Відпочинок	4	1,391	4	1,247

Матеріал. благополуччя	3	1,511	4	1,655
Гедонізм	4	1,459	4	1,556
Милосердя	4	1,329	5 (4,6)	1,296
Любов	4	1,240	4	1,355
Пізнання	4	1,466	4	1,754
Соц. статус	3	1,542	3	1,866
Повага	5 (4,7)	1,021	5 (4,6)	1,073
Соц. активність	4	1,326	3	1,457
Спілкування	3	0,884	3	1,442
Здоров'я	4	1,255	4	1,162

Додаток Е

Конструкти соціального інтелекту, за якими буда виявлена статистична різниця між журналістами та представниками інших професій

№*	Назва конструкту	Середнє значення у групі журналістів**	Середнє значення у групі ін.проф.	Рівень значущості t-критерія
2	Широкий асортимент гнучких навичок поведінки та діяльності у групі	2,4	1,9	0,02
3	Вміння прийняти негативний зворотний зв'язок	3,3	2,6	0,001
4	Вміння жертвувати своїми інтересами, допомагаючи партнеру	2,9	2,5	0,056
7	Вміння поступитися лідерством	1,9	1,5	0,017
8	Прагнення пристосуватися до партнера	3,1	2,3	0,000
9	Вміння протистояти груповому тиску, нонконформність	2,4	1,8	0,003
15	Здатність асимілювати нетрадиційний досвід	3,6	2,9	0,000
19	Інтерес до людини у структурі відносин субординації	3,1	2,3	0,000

21	Вміння стати лідером в чужому соціокультурному середовищі	3,1	2,5	0,002
22	Врахування взаємних симпатій і антипатій при підборі співробітників	2,9	2,4	0,026
24	Недогматичне ставлення до соціального досвіду	3,2	2,6	0,002
30	Інтерес керівника до мотивів дій своїх підлеглих	2,9	2,1	0,000
31	Вміння налагодити роботу із новачком	3,2	2,6	0,003
33	Терпимість у соціальних контактах	3,6	2,7	0,000
35	Вміння критикувати, не ображаючи людей	2,5	2,1	0,032
37	Вміння розподіляти доручення у відповідності із можливостями співробітників	2,3	1,6	0,008
41	Хороша емпірична навчальність	2,3	1,8	0,003
43	Інтерес до людей	2,7	1,9	0,001

*номер вказаний відповідно до нумерації авторки методики

**діапазон значень -2...2 був змінений нами на позитивні значення 0...4 задля оптимізації обрахунків

Додаток Ж

Професійні ідеали журналістів, представників інших професій і студентів

№	Якість	Відсоток журналістів, що обрали її	Відсоток ін.проф. та студентів, що обрали її
1.	Акуратність	46	61
2.	Безтурботність	5	8
3.	Вдумливість	80	88
4.	Сприйнятливність	54	58
5.	Запальність	25	43
6.	Гордість	22	23
7.	Грубність	4	6
8.	Гуманність	70	86
9.	Доброта	45	58
10.	Життєрадісність	48	52
11.	Турботливість	28	35
12.	Заздрісність	3	5
13.	Сором'язливість	2	6
14.	Злопам'ятність	7	5
15.	Щирість	62	68
16.	Примхливість	8	14
17.	Легковір'я	5	6
18.	Повільність	3	6
19.	Мрійливість	20	25
20.	Недовірливість	45	42
21.	Мстивість	4	1
22.	Надійність	73	83
23.	Наполегливість	78	88
24.	Ніжність	3	8
25.	Нерішучість	1	5
26.	Нестриманість	4	9
27.	Чарівливість	37	31
28.	Образливість	2	4
29.	Обережність	68	81
30.	Чуйність	45	59
31.	Підозрілість	44	36
32.	Принциповість	73	70
33.	Педантичність	49	59
34.	Привітність	60	68
35.	Розбещеність	6	2
36.	Розсудливість	75	81
37.	Самокритичність	75	74
38.	Стриманість	45	60
39.	Справедливість	73	82

40.	Співчутливість	51	46
41.	Скромність	8	21
42.	Практичність	56	68
43.	Працьовитість	79	80
44.	Боягузтво	0	2
45.	Переконаність	33	64
46.	Захопливість	59	66
47.	Черствість	5	11
48.	Егоїзм	18	16
Професійні приклади			
	Професійні приклади:	Відсоток журналістів, який обрав їх	Відсоток ін.проф. та студентів, які обрали їх
1.	Алла Мазур	5	8
2.	Андрій Куликов	3	0
3.	Вахтанг Кіпіані	4	0
4.	Віталій Портніков	4	0
5.	Владислав Лістьєв	3	2
6.	Володимир Познер	3	2
7.	Гарет Джонс	4	3
8.	Георгій Гонгадзе	6	5
9.	Данило Мокрик	3	0
10.	Денис Бігус	4	0
11.	Джеймс Нахтвей	2	0
12.	Дмитро Гордон	2	6
13.	Дмитро Комаров	0	3
14.	Ернест Гемінгвей	4	1
15.	Ірина Шихман	0	2
16.	Катерина Осадча	1	5
17.	Леонід Парфьонов	3	0
18.	Майкл Щур	3	3
19.	Марк Твен	3	0
20.	Олександр Загородний	2	0
21.	Опра Вінфрі	5	2
22.	Роман Скрипін	4	1
23.	Сеймур Херш	0	2
24.	Сергій Рахманін	2	0
25.	Хантер Томпсон	4	1
26.	Юлія Мостова	2	3
27.	Яніна Соколова	5	3
28.	Не обрано жодних прикладів	19	27

Значущі професійні якості, виокремлені самими досліджуваними			
	Професійні якості*, притаманні обраним професійним прикладам:	Відсоток журналістів, який обрав їх	Відсоток ін.проф. та студентів, що обрали їх
1)	Аналітичність	5	0
2)	Вдумливість	2	4
3)	Вміння слухати	3	2
4)	Впевненість	4	5
5)	Ерудованість, допитливість, широкий кругозір, обізнаність, цікавість до нового, пошук нового	13	10
6)	Етичність, стійкі переконання	5	1
7)	Критичне мислення, критичність	5	3
8)	Людяність, гуманність, тактовність, толерантність, чуйність, емпатія, ввічливість	7	6
9)	Наполегливість	11	13
10)	Незалежність	3	1
11)	Об'єктивність, неупередженість	16	3
12)	Оригінальність, неординарність, креативність, нешаблонність	5	6
13)	Почуття гумору	2	3
14)	Працелюбність, працьовитість, відданість роботі	11	12
15)	Принциповість	21	9
16)	Професіоналізм, професійність, компетентність, майстерність, фаховість, кваліфікованість	18	15
17)	Прямолінійність, відвертість	5	3
18)	Рішучість	2	6
19)	Розсудливість	1	5
20)	Розумний, мислячий	5	8
21)	Сміливість, хоробрість, безстрашність	13	8
22)	Справедливість	6	14
23)	Харизма	5	7
24)	Цікавість, вміння бути цікавим	5	8
25)	Цілеспрямованість	5	4
26)	Чесність, непідкупність	13	12
27)	Чіткість і точність висловлювань	4	2
28)	Щирість	5	4

*близькі за значенням якості були об'єднані у групи

Додаток И

Факторний аналіз індивідуально-психологічних властивостей особистості

(для всієї вибірки)

	Компонента					
	1	2	3	4	5	6
Кеттелл F2	,893	-,106	,095	,051	,014	,058
Соц. ергічність	,766	-,031	,189	,101	,135	-,045
Соц. темп	,715	,028	-,094	,196	,111	,054
Кеттелл H	,685	-,134	-,037	,013	-,092	,021
Темп	,680	-,135	,088	,214	-,145	,065
Соц. пластичність	,640	,121	,177	,062	-,167	-,162
Кеттелл Q2	-,591	,155	-,158	,003	-,238	,101
Кеттелл A	,590	-,053	,026	,078	,444	-,275
Кеттелл F	,575	,148	,143	,035	-,069	,033
Ергічність	,512	-,230	,140	,380	-,003	,230
Пластичність	,512	-,280	,094	,352	,022	,252
Соц. інтелект	,437	-,217	-,159	,210	,424	,292
Зовн. негат. мотив.	-,390	,297	,111	,347	-,131	-,230
Кеттелл M	-,304	,245	,023	-,175	,262	,141
Кеттелл N	-,207	,153	,148	,122	-,097	,038
Кеттелл F1	-,159	,923	-,090	-,026	-,004	,033
Кеттелл O	-,138	,750	-,199	,002	,139	-,013
Кеттелл Q4	,022	,737	-,043	,126	-,045	-,089
Соц. емоційність	-,142	,714	,169	-,008	,092	-,101
Емоційність	-,154	,679	,147	,087	,145	,015
Кеттелл C	,217	-,641	-,048	,155	,061	-,115
Кеттелл Q3	-,244	-,577	,090	,217	-,008	,044
Кеттелл L	,117	,301	-,024	,027	-,178	,272
Любов	,072	-,150	,633	-,046	,035	,022
Спілкування	,316	,151	,575	-,073	-,235	-,078
Соц. статус	,335	,027	,571	,186	-,092	,163
Милосердя	-,032	-,108	,542	,072	,128	-,121

Матеріальне благополуччя	-,056	,097	,535	-,015	-,481	-,251
Здоров'я	,036	-,061	,530	,096	,022	,036
Повага	,141	,405	,515	,011	,019	,122
Гедонізм	,004	,064	,497	,084	,123	,448
Соц. активність	,365	-,010	,478	,009	-,115	,263
Відпочинок	-,064	,345	,395	,027	-,143	-,076
Внутр. мотивац.	,217	,043	-,043	,766	,148	,112
Кар'єрна причетн.	,229	-,065	,017	,743	,156	,092
Кар'єрна стійкість	,266	-,125	,052	,737	,073	,043
Зовн. позит. мотив.	,052	,216	,186	,712	-,044	-,159
Кеттелл G	-,086	-,166	,042	,274	,229	,034
Кеттелл F3	-,055	-,230	-,009	,012	-,839	,181
Кеттелл I	,037	,108	,087	,106	,707	,036
Рефлексивність	-,272	,123	-,125	,230	,482	,095
Проф. стаж	,161	-,242	-,092	,090	,464	,198
Кеттелл F4	-,451	,101	-,053	-,105	-,254	,699
Кеттелл Q1	-,017	-,060	,020	,025	,209	,696
Пізнання	,053	,078	,463	,088	,113	,550
Кеттелл E	,366	-,196	,068	,058	-,258	,446
Кеттелл B	-,013	-,020	-,253	,080	,173	,277

Метод виділення: Аналіз методом головних компонент.

Метод обертання: Варімакс з нормалізацією Кайзера.

a. Обертання зійшлося за 8 ітерацій.

b. У фазі аналізу використовуються всі спостереження, N = 220

Додаток К

Факторна матриця індивідуально-психологічних властивостей (для групи менш успішних журналістів)

	Компонента		
	1	2	3
Кеттелл F2	,783		
Соц. ергічність	,760		
Кеттелл F4	-,692		
Соц. темп	,692		
Темп	,646		
Кеттелл Н	,616		
Пластичність	,582		
Кеттелл Q2	-,578		
Соц. пластичність	,561		
Ергічність	,559		
Кеттелл F	,521		
Повага	,490		,403
Кеттелл А	,477		
Кар'єрна стійкість	,463		
Кар'єрна причетність	,462		
Спілкування	,455		
Внутр. мотивація	,427		
Кеттелл Q1	-,423		
Зовн. позитивн.мотив.	,418		
Кеттелл F1		,888	
Кеттелл Q4		,704	
Кеттелл O		,689	
Кеттелл С		-,643	
Емоційність		,621	
Соц. емоційність		,615	
Кеттелл F3		-,488	
Кеттелл Q3		-,454	,414
Гедонізм			,687
Зовн.негатив.мотивац	-,440		-,518
Здоров'я			,516
Пізнання			,510
Соц. інтелект	,401		,507
Кеттелл E			,495
Статус			,468
Соц. активність			,432
Любов			,429

Метод виділення: Аналіз методом головних компонент.

Метод обертання: Варімакс з нормалізацією Кайзера.

а. Обертання зійшлося за 7 ітерацій.

Додаток Л

Факторна матриця індивідуально-психологічних властивостей (для групи більш успішних журналістів)

	Компонента		
	1	2	3
Соц. ергічність	,808		
Кеттелл F2	,798		
Соц. темп	,766		
Соц. пластичність	,672		
Кеттелл А	,656		
Кеттелл F	,631		
Ергічність	,554		
Пластичність	,554		
Статус	,550		
Темп	,549		
Кеттелл Q2	-,549	,442	
Соц. інтелект	,545		
Соцактивність	,536		
Внутр. мотивац.	,509		
Любов	,452		
Кеттелл F4	-,425		
Кар'єрна стійкість	,416		
Кеттелл F1		,907	
Кеттелл Q4		,807	
Соц. емоційність		,700	,482
Кеттелл O		,671	,441
Кеттелл L		,581	
Кеттелл C	,416	-,580	
Кеттелл Q3		-,543	
Відпочинок		,532	
Емоційність		,457	,412
Кеттелл F3			-,643
Кеттелл E			-,569
Кеттелл I			,567
Кеттелл H	,480		-,544
Повага			,517
Кеттелл M			,490
Матер. благополуччя			-,427
Кеттелл Q1			,409

Метод виділення: Аналіз методом головних компонент.

Метод обертання: Варімакс з нормалізацією Кайзера.

а. Обертання зійшлося за 7 ітерацій.

Додаток М

Тренінгова програма

Тренінгова задача	Вправи (тренінгові дії)	Критерій ефективності
<p>Задача 1. Актуалізація Я-реального професійного образу учасників, виокремлення сильних та слабких сторін у ньому, пошук ресурсів для подальшого самовдосконалення (3 год)</p>	<p>Знайомство «Пісочний годинник» «Моє ім'я» «Мої цінності» «Стресостійкість» «Релаксація» «Проблемні ситуації» «Пантоміма: як я знімаю стрес» «Мої цілі» «Ресурси» «Цілі й ресурси» «Мій професійний шлях» «Потенціал» «Люди у ЗМІ» «Консенсус у ЗМІ» «Мій характер» «Вгадай цю рису» «Спостереження» «Таємна сила» «Ярмарок якостей» (гра) «Майстер порад» «Проблемні точки» «Пошук рішення» «Усвідомлення»</p>	<p>Учасники усвідомлюють власні образи Я-реального професіонала, знають власні сильні та слабкі сторони, а також основні джерела власних ресурсів.</p>
<p>Задача 2. Актуалізація Я-ідеального професійного образу учасників, їх ціннісних орієнтирів, ідеалів, прикладів для наслідування</p>	<p>«Визнаний ідеал» «Твій приклад для наслідування» «Я-майбутній» «Цілепокладання» «Роздроблення» «Я-ідеальний»</p>	<p>Учасники усвідомили власні образи Я-ідеального професіонала та м'які здібності, які до них входять.</p>

(3 год)	<p>«Джерела» «Хочу або повинен?» «Мета професії» «Якості яких я хочу позбутися» «Пропозиція» «Скульптурування образу ідеального журналіста» «Я або він» «Образи у метафорах» «Прокрастинація» «Перфекціонізм» «Антиприклад» «Порада іншому» «Прийняття себе»</p>	
<p>Задача 3. Розвиток м'яких здібностей та професійно важливих якостей учасників (3 год)</p>	<p>«Країни-столиці-факти» (розігрів) «Найважливіші м'які навички журналіста» «Хронокарта» «Новий графік» «Види планування» «Мої думки за день» «Над думками» «Найгірший варіант» «Моя вина» «Мої помилки» «Протилежна стратегія» «Затишне місце» «Поглянь збоку» «Бачу більше» «Мої риси 2.0» «Все вийде» «Таємний Санта» «Карта у рукаві» «Комплімент» «Впевнена людина»</p>	<p>Учасники оцінюють свої м'які здібності після проходження даного блоку тренінгу вище, ніж оцінювали до його початку.</p>

	«Публічна обіцянка»	
<p>Задача 4. Порівняння та зіставлення сформованих Я-образів, наближення Я-ідеального до Я-реального та реалій професійної діяльності, виділення основних векторів розвитку (3 год)</p>	<p>«Обіцянка 2.0» «Портрет ідеального журналіста» «Я-завтрашній» «Час для змін» «П'ять років тому» «Роки досвіду» «Причина-наслідок» «Подяка» «Без недоліків?» «Орієнтири» «Життєвий кодекс, професійний кодекс» «Конгруентність із собою» «Я неідеальний, але...» «Робота мрії» «Чарівна паличка» «Я – суб'єкт» «За лаштунками ЗМІ» (гра) «Ліквідація конфлікту» «Порада собі майбутньому» «Сувеніри на пам'ять»</p>	<p>Учасники оцінюють власні м'які здібності як такі, що є достатніми для виконання своєї професійної діяльності.</p>

	ТЕРМІНОВІ	НЕТЕРМІНОВІ
ВАЖЛИВІ	<p>ЗРОБИТИ Зробити зараз. Написати статтю на сьогодні.</p>	<p>ВИРІШИТИ Призначити час на виконання. Фізичне тренування. Передзвонити родині. Дослідити статті. Довгострокова бізнес-стратегія.</p>
НЕВАЖЛИВІ	<p>ДЕЛЕГУВАТИ Хто може зробити це для Вас? Призначити інтерв'ю. Забронювати авіаквитки. Погодити коментарі. Відповісти на певні мейли. Поділитись статтями.</p>	<p>ВИДАЛИТИ Усунути. Дивитись телевізор. Читати соцмережі. Сортування поштового спаму.</p>

«Аналіз хронокарти»: те, що ви отримали у результаті можна назвати хронокартою або фотографією робочого дня. Ми звикли казати: «Я не маю часу на це», «Чому у добі так мало годин?» і т.д. Зараз я пропоную вам детально розглянути свою хронокарту та відповісти на ряд запитань:

1) Які дії або фактори віднімають мій час, але не приносять мені користі?

2) Які позиції у своєму розкладі дня я хотів би замінити?

3) Який час я вважаю, що витратив марно (і на що саме)?

Цей невеликий аналіз допоможе вам виявити свої хронофаги («пожирателі часу»), дистрактори (що відволікає вас від основної діяльності), а також, як не дивно, ресурси, які допоможуть вам із цим боротися? Як саме – дізнаєтеся далі у цьому блоці ☺

«Матриця Ейзенхауера»: мабуть, ви щось чули про цю матрицю? Вона широко застосовується у плануванні та виглядає наступним чином:

Зазвичай, дана матриця використовується у плануванні (і ви також можете взяти її собі на озброєння), але зараз спробуйте розподілити усі свої види діяльності із хронокарти між чотирма блоками цієї матриці. Тобто виконати планування постфактум (що тепер логічніше вже назвати аналізом, а не плануванням☺).

Власне, у назві кожного із блоків уже міститься інструкція-порада що до того, як варто вчинити із цими справами у майбутньому: делегувати на виконання комусь іншому, продовжувати виконувати самостійно або запланувати їх виконання на найбільш зручний для вас час. Усе зрозуміло, але я хочу звернути вашу увагу на блок «Видалити». З ним так просто не впоратися, адже борці із хронофагами та соцмережами із власного досвіду розповідають, що прибираючи із графіку ці дії, часу більше не стає і він все одно йде на якісь дурниці. Чому так?

«Хронофаги»: перш за все, виділіть список основних хронофагів, які ви виявили у себе. Після цього уважно поспостерігайте за своїми діями та станом протягом кількох днів, фіксуйте їх використовуючи наступну таблицю.

Хронофаг	Мій стан до цієї дії	Мій стан після цієї дії
<i>Приклад</i> Гортання сторінки у Фейсбучі	Напруга, розосередженість	Легкий настрій
...		

Зрештою, це допоможе вам зрозуміти причину цих дій, адже іноді нам не так необхідна конкретна дія, як певний відпочинок від дій взагалі, розвантаження, або ж навпаки, є намір наповнитися інформацією, цікавість, нескінченний пошук нового. Зрозумівши, що саме є центральною інтенцією, наміром до тієї чи іншої дії, ви зможете замінити цю дію на будь-яку іншу, яка принесе вам ті самі емоції. Це досить потужний ресурс, адже усвідомлюючи власні потреби ви зможете трансформувати свій день, впроваджуючи нові види активності, наприклад, замість гортання Фейсбуку можна буде почитати улюблену книгу, або переглянути фото з останньої поїздки.

Варто зрозуміти, що, так звані безглузді справи, насправді такими не є, вони також мають важливу функцію (це очевидно, інакше ми б не витрачали на них час). Тому у матриці Ейзенхауера блок «Видалити» ліпше назвати блоком «Замінити», оскільки примусове видалення таких розвантажувальних (розважальних, комунікативних і т.д.) дій призведе лише до погіршення загального психологічного стану, напруженості і т.д.

«Принцип Парето»: теж щось знайоме, чи не так? «20% зусиль дають 80% результату» ось формулювання даного принципу. Спробуйте проаналізувати свій

день, застосовуючи цей принцип. Чи є така робота, яку ви продовжуєте перероблювати та вдосконалювати, навіть якщо вона вже зроблена на достатньо високому рівні? Коли варто зупинитися, а коли – покращення будуть більш ніж прийнятні?

Для того, щоб відповісти на ці питання вам доведеться певний час поспостерігати за результатами своєї роботи, фіксуючи їх у наступній таблиці-протоколі.

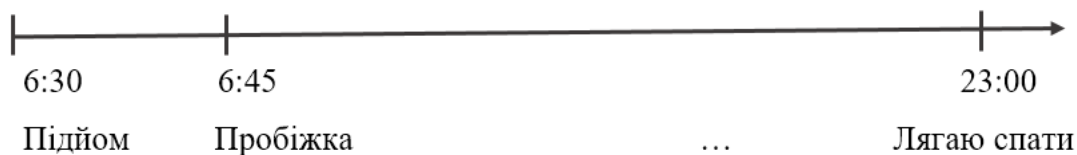
Задача	Дії по її виконанню (<u>підкреслено</u> основні)	Затрачений час	Час, затрачений на основні дії
<i>Приклад</i> Створення презентації у Power Point	1. <u>Підготувати інформацію</u> 2. <u>Скопіювати її до файлу презентації</u> 3.Обрати фон та стиль оформлення 4.Вирівняти текст ...	2 год. 45 хвилин	1 година 15 хвилин
...			

Відповідно до принципу Парето ми робимо основні дії в чотири рази швидше, ніж решту дій, які доповнюють та завершують (доводять до розуму) вже готовий результат. По суті, основа презентації – це пошук інформації, а на слайдах ви просто можете записати кілька ключових слів та графічно відобразити певні дані. Однак без такої графічної складової презентації не буде, тому вам все одно доведеться також витратити на неї час (подекуди, навіть самому все це створювати у доволі незрозумілих нетрях Microsoft Office...). Зрештою, у житті не завжди вдається (і, зрозуміло, це завжди прийнятно) скоротити всю роботу до тих самих 20% часу. Однак певні дрібниці по типу вирівнювання тексту та підбору кольорів цілком можна опустити, якщо ви – не дизайнер.

Перед тим як практикувати таке скорочення зайвих дій, вашим завданням буде розподілити різні види свої робочі задачі на дві групи: такі, що потребують ретельного виконання і ті, що не потребують його. Якщо той же дизайнер абияк зробить презентацію, то він явно не справить враження на своїх клієнтів; якщо ж мова йде про чергову презентацію-звіт одного із менеджерів компанії, то тут вже менше уваги буде до оформлення, і значно більше – до змісту.

Отже, принцип Парето дозволить вам зекономити час, якщо використовувати його розсудливо та відсікати зайві дії там, де це можливо.

«Новий графік»: у якості орієнтира на майбутнє та для закріплення опанованих принципів складіть ще одну хронокарту, але на цей раз нехай це буде ваш ідеальний день, або такий, яким ви хотіли б його бачити найближчим часом. Враховуючи відповіді на запитання із вправи «Аналіз хронокарти» трансформуйте свій день, змінюючи як самі справи (хронофаги перетворюються на приємну і корисну для вас діяльність, наприклад, на те, на що у вас завжди не вистачало часу...), так і їх тривалість (тепер проєкт займе не 3 години, а максимум 2) або порядок.



Нехай цей графік буде для вас мотиватором, а не приводом для суму! Згадайте Блок 3 «Цілепокладання» та «Роздроблення»: не варто намагатися за один день повністю змінити себе та свій стиль життя. Починайте із невеликих кроків: оберіть одну дію/фрагмент дня, який ви хочете трансформувати і працюйте над ним до тих пір, поки нова програма не стане звичкою (зазвичай, для цього треба близько одного місяця) і лише потім переходьте до наступної дії/фрагменту.

«Види планування»: тема самоорганізації та планування не вичерпується побудовою загального графіка дня. Не менш важливим питанням є розподіл справ на майбутнє, а способів та форм такого розподілу є безліч.

- Простий список справ

Найбільш класичний варіант списку справ (він може бути складений на день, тиждень або навіть на місяць). Він також може містити: приблизний час виконання, ключову інформацію (номери телефонів, адреси) тощо. Плюси: швидко і просто скласти; легко доповнити; усі основні задачі перед очима. Мінуси: що більший цей список, то важче у ньому зорієнтуватися, особливо якщо пріоритетність задач ніяк не позначена; якщо список написаний на день, то кожного наступного дня необхідно буде складати новий список.

- Ранжування задач

По суті, це той самий список, але вже певним чином проаналізований заздалегідь. У такому списку наявне ранжування задач за пріоритетністю, терміном виконання, складністю тощо. Плюси: такий план вже є готовою інструкцією, не треба витратити час, обираючи, чим саме зараз зайнятися (корисно у ситуаціях, коли справ вкрай багато). Мінуси: щоб скласти такий план треба витратити більше часу, ніж, скажімо, на простий список; передбачення щодо, наприклад, тривалості виконання тієї чи іншої задачі можуть не виправдатися.

- Трекер справ

Усі основні справи, знову ж таки, пишуться одразу єдиним списком, але вже на довший період – на тиждень, місяць, рік тощо; масштаб планування ви можете обрати самі. Плюси: усі справи в одному місці; у випадку, якщо справа не виконана її не потрібно переносити у новий список на наступний день, наприклад. Мінуси: якщо список часто поповнюється, а пріоритетність справ змінюється така форма може бути не досить зручною.

- Планування за сферами

Виділяються основні сфери (робота, сім'я, саморозвиток тощо) і задачі розподіляються відповідно до цих блоків. Плюси: робочі задачі чітко відділені від особистих; простіше оцінити скільки часу та уваги приділено кожній зі сфер, допомагає встановити між ними баланс. Мінуси: деякі задачі важко класифікувати за приналежністю до певної сфери; нова задача може не ввійти у жодну із виокремлених сфер.

Дізнатися, який варіант підходить саме вам дуже просто: проекспериментуйте. Для початку, скористайтеся тим, який сподобався вам найбільше, потім, за потреби, змініть його на власний розсуд, трансформуйте, об'єднайте різні підходи і т.д. Такий варіант дозволить вам швидко орієнтуватися у задачах та правильно розподіляти між ними час.

Дякую Вам за участь та зичу успіхів! До зустрічі у наступному блоці програми!

Додаток П

Список публікацій здобувача

Статті у наукових фахових виданнях України та наукових періодичних виданнях інших держав, які входять до міжнародних наукометричних баз даних (одноосібні):

1. Бахвалова А. В. Експертна оцінка професійно-важливих якостей журналістів. *Психологічний часопис*. 2019. № 4. Вип. 5. С. 7-19.
2. Бахвалова А. В. Методика дослідження професійно важливих якостей журналіста. *Науковий вісник Херсонського державного університету: Серія Психологічні науки*. 2020. № 3. С. 7-14.
3. Бахвалова А. В. Професійні ідеали як складова Я-концепції журналіста. *Science and education a new dimension. Pedagogy and Psychology*. 2021. IX(97). Issue 246. С. 46-51.
4. Бахвалова А. В. Особливості індивідуально-психологічних властивостей інтегральної індивідуальності журналістів. *Габітус*. 2021. Вип. 24. Том 2. С. 14-19.
5. Бахвалова А. В. Тривожність у структурі інтегральної індивідуальності журналіста. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Психологія»*. 2021. №1(13). С. 5-10.
6. Бахвалова А. В. Зв'язок між професійною самооцінкою журналістів та їх успішністю. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2021. Том 32 (71). №5. С. 45-50.
7. Бахвалова А. В. Професійна самооцінка журналіста як інтегруюче утворення його індивідуальності. *Наукові праці МАУП. Психологія*. 2021. Вип. 3 (52). С. 7-14.
8. Бахвалова А. В. Особливості індивідуально-психологічних властивостей журналістів із різним рівнем успішності. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. 2021. №11. С. 16-22.

9. Bakhvalova A. V. (2022). Psychological traits of different specializations journalists. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*, №2, 31-38.

Статті у наукових фахових виданнях України та наукових періодичних виданнях інших держав (у співавторстві):

10. Юрчинська Г. К., Бахвалова А. В. Особливості взаємозв'язку когнітивної основи комунікативної компетентності й індивідуально-психологічних характеристик журналіста. *Virtus: Scientific Journal*. 2020. №46. С. 52-56.
11. Юрчинська Г. К., Бахвалова А. В. Об'єктивні та суб'єктивні детермінанти професійної самооцінки журналіста. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2021. №5(41). Vol. 2. С. 62-69.

Тези наукових доповідей

12. Бахвалова А. В. Теоретичний огляд психологічних особливостей професійної діяльності журналістів. *V Всеукраїнська науково-практична конференція «Об'єднані наукою: перспективи міждисциплінарних досліджень» (Київ, 8-9 листопада)*. 2018. С. 21-23.
13. Бахвалова А. В. Дослідження професійної діяльності журналістів. *VI Міжнародна науково-практична конференція «Соціалізація і ресоціалізація особистості в умовах сучасного суспільства» (Київ, 8-9 листопада)*. 2018. С. 11-13.
14. Бахвалова А. В. Дослідження структури професійної самооцінки журналістів. *Всеукраїнська науково-практична конференція «Психологія в контексті сучасних досліджень проблем розвитку особистості» (Запоріжжя, 7-8 грудня)*. 2018. С. 5-8.
15. Бахвалова А. В. Методики дослідження метаіндивідуальності людини. *XXI Міжнародна конференція молодих науковців «Проблеми розвитку особистості в сучасній науці: результати та перспективи дослідження (PPMSRPR)» (Київ, 19 квітня)*. 2019. С. 17-19.

16. Бахвалова А. В. Структура самооцінки та професійної самооцінки у зарубіжних теоріях. *XII International youth conference «Perspectives of science and education» (Нью-Йорк, 23 квітня)*. 2019. С. 465-470.
17. Бахвалова А. В. Психологія та журналістика: точки перетину. *XXII Міжнародна конференція молодих науковців «Проблеми розвитку особистості в сучасній науці: результати та перспективи дослідження (PPMSRPR)» (Київ, 23 квітня)*. 2020. С. 24-27.
18. Бахвалова А. В. Програма тренінгу психологічного супроводу для журналістів. *Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю «Особистість у життєвих ситуаціях: світові тенденції та національні особливості (PLSWTNP)» (Київ, 22 травня)*. 2020. С. 14-16.
19. Бахвалова А. В. Професійні компетенції журналіста як основа його професійної діяльності. *I Міжнародна науково-практична конференція «Психолого-педагогічні координати розвитку особистості до 90-річчя Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»» (Полтава, 2-3 червня)*. 2020. С. 22-25.
20. Бахвалова А. В. Інтернет-блогери та журналісти як агенти медіасоціалізації. *VII Міжнародна науково-практична конференція «Соціалізація і ресоціалізація особистості в умовах сучасного суспільства (SRPCMS)» (Київ, 12-13 листопада)*. 2020. С. 9-11.
21. Бахвалова А. В. Огляд основних складових структури професійної діяльності журналіста. *The 1st International scientific and practical conference “Achievements and prospects of modern scientific research” (Буенос-Айрес, 6-8 грудня)*. 2020. С. 399-405.
22. Бахвалова А. В. Інтелект як ключова індивідуально-психологічна властивість когнітивної сфери журналістів. *The 2nd International scientific and practical conference “Achievements and prospects of modern scientific research” (Буенос-Айрес, 11-13 січня)*. 2021. С. 361-365.

23. Bakhvalova A. V. The influence of journalist's personality on their own self-esteem. *International Scientific Conference on Mental Health, Wellbeing, and Loneliness (Sonipat, 9-10 April)*. 2021. P. 39.
24. Бахвалова А. В. Огляд складових структури успішності професійної діяльності журналістів. *XXIII Міжнародна конференція молодих науковців «Проблеми розвитку особистості в сучасній науці: результати та перспективи дослідження (PPMSRPR)» (Київ, 22-23 квітня)*. 2021. С. 12-16.
25. Бахвалова А. В. Основні складові вчинку у діяльності журналістів. *«Тенденції розвитку психології в Україні: історія та сучасність».* Міждисциплінарний круглий стіл присвячений 95-річчю від дня народження ... Володимира Роменця (Київ, 20 травня). 2021. С. 13-15.
26. Бахвалова А. В. Відмінності у індивідуально-психологічних властивостях журналістів із різним рівнем емоційної стійкості. *Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю «Особистість у життєвих ситуаціях: світові тенденції та національні особливості (PLSWTNP)» (Київ, 5 листопада)*. 2021. С. 8-11.
27. Бахвалова А. В. Детермінанти успішності діяльності журналіста. *XXIV Міжнародна конференція молодих науковців «Проблеми розвитку особистості в сучасній науці: результати та перспективи дослідження (PPMSRPR)» (Київ, 21-22 квітня)*. 2022. С. 20-23.

Додаток Р

Довідки про впровадження результатів дослідження



Київ, вул. Б.Хмельницького, 94
Тел: (050) 356 27 38, (067) 403 87 48
E-mail: yasyl.mandry@gmail.com
lesya_mandry@ukr.net
www.mandry.ua

Український туристичний журнал / Ukrainian Travel Magazine

10 травня 2022 року

Довідка

Про впровадження результатів дисертаційної роботи
Бахвалової Аліни Валентинівни за темою
«Психологічні детермінанти професійної самооцінки журналіста»
на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 «психологія»

Результати дисертаційного дослідження Бахвалової Аліни Валентинівни мають важливу практичну складову, дозволяючи регулювати рівень професійної самооцінки журналістів через вплив на її детермінанти: вмотивованість, рефлексивність, тривожність, готовність до комунікації, соціальні цінності та схильність до новаторства. Зокрема, використання зовнішньої позитивної мотивації, уникнення негативної мотивації, підтримка ініціатив співробітників, зниження тривожності та розвиток саморегуляції за допомогою запропонованих психологічних методик – це практичні рекомендації, що є помічними для організації роботи журналістів.

Дієвим інструментом для індивідуальної роботи та самовдосконалення є рефлексивна програма по роботі із професійною самооцінкою журналіста, яка містить численні завдання для самопізнання, самоаналізу і саморозвитку професіоналів. Програма передбачає гармонійний розвиток кожної із складових професійної самооцінки – операційно-діяльнісного, особистісного аспекту, самооцінки потенціалу і результату. Методики та завдання даної справи пропонуються до виконання співробітникам для психологічного розвантаження, збереження психологічного здоров'я та підвищення успішності.

Головний редактор
Директор ТОВ "Якісні рішення"



Леся Москаленко

Приватне акціонерне
товариство «КП в Україні»



Частное акционерное
общество «КП в Украине»

ЄДРПОУ 23731640, МФО 322313
UA54339050000026003001076982

Україна, 04080, м. Київ, вул. Кирилівська, 104, літера А

ТЕЛ.: (044) 205-43-01

Вих. № 02/10.05-1
Від 10.05.2022р.

Довідка

Про впровадження результатів дисертаційної роботи

Бахвалової Аліни Валентинівни за темою

«Психологічні детермінанти професійної самооцінки журналіста»

на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю

053 «психологія»

Дисертаційне дослідження дозволило виокремити основні об'єктивні та суб'єктивні детермінанти професійної самооцінки журналіста: вмотивованість, рефлексивність, тривожність, готовність до комунікації, масштаб медіа, соціальні цінності та схильність до новаторства. Впровадження результатів дисертаційної роботи передбачало процес регуляції зазначених детермінант через виконання журналістами запропонованих у рефлексивній програмі вправ та корегування підходу до загального управління діяльністю.

Збереження психологічного здоров'я професіоналів і підвищення рівня їх успішності є тими практичними завданнями, які дозволяє вирішити впровадження запропонованої у дисертаційній роботі рефлексивної програми. Зокрема, психологічне благополуччя журналістів напряму залежить від їх стресостійкості та емоційної стійкості, розвитку яких присвячено ряд вправ у запропонованій програмі. Завдання, направлені на переоцінку власних досягнень та формування позитивного самоствавлення використовуються для роботи із співробітниками зі зниженою мотивацією. Ряд вправ присвячених самоорганізації та цілепокладанню рекомендується співробітникам для відпрацювання.

Голова правління

Головний бухгалтер

В.О. Бречко

В.Ф. Кошпетрук





**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ**

01033, м. Київ, вул. Володимирська, 64/13
телефон; факс: 380 (44) 521-35-09
e-mail: psy-univ@ukr.net

№ 016/32

« 14 » 05 2022 р.

**Довідка
про впровадження результатів дисертаційної роботи
Бахвалової Аліни Валентинівни
за темою:
«Психологічні детермінанти професійної самооцінки журналіста»
на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 053 «Психологія»**

Результати дисертаційного дослідження Бахвалової Аліни Валентинівни впроваджено у навчальну програму викладання дисциплін «Психологія праці» і «Профорієнтація та профвідбір». Зокрема, у програмах згаданих дисциплін розширено пояснення професійної самооцінки як інтегруючого елементу Я-концепції професіонала та її основних детермінант, підкреслено негативний вплив таких факторів як тривожність, емоційна нестабільність і низький самоконтроль на професійну самооцінку суб'єкта праці. Пояснення процесу профвідбору було збагачено завдяки встановленим відмінностям у індивідуально-психологічних властивостях журналістів та представників інших професій, що підкреслює необхідність сильного та рухливого темпераменту для осіб, що виконують систематичну стресову роботу. Навчальні програми також поповнені викладом емпіричних результатів, які демонструють пряму залежність між рисами особистості та її професійною самооцінкою, наприклад, для журналістів такими рисами є комунікативні властивості – товариськість, екстравертованість, сміливість тощо.

Вправи по саморегуляції та самоаналізу із рефлексивної програми по роботі із професійною самооцінкою також рекомендовані у якості додаткових практичних завдань для студентів у рамках зазначених дисциплін.

Декан факультету психології



Іван ДАНИЛЮК

Документ підписано у сервісі Вчасно (продовження)
Дисертація Бахвалова.pdf

Документ відправлено: 13:18 08.12.2022

Власник документу

Електронний підпис

13:18 08.12.2022

Ідентифікаційний код: 3484312542

Бахвалова Аліна Валентинівна

Власник ключа: Бахвалова Аліна Валентинівна

Час перевірки КЕП/ЕЦП: 13:18 08.12.2022

Статус перевірки сертифікату: Сертифікат діє

Серійний номер: 3ED5083160DBC59B04000000231937007A4AB200

Тип підпису: кваліфікований